

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**KAZAK TÜRKLERİNE AİT BOZ YİĞİT DESTANI'NIN
KAHRAMAN MONOMİTİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

(METİN-İNCELEME)

NURBEK NURZHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARDAHAN, 2019

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**KAZAK TÜRKLERİNE AİT BOZ YIĞIT DESTANI'NIN
KAHRAMAN MONOMİTİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURBEK NURZHAN

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH ŞAYHAN

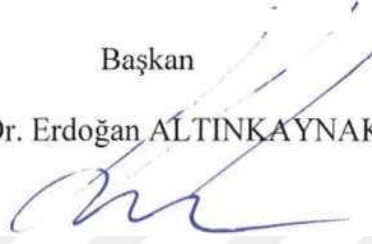
ARDAHAN, 2019

KABUL VE ONAY

Nurbek NURZHAN tarafından hazırlanan “Kazak Türklerine Ait Boz Yiğit Destanı'nın Kahraman Monomiti Bağlamında İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 10.01.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda OY BİRLİĞİ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Fatih ŞAYHAN

Üye

Doç. Dr. Mustafa ŞENEL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlanmış olduğum “Kazak Türklerine Ait Boz Yiğit Destanı’nın Kahraman Monomiti Bağlamında İncelenmesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her ayrıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Nurbek NURZHAN

ÖZET

NURZHAN, Nurbek, “Kazak Türklerine Ait Boz Yiğit Destanı’nın Kahraman Monomiti Bağlamında İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2019.

Kolektif bilinçdışı, arketip ve monomit kavramları artık edebiyatın birçok alanında çeşitli eserlerin sembolik dilini çözümlmek için kullanılmaktadır. Joseph Campbell ise bu ortak sembolizm içerisinde “kahraman” arketipine yoğunlaşarak halk anlatılarının kurgularındaki benzerlikleri ve döngüsel anlatımı “monomit” olarak tanımlar. Monomitik döngü, kahramanın yola çıkışı, erginlenmesi ve dönüşü aşamalarının halk anlatılarında benzer bir akışla görülmesini ifade eder. Kazak Türklerinin “Bozyiğit” destanı, Joseph Campbell’in Kahramanın Sonsuz Yolculuğu adlı kitabının üzerinde durulan “yola çıkış-erginlenme-geri dönüş” şeklinde özetlenen kahramanın erginlenmesi bağlamında yeniden yapılan anlamlandırma denemesidir. Bununla birlikte bu destanda, Kazak Türklerine ait olan gelenek-göreneklerin önemine ve motif bağlamına da dikkat çekilir. Metnin sonunda Bozyiğit, rakibi Zıtun tarafından öldürülür. Çalışmada Bozyiğit adında kahramanın hayatının sonuna kadar kendi amacını gerçekleştirme yolunda yaptığı mücadeleleri hakkında anlatılır. Bu çalışmada Joseph Campbell’in “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu” adlı kitabına göre Kazak Türklerinin “Bozyiğit” destanındaki kahramanın döngüsel serüveni ve monomit yaklaşımı incelenir.

Anahtar sözcükler: Monomit, Destan, Bozyiğit Destanı, Kahraman, Yola Çıkış, Erginlenme, Dönüş

ABSTRACT

NURZHAN, Nurbek, Lisans The Investigation of Boz Yiğit Epic by Kazak Turks in the Context of Hero Monomyth ak, M.Sc. Thesis, Ardahan, 2019.

The concepts such as collective unconscious, archetype and monomyth are now used to analyze the symbolic language of various works in many fields of literature. Joseph Campbell defines as “monomyth” these similarities and cyclical expression of common symbolisms in the fictions of folk narratives by focusing to “hero” archetype. Monomyth cycle like departure, initiation and return of the hero is given in many folk narratives. The epic of Kazakh people “Bozyigit” is an attempt to redefine the hero in the context due to stages “Departure - Initiation - Return” outlined in Joseph Campbell’s book called “The Hero’s Journey”. In this epic, the importance of customs and traditions belong to Kazakh people and the motifs in the context are also taken into account. At the end of the story, Bozyigit is killed by his opponent Zitun. Here explains how the hero named Bozyigit struggles towards realizing his purpose until the end of his life. In the given work according to Joseph Campbell's book called “The Hero’s Journey” the cyclic adventure and monomyth approach of the hero in the epic of Kazakh people “Bozyigit” is analyzed.

Key words: Monomyth, Epic, Epic Bozyigit, Hero, Departure, Initiation, Return

ÖNSÖZ

İnsanlığın yaşama karşı kökensel tepkileri olan efsaneler, mitler, destanlar, masallar ve halk hikayeleri, ilk insandan günümüze kadar geçen sürede bireylerin ve toplumların dünyayı anlamlandırmasına yardımcı olmuştur. İnsanlık bu anlatılar vasıtasıyla yaşama karşı tepkiler geliştirmiştir. Halk anlatıları yazıya aktarılmadan önceki zamanlarda toplumdan topluma gelişerek ve değişerek o toplumun hafızasında yer edinmiştir.

Hemen hemen bütün dünya anlatılarında kahramanın bireyselleşme sürecinde girmiş olduğu yolda kendilik bilincini tamamlayabilmesi için bir dizi sınavdan geçtiği görülmektedir. Bu sınavlar sayesinde kahraman bir dönüşüm/erginlenme yaşar. Erginlenme içsel bir meseledir ve ister dış etkilere bağlı; isterse de bilinçli bir şekilde olsun maceraya çıkan kahraman çeşitli aşamalardan geçtikten sonra muhakkak bir değişim ve dönüşüm sürecini tamamlamış olacaktır. Kahramanın iç dünyasındaki bu değişim ve dönüşüm bir manada toplumun da değişim ve dönüşümü anlamına gelmektedir. Nitekim kahraman toplum tarafından idealize edilen değerlerin kişi üzerinde kendini açığa vurması halidir.

Bu çalışmamızın ilk kısmında Kazak Türklerinin destancılık geleneği hakkında bahsettik ve “Bozyiğit” destanı’nın transkripsiyonu ve aktarımı yapılmıştır. “Bozyiğit” destanın Kazak Türkçesindeki Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktarım ve Türkiye Türkçesine dizi, hece, anlam, kavramın bozmadan çevirme yaptık ve kahramanlık monomit bağlamında incelendi. Destandaki kahraman karakterinin hedef yolunda bulunan tüm engellere rağmen geriye dönmemesi, yolunu devam etmesi bir sürü sınavlara karşı karşıya çıkması onun mitsel bağlamda kahramana ait olağanüstü özelliklerinden dolayıdır.

Yapılan bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Giriş kısmında Kazak destan geleneği ve Bozyiğit destanı hakkında genel bilgi verilmiştir. Ardından destanın incelenmesi yapılmış ve bölümler olarak verilmiştir. Birinci bölüm de geleneksel kahraman yaratımı ve kahramanın maceraya çağrısı anlatılmıştır. İkinci bölümde sınavlar yolunda ilerleyen kahramanın erginleşme aşaması ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise kahramanın dönüş aşaması ele alınmıştır.

Çağrı yola çıkış aşaması kahramanın ruhsal geçiş sürecinin ilk aşamasıdır. Ruhsal geçiş aşamasına rüya motifi ile başlayan kahramanımız maceraya dıştan gelen bir sese kulak

vererek başlar. Kahraman için bilinen dünyanın terk edilmesi ve bilinmeyenin gizil alanlarına doğru bir yolculuğu başlar. Rüya yoluyla bilinmezliğe çağrılan kahraman engellerle karşılaşmış ve türlü sınavlara tabi tutulmuştur. Bu aşamada kahramanın artık kendini ispatlamak gücünü ve bilgisi göstermek zorundadır. Büyüdüğü toplum yetiştiği padişah sarayı, zenginliği bile kahramanı maceraya çağrıya karşılık vermesine engel olmamıştır. Her şeyi arkasında bırakarak bilinmezliğe ilerleyen kahraman ilk engeliyle karşılaşır. Maymunlar şehrine gelince esir alınan kahraman ve arkadaşı zindana atılmaktadır. Masal ve destanlarda anne karnına dönüş olarak da adlandırabileceğimiz zindan kahramanın kendini tamamlayacağı yerlerden biridir. Destan boyunca kahramanın erginlenme ve olgunlaşma aşamalarını sistematik bir düzlemde inceledik.

Bu çalışmada dostluk, aşk, gelenek-görenek, anne-baba sevgisi, hainlik, düşmanlık ve ölüm kavramları ortaya çıkarılmıştır. İlk bölümünde kahramanın doğuşunu ve rüyasında Karaş'ı görerek yola çıkmasını sınıflandırdık. Campbell'ın mit bağlamında inceleyerek kahramanın yola çıkışında bile nice engellere karşı karşıya gelir. Kazak Türklerine ait olan "Bozyiğit" destanı çok araştırılmayan bir destan olarak önümüze çıkmaktadır. Sadece Azibayeva tekstoloji bağlamından incelemiştir. Biz, destanı yeni açıda, yeni görüşte araştırarak bilim dünyasına damla da olsa bile katkımızın olmasını istedik. Destanı incelerken birçok zorluklara da karşı karşıya geldik. Mesela, biz araştırdığımız "Bozyiğit" destanın bu nüshasında kahramanın anne, babasının ve arkadaşının sonra Karaş'ın babasının ismi verilmemiştir. Mecbur, onları "Bozyiğit'in dostu" ve ya "Karaş'ın babası" diyerek yazdık. Campbell'ın "Kahramanın sonsuz yolculuğu" kitabına göre inceleyip, destan, mit ve masallardaki olayların gerçektende bir ortak nesnesi var olduğunu gördük.

Bu çalışmanın amacı Bozyiğit Destanı'nın edebiyat dünyasında çok fazla tanınmamasından dolayı edebiyat dünyasına kazandırmak istedik. Bu destan ilk olarak Arap alfabesiyle derlenmiş ve kim tarafından derlendiği bilinmemektedir. Arap alfabesinden Kiril alfabesine aktarıp inceleyen kişi Radloff'tur. Bundan başka üç nüshası daha mevcuttur. Bizim incelediğimiz nüsha Radloff'un nüshasıdır. Ve çokta araştırılmayan Bozyiğit destanını yeni görüşle monomit bağlamında inceledik.

Bu çalışmanın hazırlanmasında görüş ve önerilerinden faydalandığım, çalışmamın her safhasında beni akademik bilgilere yönlendiren danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Fatih ŞAYHAN'a içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tez konusunun tespitinden sonraki süreçte fikirleriyle bana yol gösteren ve kaynak temini konusunda yardımlarını esirgemeyen

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK'a teşekkürlerimi iletiyorum. Tez yazmadaki hatalarımı düzeltmeye yardımcı olan ve her zaman yanımda bulunan, Emrah ALTIOK ve Necati ÜNLÜCAN arkadaşlarıma nice teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca üzerimde emeği geçen tüm hocalarıma ve çalışmamın hazırlanması ile ilgili bilgilerine başvurduğum, benden yardımlarını esirgemeyen kaynak kişilere teşekkür ederim. Hayatımın her alanında benden desteklerini esirgemeyen, koruyucu yönüyle her zaman beni saran, kuşatan ve geleceğe umutla bakmamı sağlayan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
1. Kazak Destancılık Geleneği	1
2. Bozyiğit Destanı Hakkında	4
I. BÖLÜM: BOZYİĞİT DESTANINDA GELENEKSEL KAHRAMAN YARATIMI	10
1. Destanda Yaratılış ve Dünya Tasavvuru	10
2. Çocuksuzluk	13
3. Mit ve Rüya	16
4. Maceraya Çağrı.....	22
5. İlk Eşiğin Aşılması	27
II. BÖLÜM: ERGİNLENME	33
1. Sınavlar Yolu.....	38
1.1 Dönüşün Reddedilişi	42
1.2 Balinanın Karnı	47
2. Babanın Gönlünü Alma	52
3. Bozyiğit'in Zitun İle Mücadelesi.....	59
4. Kahraman ve Tanrı.....	65

III. BÖLÜM: DÖNÜŞ	71
1. Kahramanın Ölümü	71
2. Kahramanın Kutsanması.....	76
3. Kahramanın Son Yolculuğu	84
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	95
EKLER.....	100
BOZYİĞİT DESTANI'NIN DİZİSEL BAĞLAMDA TÜRKİYE TÜRKÇESİNE	
AKTARIMI.....	100
ÖZGEÇMİŞ.....	191

GİRİŞ

1. Kazak Destancılık Geleneği

Kazak destancılık geleneği geçmişten günümüze kadar devam ettiği bilinmektedir. Destan, Kazak Türklerinde eski Deşti Kıpçak zamanından beri var olmuştur. “Kazak Türklerine destan kavramının bugün Kazakistan’ın da içinde bulunduğu coğrafyanın Deşt-i Kıpçak olarak adlandırıldığı zamanlarda Fars edebiyatı ve folklor örnekleriyle birlikte geldiği kabul edilmektedir” (Qasqabasov-Äzıbayeva, 2004: 10-11). Fars destanı şiir ve düzyazıyla ifade edilmiştir. Kazak destanı genellikle şiir ve âşık olarak bazı zamanlarda düzyazı biçiminde ve dombıra ile söyleyerek ifade edilmiştir. XIX. yüzyılında yayımlanan destanları halk arasındaki okuyazar olan insanlar dombırasız söyleyerek okumaktaydı. Bu alışkanlık XX. yüzyılın ikinci dönemine kadar devam etti.

Destanların dili orta asırlardaki tüm Türklerin diline biraz yakındır. Metin içerisinde eski Türk sözcükleri de, Arap ve İranlı kelimeleri de sık sık gözükmektedir. İslam’a bağlı düşünce fikirleri, Türklerin ilkçağdaki inançlarıyla karışık, bağlanmış ve o yüzden bir destanda her tarih devrinin düşünceleri ile anlamları birbiriyle benzerlik göstermiştir.

Kazak Türklerinin bazı destanlarındaki olaylar, Kazak milletinin toprağında bazı destanlarındaki olaylar ise Mısır, Bağdat, Şam vb. memleketlerin şehirlerinde geçmektedir. Buna rağmen destanlar halk içinde yayımlanıp, Kazak Türklerinin kendi eseri olarak kabul edilmiştir. Çünkü onlar Kazak Türklerinin folklorunun geleneğine göre değişerek söylenmiş, öyle ki Kazak Türklerinin eserlerinin biri olmuştur. Bu süreçte Kazak akınları ile âşıklarının yaptığı emekleri çok olduğu bellidir. Onlar doğudan gelen destanların konusunu değiştirmeden içindeki Kazak halkına yakın olan kahramanlık, aşk şiirlerindeki ve masallarındaki motiflerle bölümleri halkın gelenek ve göreneğine göre alakalıdır ve olaylar doğudan geldiği için eser Kazak Türklerine katkı sağlamıştır.

Yıllarca yaylak-kışlak hayatı yaşayan ve XX. yüzyılın ilk yarısında Sovyet Rusya siyasetinin neticesinde yerleşik hayata geçmek zorunda kalmış olan Kazak Türkleri, zengin bir sözlü kültür hazinesine sahiptir. Fakat XX. yüzyılın birinci döneminde Kazakistan zorunlu olarak Sovyet Rusya’ya bağımlı oldu. Bu bağımlılıktan çıkmak için nice Kazak Türklerinin

kahramanları canlarını feda etti. Bilim adamları “Alaş” ve “Türkistan” devletlerini kurmuştu. Fakat bu süreç sadece iki yıl sürdü. Bu iki yıl içerisinde pek çok gazete ve kitapların yanında destanlar da yayımlandı. Daha sonra gazeteler ve kitaplar ateşte yakıldı. Bilim insanları ise ceza evlerinde öldürüldü. “Sovyetler Birliği döneminde destan türü hem muhteva hem de işleviyle resmi ideolojinin getirmiş olduğu hükümet siyasetinin bir sonucu olarak yayımlanmamış ve incelenmemiştir. Örneğin 1917-1990 yılları arasında destanların sadece dört cildi yayımlanmış fakat Kazak âlimleri bunların içerisinde sadece aşk konulu destanları incelemişlerdir” (Azıbayeva, 2009:3). Savaşın sonra destanlar kitaplarda ve gazetelerde yayımlanmaktaydı. Yayımlanmayanlar arasında kalan tek konu ise din konusuydu. Din olgusunu araştırmak ve okumak yasaktı. Rahmankul Berdibay destanlarının bu dönemdeki durumunu şu şekilde dile getirir: “Bu dönemde yıllarca din ve özellikle de İslam dini ile ilgili şeylere yasak geldiği için halkın bu destanları okuması şöyle dursun onların varlığından bile haberleri olmamıştır. Bu sebeplerden dolayı dinin hem pratikleri hem de tarihleri öğrenilmemiş ve sayısız hazine arşiv köşelerine terk edilmiştir. Bu zamanda dini kitapları toplamak değil onları ortadan kaldırmak bir gelenek haline gelmiş ve camilerin ortadan kalkmasıyla beraber orada saklanan kitaplar da yok olmuştur” (Berdibay, 2005: 332). Bu sadece Kazak Türkleri için değil tüm Asya’daki Türk halkları için öyledir. Fakat bağımsızlıktan sonra destanlar Kazak Türklerine bozulmadan ulaşmıştır.

Kazak Türklerinin kendi içlerinden çıkarıp yayımladığı destanlarda bulunmaktadır. Bu destanlar Kazak topraklarında gerçekleşen olaylarla dini kitaplardaki ve tarihte meydana gelen olayları anlatmaktadır. Özellikle XVIII-XIX. yüzyıllarda Kazak topraklarının her tarafında her türlü tarihsel olaylar ile toplumsal meseleler destanın içeriğine dönüşmekteydi ve bu gibi eserler sadece aşk hakkında değil, tarihsel ve toplumsal konularla motiflerle de ilintiliydi. Bu destanları şöyle sıralayabiliriz: “Kalkaman-Mamır”, “Enlik-Kebek”, “Ayman-Şolpan”, “Akbope-Sautbek”. Bunların bazılarının yazarı bulunmaktadır, lakin o yazarlara ait eserler halk içinde yayımlanıp, yavaş yavaş folklorik biçime dönüşmektedir. Öyle ki destanlar içerisinde halka daha çok hitap eden ve yayımlanan destanlardan bazıları “Köle ile Kız”, “Nazımbek ile Külşe”, “Talaylı ile Ayımkız’dır. Bu destanlarda iki gencin aşkları toplumsal içerikte ifade edilirdi. Onların konuları Bojeev M., “Kazak Türk Edebiyatının Tarihi” kitabında genellikle şu şekilde sınıflandırmıştır:

I. Kız ile erkek birbirine âşık olur, erkek yoksuldur, kız ise zengin bir adamın çocuğudur. Fakat babası kız başka birisi ile nişanlamaktadır.

II. Âşıklar beraber olmadığından emin olduğunda kaçıp gidecekmiş.

II. Onları takip ederler, bazen iki soy arasında kavga, anlaşmazlık olur.

IV. Erkeğin soyu kızı kaçırdığı için para öder ve kızı arayan kişilere kızı geri verir.

V. İki gence kızgın olanlar öldürürler, bazen onları ayırıp kızı nikâhlandırılar yurduna alıp götürürler.” (Bojeev, 1961: 439) Bu şekilde olan destanlar Kazak Türk toplumunun tüm tabiatını, soylar arasındaki durumunu olduğu gibi gerçeğe yakın bir şekilde aktarır.

Destanların konuları ve yönleri farklıdır. Örneğin az rastlanan konulardır. Kadının hilesi hakkında “Gayar kadın”, kadınların dehalılığı ile vefalığı hakkında “Marğuba”, dostluk ile dehalik hakkında “Sırşı molla”, din vekillerini eleştirme hakkında “Bolat-Janat”, aldatıcılar ve ikiyüzlüler hakkında “Üç ayar”, tarihsel karakterlerin ferahlığı, zekiliği, cömertliği, erdemliliği vs. kişilik onurunu tarif edecek, “Abuğalisina”, “Şahmaran”, “Hatımtay cömert” vs. destanlar vardır.

XIX. yüzyılın sonunda XX. yüzyılın başlarında yayımlanan Kazak Türk folklorunun âşıklık, kahramanlık, tarihsel destanları ve ayış geleneği destan şeklinde yayımlandı. Örneğin, “Hissa Kız Jibek” (1876), “Hissa Kozi Körpeş” (1878), “Hissa Alpamıs” (1901), “Hissa Nariğin oğlu Şora batır” (1884), “Hissa Şortanbay” (1888), “Hissa Birjan sal men Sara kızdın aytıskanı” (1898), “Hissa Naurızbay töre Kasım oğlu Abılayhanov” (1912), “Hikayet Köroğlu sultan” (1880), “Hikayet Bulğarın sultan Gadil Toktamışan kızı Halımanın bahası” (1897), “Hikayet destan Hatımtay” (1891)’dir.

Günümüzde Kazak destancılık geleneği hala devam etmektedir, fakat eskisi gibi değildir. Bu yüzyılda halka ait olan destan yoktur. Şairler destanları kendileri yazıp kendileri gazetelere, sitelerde yayınladılar. Fakat destan okuyan insanlar pek azdır. Ancak destancılık Türk dünyasının kanında var olduğu için az da olsa günümüzde okunmaktadır. Konular çoğunlukla vatan, millet, yeni asrın problemleri ve aşk hakkındadır. Kazakistan’da çoğunlukla köylerde, bazen şehirlerde eski ve yeni destanları söyleyen “jıravlar” hala vardır. “Jırav kelimesi, ır/yır, yır/cır, yırla-/cır-la- kökünden türeyip joktav, ölen, tolgav, vb. sözlü edebiyat ürünlerini yaratan ve söyleyen; hikâye ve destan tasnif eden ve anlatan sanatkar anlamlarında kullanılmaktadır” (Çetin 2003: 402). Jıravlar destanı çok söylemezler, sadece misafirler geldiği zaman veya torunlarına öğretmek için söylerler. Onlar destanı durmadan, dinlenmeden

iki gün, üç güne kadar söyleyebilirler. Eskiden halk içinde böyle jıravlar çoktu, şimdi ise azaldı.

2. Bozyiğit Destanı Hakkında

Bozyiğit destanı halk içinde geniş yayınlanan destanların biridir. Aslında “Bozyiğit” destanının ortaya çıkmasında Deşti Kıpçak ülkesinde olan gerçek olaylar ve efsane, hikâyelere neden olmuştur. Bozyiğit ile Karaşaş’ın temiz aşkları, sonunun trajediyle bitmesi, iki gencin duygularının saf ve güzelliği her birini okuyan, duyan insanın hafızasında daima kalacağı bellidir. Aslında destan görüldüğünden daha çok geniş yer tutmuştur. Vakit geçtikçe iki aşkın diyalogu, olayların bazı parçaları unutulsa da, destan tarih sahnesinden silinmeden günümüze kadar gelmiştir.

Öyle ki şiir ve destanların ismi belli değilse bile folklorcu derleyip, meydana gelen olayın konusunu ifade eden düzyazı örneğindeki parçalarını da toplayarak düzyazı ile şiiri kitaplaştırdı. XIX. yüzyılın birinci döneminde Arap harfiyle yayınlattı. O kitap hala bulunmadığı için düşündüğümüzü aşağıdaki delillerle ispatlayacağız. “Bozyiğit” Destanı’nın metni 1870 yılı V.V. Radloff’un “Образцы народной литературы тюркских племен, живущих в Южной Сибири и Джунгарской степи” yani, “Güney Sibiry’a’nda ve Congar Bozkırında Yaşayan Türk Halkları Edebiyatlarının Örneği” diye adlandırılan birkaç ciltli kitabının üçüncü cildini de Kiril alfabesinde yayınladı. V.V. Radloff yayınladığı bu baskının boyutu, 2894 dizedir. Önceki 90 dizisinde Allah’a övgü, Peygamberimiz Muhammed’e (s.a.v) salavat söylenirdi. Ondan sonra düzyazı verilmektedir: “Ombı şehrine vardığımda “Bozyiğit” kitabını birkaç kere görmüştüm. Bu kitap güzel bir şekilde yazılmıştı ve sözleri kederliymiş, yiğidin ismi Bozyiğit, kızın ismi Karaşaş. Bozyiğit’in dostunun ismi belli değilmiş. Ve şehrin adı yokmuş. Bize bu kitabı yazmak zor oldu. Kendimiz de gönlümüz kederliyken bu “Bozyiğit” kitabını 1842 yılı yazıp bitirmiştik. Önceden yazdığımızda “kıssa” diye yazdık, sözü bitirince öğrencilerimiz “Bozyiğit” Destanı’nı ezgisiyle yazalım dedikten sonra ezgisiyle yazdık. Bizde gamlı kişilerin gönlü ferah olsun diye kitabı ezgisiyle yazmasına izin vardır.” (Mukanov, 1974: 77) Bu verdiği örnekte metni metinsel bakıştan araştırma sonucunda böyle netice verebiliriz: 1) V.V. Radloff kitabında yayınladığı baskı 1842 yılı kâğıda yazılmıştı. 2) Onu mektuba yazan edebiyat tarihinde hala adı belli olmayan, şuan günümüze kadar ismi gizli kalan akındır. 3) Akın kendisi gösterdiği gibi destan metnini 1842 yılı yazmış, yani akının

Ombı şehrine gittiğinde gören “Bozyiğit” kitabı 1842 yılından önce yaynevinden çıktı ve o kitap Arap harfinde yayınlandı. Çünkü 1917 yılına kadar yayınlanan folklor kitaplarının hepsi Arap harfinde yayınlandı. 4) Akın kitabı 1842 yılına kadar Arap harfleriyle yayınlanan metin şiir dizelerin Kiril harfine kopyalamış, düzyazıyla yazıldığı yerleri şiire çevirmiştir. 5) Bu baskıda yiğidin ve kızın da isimleri Kazak Türk isimleri, Bozyiğit ve Karaşaş’tır. 6) Kızın da, yiğidin de krallığı, şehrinin ismi yazılmamış, sadece kız kendisi hakkında haber verdiğinde bir kere ”Rum bahçesinden bizi arasan bulursun” (Azibayeva, 2005: 17) der. Ama buradaki Rum kızın yaşadığı memleketin adı değildir, şiirsel bir görüntüdür. Çünkü Doğu edebiyatının folklorunda ve Kazak Türk destanlarında “Sarandıp”, “İrambak”, “Mısır”, “Rum” gibi isimler uzaktaki olağanüstü mekânın simgesi olarak kullanılmıştır. 7) Bu destanın metinlerinde çokça anlamsız, uygunsuz kullanılan ve manası soluk olan söz, kelimeleri bulursunuz. Onun iki nedeni var olabilir: a) Arap harfindeki orijinali 1842 yılı Kiril alfabesine aktardığında (jırşı) akın biraz sözleri doğru anlamamış, tanımamış olabilir. b) Bazı hatalar yaynevinde yayımcıdan kaynaklanmıştır.

“1869 yılı Kazan şehrinde “Bozyiğit’in” daha bir baskısı yayınlandı. O Arap harfinde yayınlanmıştır. Bu metin 1874, 1878, 1881, 1889, 1890, 1893, 1896, 1903, 1906 yılları tekrar hiç değişmeden yayınlanmıştır. Destanın bu yayınları hakkında A. Bobrovnikov ile N. Sabitov sayıları hakkında bilgi vermiştir.” (Sabitov, 1948: 36) Merkez bilimsel kütüphanede saklanan 1869, 1874 yılları yayınların bazı sayfaları yırtılıp yıprandığından dolayı sadece 1881 yılındaki metin tam saklanmıştır. Bu metinde düzyazıyla şiir karışıktır. Karakterlerin monologları ve diyalogları, gelenek görenek şiirleri Radloff’un seçeneğiyle aynıdır. Olayları ve karakterlerin iş hareketleri, yaptıkları, ifade edecek kısımları düzyazıyla verilmiş. Baskının dili Kazakça, onunla beraber ortaçağ Türk dilinin unsurları çok bulunur ve Tatar Türk dilinin etkisi de vardır, konusu ve muhtevası Radloff baskısıyla aynıdır. 1) “Burada kızın adı Hanuze, babasının adı Taimas. O Malatya şehrinin padişahı. Yiğidin adı, Bozyiğit. Oturduğu yeri Bağdat şehri.” (Jumaliyev, 1958: 123) Radloff seçeneğinde yiğidin adı Bozyiğit, kızın adı Karaşaş, lakin onların mekânının adı, anne babasının ismi hakkında hiç bir şey denilmemiştir. 2) 1881 yılındaki metinde Bozyiğit’in kızı aradığı yolculuğu geniş olarak yazılmış “Bozyiğit arkadaşlarıyla Mimun halkına üç yıl esir olmuştur. Oradan kaçıp Balhun şehrine gelmiştir. Bunları takip eden Miymun halkı tekrar tutuklamıştır. O Bozyiğit’e padişah olmayı teklif ettiğinde itiraz etmiştir. O yüzden bunları bir kez daha zindana koymuş. Onlar üç yıl daha tutsak olmuştur. Zar zor kaçıp kurtulmuş.” (Jumaliyev, 1958: 125) Radloff baskısında böyle geniş olarak ifade edilmesi yoktur. Bozyiğit yoldaşlarıyla Mimunlar tutsağından üç yıldan

sonra kaçmış diye kısa yazılmıştır. Mimunlar memleketinin tasviri de yoktur. 3) Radloff baskısında Bozyiğit'in can dostunun ismi adlandırılmamış, lakin 1881 yılındaki baskısında onun ismi, Kaman adı verilir. Ama bizim bu çalışmamızda dostunun ismi verilmeyen. Radloff'un baskısı boyunca Bozyiğit'in dostu hain ihtiyarın kellesini koparıp köpeğe bırakırdı. Yani burada o Bozyiğit'in intikamın alıcı ve onu koruyucu oluyormuş. Hatta Bozyiğit'in ölmeden önce dediği son dileğini yerine getiren de dostuymuş. O dostunun anne babasına gelip, oğullarının öldüğünü duyuracak ve öyle onun rolü bitecekti.

Ama 1881 yılındaki baskıda Bozyiğit'in can dostu Kaman zehir veren ihtiyarı öldürmüş. Ondan sonra o dostunun dileği boyunca, onun vefat ettiğini babaannesine duyurur ve kendisi de Allah-u Teâlâ'dan mezar kapısının açılmasını diler. Bozyiğit öldükten sonra "hayatın benim için bir anlamı yok" (Jumaliyev, 1958: 135) diye, kendini ecele verir. Onun bu yaptıkları bizi şaşırtmaz, çünkü dostu için can vermek destanın şüurselliğine denk gelir. Gördüğümüz gibi, 1881 yılı yayınevinde yayınlanan ilk baskısını toplayıp, düzeltme yapıp yayınevine hazırlayan yayıncı konusu biraz Kazak Türkü hayatının değiştirilip, doğu destanlarına yakınlaştırmak amacıyla muhtevasına yukarıda gösterilen değiştirmeleri ekleyen. Fakat şiir örneklerin değiştirmeden eskisi gibi kalmıştır.

Destanın kısaca muhtevasında iki gencin aşkı ve kaygılı kederi düzer. Onlar birbirlerini rüyasında görüp aşk olur. Bir yıldan sonra yiğit güzel kıızı aramaya gider. Çok zorluk çekip kızla kavuşur. Ama kızın babası ona itiraz eder. O hile bulup Bozyiğit'in canını kıyar. Aşkın ateşine dayanamayan Karaşaş aşkına mezar inşa edip, orada kendi kendisine bıçak batırıp ölür.

Bozyiğit, emirin yalnız oğlu olduğu destanın ilk başında denilir: "Çok zaman geçmiş dedi, emirin yalnız oğlu olmuş dedi." (Azibayeva, 2005: 30) Bozyiğit Kobılandı, Alpamış, Kozi Körpeş gibi dev, kahraman olarak tasvir edilmez, aksine o "Eline Kuran ile kitap tutup, gitmiş hocasına bir gün kalmadan" (Azibayeva, 2005: 31) diye denilir. Demek, Bozyiğit Allah'a yalvaran, özel durumda doğan çocuk olmasa da, öz kahramanlığıyla, amacın yerine koymadan dönmeyecekti ve güzelliğiyle, terbiyelilik, tüm iç ve dış kişiliğiyle başkalarından ayrı görünür. Onun yüzünden gelecek karakterin, aşk destanının başkahramanının biçimlerini görebiliriz. Bozyiğit "Bir gece uyurken düş görür, önünde güzel iyi kız görür" (Azibayeva, 2005: 35) ona âşık olur. Aşkından bir sene dertli olur. Ondan sonra kıızı arayıp uzak yolculuğa gider. Karakterin gördüğü kutsal rüyası onun uzak, tehlikeli yolculuğa çıkmasına neden olur, yani konudaki bağlantı hizmetin icra eder. Bilim insanlarının (E. E. Bertels, Yu. Borşevskiy,

V.M. Jirmunskiy vs.) “dıştan âşık olmak motifi, genellikle, acayip düş motifi pers destanlarına ait” (Azıbayeva, 2009: 38) demişlerdir. Bizim farkımızda öyle motifler Kazak Türk destanlarında da bulunur. Mesela, “Kız Jibek” Destanında Tölegen Kız Jibek’i görmeden, onun hakkında tasvir ettiği portresine aşk olur. “Bozaman” destanında, Bozaman ilinde kendine göre kız bulamadığından dolayı, Kalmak kızı Akbileğin ay gibi güzel olduğunu duyup ona aşk olup aramaya gider. “Jaskelen” ve “Kubiğul” vs. destanlarında da böyle motifler sık sık bulunur. Demek ki, düş görme motifi Türk dünyasına da ait olduğu kanıtlanmıştır.

Bozyiğit kızı bulup onunla beraber olmak amacıyla yola çıktı. Kahramanın evlenmek hedefiyle seferleri eski destanlarda konuları birçok bölümünde anlatılacağı belli. Geleneksel aşk destanlarında sevdiğiyle evlenmek konusunun temeli oluyormuş. Geleneksel epik destanlarda başkarakter baba ve annesi kızını isteyen yârini ararsa, roman destanlarında yiğit özü seçen, kendisi seven kızı arar. Bozyiğit te arayıp bulduktan sonra, Karaşaş sevinip yanındaki kızlarıyla beraber yar yar söyleyip, hediyeler dağıtır. Fakat onların neşelenmesi uzun sürmez. Çünkü aşk destanlarının esasında hain bulunurdu. Hain karakterinde köle, hizmetçi, paraya ilginç gösteren ihtiyar, nöbetçi vs. olabilir. Buradaki olayların hepsinin köle padişaha yetiştirir. Padişah sınırlenip “Bozyiğit’i öldürün” diye emir verirdi.

Demek, Bozyiğit te Tölegen, Kozi gibi her daim yoluna engel olan zorlukları yenip yâriyle kavuştuğunda, onun önüne daha bir zorluk çıktı. Ona engel olan Karaşaş’ın babasının sertliği ve merhametsizliği idi. Babası kızının seçtiğine itiraz etti. O kızın komşusu olan emirin Zeytun adlı oğluna vermeye çalışmıştır. Bu durumda Bozyiğit yenildi. “Bozyiğit” Destanıyla “Kozi Körpeş Bayan Sulu” Destanı arasında benzerlik vardır. Örneğin “Koziya zorluk olan dördüncü engel, Karabayın ihaneti, Kodarın vahşetliği idi. Şöjey’in şiirinde Kozının cinayeti Kodardı” (Auezov, 1959: 225). Şu kelimelerin Bozyiğit’le de alakası vardır. Ama Bozyiğit düşmanlarına kendini kolay vermez. Düşmanları hain ihtiyara para verip Bozyiğit’te zehir içirir. O zamanda onun çaresizliğinden dolayı tutuklayıp, öldürmek amacıyla pazara götürürlermiş. Ama onların kılıçları kesmez. Bozyiğit “Kafamı kimse benim kesemez derim, Öz kılıcım olmazsa kesmez derim”, “Tabanımın altında keskin kılıç, alın kesin canımı acıtmayın” (Azıbayeva, 2005: 75) diye, kendisinin keskin kılıcını sunmuş. Bu “ateşe koysa yanmaz, suya koysa batmaz” motifinin, yani eski devirlerdeki sihirli motifinin bir simgesidir.

Epik destanlarına ait daha bir motif Bozyiğit’in dostu hain ihtiyarı öldürmesi. Destana göre zulüm yapan kişiyi tez cezalandırılması lazım. Mesela, “Kozi Körpeş, Bayan Sulu”

destanında Kozını öldüren Kodarn cezası Bayan kendi vermişti. Ve “Kız Jibek” Destanında zulüm Bekecanı Jibeğin ağabeyleri öldürür.” (Mukanov, 1974: 188) Böyle gelenekteki karakter “Bozyiğit” Destanında da başkarakterin dostuna yüklenmiştir. Demek, araştırdığımız bu destanda başkarakterin dostunun davranışı ve yaptığı işi aşk destanının geleneğine göre olmuştur.

Yukarıda dediğimiz gibi “Bozyiğit” Destanı’yla “Kozı Körpeş Bayan sulu” destanı benzemektedir. Karaşaşla Bayanın karakterlerin karşılaştırsak dediğimiz fikir delil olur. Yani, iki destanda da kız karakterler aşk yolunda kendi kendilerini öldürmesiyle biter. M. O. Auezov Bayan Sulu hakkında şöyle diyor: “Bayan akıllı, gururlu kız. Kendi sevincin ecelden büyük görür, aşkına kir yapıştırmaz. Onun aşk yolundaki kutsal kahramanlığı yeryüzü destanları arasındaki en güzel biçimde olanlarının birisi olur.” (Auezov, 1959: 225) Karaşaş’a da böyle karakteristiği verebiliriz. Bayan Sulula Karaşaşın sert ve merhametsiz babalarına verdiği cevapları da aynıdır.

Karakterlerin adından denilecek liriksel monolog, diyalogların konusunun genişletmesi destanın özelliği olur. Destandaki haber verme, iman dilemek (könil ayту), avutmak (jubatu), hatta Bozyiğit’in babası ve annesi oğluna yas tutup söyledikleri manalı, halkın felsefik, ahlaklık, ruh değerlerinden birisidir. Yukarıda destan konusu Ulu Deşti Kıpçak yerinde yaşayan ulus, halkların hayatından alındığı yazılmıştı. Ortaçağda Deşti Kıpçak ülkesinde göçme medeniyetle beraber şehirlik medeniyetin de geliştiği bellidir. O yüzden destandaki temel olaylar şehirde olduğunu, metinde bulduğumuz pazar, ev, cam, medrese gibi kavramların Kazak Türklerinin hayatından dışarıda kalmamıştır. Bu destan hakkında Kazak Türk yazarı S. Mukanov öz döneminde böyle demişti: “Bozyiğit” Destanı Kazak Türkleri arasında ünlü destan değil, onu çoğu kişi bilmez. Ama bu Kazak Türklerinin destanı.” (Mukanov, 1974 : 152) O yüzden bu destanı hakkında bilmeliyiz ve unutmamalıyız.

“Bozyiğit” Destanı 1976 yılı “Gaşıkname” kitabında yayınlandı 2187. sayfadadır. Kitabı derleyip, önsöz, kavramların yazarı U. Subhanberdina destanları topladığında “Bozyiğit” destanı hakkında, “Öğrencilere sunulan şu “Gaşıkname” kitabında “Bozyiğit” destanının yeni baskısı verilmiş.” (Aziybayeva, 2009: 328) Ama baskının nereden alındığı, söyleyicisi, toplayıcısı, eskide yayımlansa çıktığı yılı vs. kısası hiç bilgi verilmemiş.

Sonra “Bozyiğit” destanının belli baskıları araştırıldığında “Gaşıkname” kitabında yayınlanan metin V.V. Radloff kitabından alındığı belli oldu.

1994 yılı destan “Halk hazinesi, eski söz” diyen V.V. Radloff’un kitabının üçüncü cildinde destanın seçenekleri yayınlanmış. Dediğimiz baskıda Allaha hamt, peygambere salavat destan başındaki 90 dize alınmamış, metinde olan bazı hatalar düzenlenmiş. Hâlbuki çoğunluğu olduğu halde kalmıştır.

2005 yılı “Bozyiğit” Destanı “Babalar sözü” diyen yüz ciltlik bilimsel baskının 17. cildinde yayımlandı (cildi derleyen, girişin, bilimsel kavramların yazarı B.U. Azıbayeva). Ciltte yayınlanan metin 1870 yılı V.V. Radloff’un baskısından hiç değiştirmeden hazırlandı. Metinde eski Kazak Türklerine ait olan bazı kelimelerin dili değiştirilmemiş ve Türkiye Türkçesine de biraz benzemektedir. Örneğin: şuan ki Kazak Türkçesindeki “gibret” sözü “ıbrat”, “ğarıp” sözü “garıp”, “akene” sözü “akenge”, “özüne” sözü “özünden”, “gauhar” sözü “keuker” diye verilmiş vs.

Yaptığımız analiz, araştırmamız gösterdiği gibi uzun zaman boyunca halk hafızasından silinmeyen “Bozyiğit” Destanı XIX. yüzyıldaki baskıların sayesinde XXI. yüzyıla yetiştirildi. Destanın konusu değişmeyen, karakterlerin lirik monologları ve diyalogları, sık bulunan gelenek, örf adetlerin, dizelerin örnekleri, ilk şekliyle kalmıştır. “Bozyiğit” Destanı’nın uzun zaman halk hafızasında kalması selamlaşmak, vedalaşmak, görüşmek, ölüm olayını duyurmak, yas, baş sağlığı ve avutucu sözler vs. gibi gelenek türlerinin olmasıdır.

I. BÖLÜM: BOZYİĞİT DESTANINDA GELENEKSEL KAHRAMAN YARATIMI

1. Destanda Yaratılış ve Dünya Tasavvuru

Oluşun aşamaları itibariyle ilk yaratılış mitlerini bünyesinde barındıran destanlar, insanoğlunun yaşam karşısındaki kökensel tepkilerinin kozmolojik boyutunu da içlerinde taşır. Bu bakımdan yaratılış ve sonrasında elinden ölümsüzlük iksiri alınan insanoğlu, yeniden Tanrı'ya dönebilmenin yollarını aramıştır. Söz konusu süreç beraberinde içinde var olduğu doğanın yok edici unsurlarına karşı çatışma merkezi bir yaşamsal süreci getirmiştir. Bu bakımdan epik anlatılar başlangıç aşaması itibariyle var olan çevre dizgelerine karşı "hükmetme" yasasına dayalı bir değerler dizgesini de gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan Bozyiğit destanı da Kazak Türklerinin evren bilincini ortaya koymayı bakımından önemlidir. Bozyiğit destanı ilk olarak dünyayı, evreni, doğayı anlatmasıyla başlar. Ve Tanrı'ya övgü sunulmuş hayatin geçici olduğunu, her şeyin tükeneceğini anlatır. Bu durum destanda olduğu gibi olayların ve zamanında geçeceğini gösterir. Esin'e göre; "*Zaman, mekân içinde dönen göksel cisimlerin evreleri ve canlı varlıkların yaşarken ve ölüm ötesindeki değişim evreleriyle ölçülüyordu*" (Esin, 2001: 23). Fakat zaman tarihten izler taşır. Bu bakımdan mitik anlatılar bize tarihin aynalarından gelecektekileri sunar.

Geçmiş içerisinde barındırdığı değerler dizgesi itibari ile toplumların sosyolojik kodları hakkında bize tarihin aynalarından gerçeklikleri sunar. Nitekim yüzü dış dünyaya dönük olan Kazak Türkleri de gerek doğa ile iç içe yaşamdan kaynaklı gerekse de "savaşçı" bir toplum olmalarından kaynaklı olarak tarihsel süreçte epik anlatı bakımından oldukça zengin bir kültürel yapıya sahiptir. Bu bakımdan Kazak Türklerinin Kazak Türklerinin destancılık geleneğini konu olarak tarihsel süreçte üç ayrı başlık altında toplayabiliriz. Eskiden Kazak Türklerinin arasında sözlü ve yazılı olarak geniş çaplı yayılan dinsel, ayin türlerindeki destanlar çok olmuştur. Böyle destanları konu olarak üç grupta incelemek mümkündür. Birincisi:

"önceden başka dinde olan insanları İslam dinine çağırmak niyetiyle okunan destanlar. Buna "Sal-sal" ve "Zarküm" destanları örnek olarak verilebilir. İkinci gruptaki destanlar – hayattaki zorlukları yenmeye, sabra, merhamete, dostluğa, halk için çalışmaya, aşk önündeki doğruluğa hitap eder. Buna, "Hazreti Ali'nin kul olarak satılışı", "Yusuf ile Zeliha" destanları örnektir. Üçüncü gruptaki destanlara – ebedi dünyadaki, yani cennet ile cehennemdeki hayatı tasvir ederek anlatmaya adayan eserlerdir" (Azibayeva, 1998: 228).

Bu destanların amacı her insanın yalan dünyada işlediği günahlar için ahirette cevap vereceğini anlatmaktır. Bozyiğit destanında önceki 90 dizesi imana, memnuniyete, iyiliğe gıpta etmeye, başkasına kötülük yapmamaya, yetimlere bakmaya, muhtaç olanlara yardım etmeye kısacası iyi davranışlara çağırır.

Âşıklık, kahramanlık destanlarının pek çoğuna din konusuyla başlanır ya da biter. Peygamberler ile evliyalar, melekler ile sahabelerin yaptıklarını gösteren destanlardır. Evrensel ideolojik içeriği bakımından gruplara bölerek araştırabiliriz, yani destanların kozmolojik boyutu yaratılış biçimini, konusal farklılık bakımından ikiye bölebiliriz; Tanrı'nın yerle göğü, insanlığı, hayvanları, dağ, taş, bütün âlemi yaratışıyla ilgili hikâyeler; peygamberler, evliya-enbiyalar, sahabeler, daha başkalarının hayatı ile ilgili efsaneler.

Bozyiğit destanının konu olarak bir farklılığı evreni yaratan Tanrı'yı sonra peygamberleri överek, tanıtarak, örnek almaya sunarak başlanmasıdır. Başlangıç ve sonuçta İsa, Musa, İlyas, Nuh vb. peygamberlerin isimleri söylenir. Dört melek: Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail adları anımsanır. Bu bakımdan: *“Kazak destanlarının çoğunda İsa, Musa, Hızır İlyas, İmam Mehdi isimlerinden bahseder. Süleyman'ın yele binip uçtuğu, Danyal'ın ilim bulup, suda yüzdüğü, İbrahim'in Namrud'un yaktığı ateşte yanmaması, Davut'un demir vurup, dükkân açması gibi şeyler yazılır. Tekrarlanarak söylenen kutsal isimler toplumların hafızasında kalarak, onların gönlüne güven ve umut vermiştir.”* (Mukanov 1971: 95) Uzun ve kısa destanlarda başlangıçta ve sonuçta hakikatten bahsetmesi ve ortasında olay örgüsünü vermesi genel bir motiftir.

Destanda dünyanın yaratılışı temsil edilerek Bozyiğit'in yaşamından önceki olaylardan kısaca bahsedilir. Türkler İslam dini gelmeden önce Gök Tanrı'ya tapınarak evrenik bütünleşmiştir. *“Kâinatın bütün tezahürlerini gök ve yir-sub/v'un (yer-su: yeryüzü) temsil ettiği birbirine zıt, fakat birbirini tamamlayan iki evrensel 'nefes'ten oluşmuş olarak kabul eden sistem, proto-Türk ve Türklerin en eski, belki de öz kozmolojisiydi”* (Esin, 2001: 19). Bozyiğit destanı Türk dünyasına ait olan bir destan olduğundan dolayı, doğaya, tabiata pek yakın doğayla iç içe bir yaşam anlatılır. Gök, yer, su ve havada hakikati aramasıyla doğayı kutsal gören bir yaşam tarzını telkin etmiştir.

Destanın giriş kısmında dinleyici ilk önce içinde doğup büyüdüğü, kendi kazanımları sonucunda var olduğu dünyanın geçiciliği konusunda uyarılır. Bu bakımdan yaratılış sonrası süreçte yaşamı şekillendiren iyi-kötü zıtlığı;

“Bu yalandan kişi doymadan geçer,

İyi kul sonunu bilerek geçer,

Mal toplayan insan, dünyayı sever,

Dünyadan isteğin almadan geçer.”

Sözleri ile hakikatler eşliğinde insanoğluna sunulur. İnsanın ilk önce topraktan yaratılması, toprak üzerinde yaşaması ve toprağa geri dönmesi, ilk yaratılıştan beri âdemoğullarının maddi ve ruhi olarak doğayla bütünleşmesidir. *“Mitolojik düzlem, - insanlığın dünyayla bütünleşme süreci- beraberinde bir dizi mücadeleye yol açmıştır. Tüm yaratılış mitleri değerler dizgesinde üç farklı zıtlık üzerine kurulmuştur. “Kadın ve Erkek”, “İnsan ve Tanrı”, “İyi ve Kötü” (Cambell-Moyes, 2013: 73). Yaşamın bir tasavvur olduğunu ölümün varlığıyla ispat eder:*

Can verdi, iman verdi tek Tanrım,

Kendin ölsen varın, yoğun kalacak.

Ömür, dünyada biraz konuk olmuş

Yaşlı ve genç toprağa gidiyor.

İyi ve kötü zıtlığının insan ruhu üzerindeki etkileri dünyaya gelendir. Bozyiğit destanındaki zıtlıklar dünya tasavvurunun anlatılmasıyla başlanır. Destan zenginlikle fakirliğin, padişahla köleliğin, varlık ile yokluğun, aşk ve nefretin arasındaki farklılığı anlatmasıyla bize dünya yaratılışındaki zıtlıklardan örnek verir.

Zıtlıklar paradigması dünyanın yaratılışıyla başlamış ve insanoğlunun dünyaya gönderilmesiyle alt bilimlere ayrılarak devam etmiştir: “ölüm-yaşam, sevgi-nefret, iyi-kötü, günah-sevap, doğru-yanlış, güzel-çirkin, geçmiş-gelecek, zengin-fakir, büyük-küçük vb. Bu ayrılışla birlikte kendisinden ölümsüzlüğün alınmasına başkaldıran insanoğlu, yeryüzüne indikten sonra iki farklı karşıt güçle fiziki ve ruhsal mücadeleye girmiştir. Söz konusu mücadele üç farklı zıtlık üzerine kurulur: Tanrı-İnsan-Doğa (Moyes, 2013: 73).

Türklerin bir atasözüne göre “bir insan – bir âlem” olduğunu açıklamaktadır. Âlemde ne varsa insanın içindedir; tanrı, doğa, iyilik ve kötülük. Destandaki kahramanın bu zıtlıklarla karşı karşıya gelmesi, bizzat yolunu çizmesiyle ilgilidir.

Destan dinsel bağlamda şahısların birbiriyle mücadele etmesiyle devam eder. İnsan mikrokozmik düzlemde makro evrenin çekirdeğidir.

2. Çocuksuzluk

Bozyiğit destanı XI. Yüzyıldan sonraki süreçte Kazak Türklerinin İslamiyet'i kabulünden sonra teşekkül etmiş bir destandır. Destandaki olayın bin sene sürmesine rağmen hala günümüzde okunan destanlardan biridir. Mit olarak da halk arasında sözden söze yayılarak günümüze gelmiştir. Yani her mitin altında gerçeğin var olduğu gibi, destanın da bir gerçeği vardır. Zaman geçince olay örgüleri değişebilir, fakat bizzat kökeninden asla ayrılmaz. Bozyiğit destanını araştıran birçok bilim adamı vardır: B. Azibayeva, V.V. Rodloff, S. Mukanov vb. Mesela, "1. Bozyiğit // Rodloff V.V. Türk halklarının edebiyatı (образцы народной литературы тюркских племен) , 1870. 2. Azibayeva B.U. Kazak destanları (Казахские романтические дастаны), 1990. 3. Mukanov, S. Halk hazinesi (Халық мұрасы), 1994" (Azibayeva, 2005: 351) Bun araştırmalardan Bozyiğit destanının birkaç nüshasının var olduğunu anlayabiliriz.

Destandaki ilk 90 dizede hayatın geçici bir durak olduğunu anlatır ve Allah'a övgü, Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.v) salavat verilir. Yani buna göre Bozyiğit destanın Türklerin İslam dinine geçtiği vakitlerde olduğunu anlayabiliriz.

Ondan sonraki dizisinde Bozyiğit'in "Anne Karnına Düşüşü/ Olağanüstü Doğum" açıklanır:

“ Oğlu doğdu şahın, halk sevindi

Toplayarak kavimi tören yaptı.

Halkına çok iyilik yapmış emir

Düğün kıldı herkesi toplayarak.

Zamandan çok zamanlar geçmiş dedi

Emirin yalnız oğlu olmuş dedi.

İyi, uzun yaşam yaşadı mı?

Dünyadan amacıyla geçti dedi.”

Pek mutlu olduğundan dolayı kırık gün oyun, otuz gün tören yapmıştır. *“Türk halk anlatmaları göz önünde bulundurulduğunda kahraman, uzun bir süre çocuksuz kalan ve artık yaşlanmış olan soylu bir çiftin, yüce birey tarafından kendilerine verilen bir obje sayesinde armağan edilen çocuk olarak dünyaya gelir. Anne ve babanın çocuksuz kalmalarına üzüntülerinin sebebi, kendilerine ait olanları muhafaza edecek, nesillerini devam ettirecek bir erkek evlatlarının olmayışındır”* (Altınkaynak, 2015: 12) Böyle durumlar tüm epos, destan, mit, efsanelerde gözüktür. Erkek çocuk padişahın soyunun devamı ve gelecek emir olacağından ümit eder. *“Çocuk sahibi olmak; insana kendi sorumluluğunu taşımayı öğretmesi ve olgunlaştırması açısından önemli bir yere sahiptir”* (Günay, 2000: 194). Kazak Türklerinin geleneksel yapı itibari ile erkek çocuğa bakış açısı konu ile ilgili atasözlerinde şu şekilde dile getirilir, “umut bekleyen gözümün nuru oğlum, canına yardım eylesin Hak Tealam”. Oğul babasına, annesine direk, halkına kalkan, vatanına kılıç olur. “Günümüzde halkın kolektif ruhunu yansıtan, “kız ananın yarı oğul düşmanın koru”, “çocuk olmayan evde bereket olmaz”, “oğul ocak tütürür”, “oğul gözümün ışığı, dizimin ferî”, “çocuk damın direği” (Korkmaz, 1985: 100) diye açıklamaktadır. Destanın konusunu açmak için iki dörtlük yeterlidir. Çünkü okuyucu ya da duyucuya destanın devamının tradeji olacağını ve bunun psikoloji aşamasını hazırlamaktadır.

Eski yaşamları anlatan, bizi o zamanlara düşünce ve ilimle götüren destanlarda ise aksine mutsuz olayların pek çoğu birbirine benzer. Mesela, Bozyiğit destanına benzeyen Kozi Körpeş – Bayan Sulu, Kız Jibek destanları da yiğidin ölümünden sonra kızın kendi kendisinin vefat etmesiyle son bulur. Belirtmek isteriz ki; *“dünyanın, nesnelere, doğanın ve dönüşümün sonsuz olması aslında insanın trajedisini doğuran temel etkidir. Her ölümlü ruhun heves ettiği şeyler, kavuşamadığı şeylerdir. Bu kavuşamamazlık açmazı beraberinde insanın trajedisini doğurur. Trajedisi olmayan insanın sanatı olmaz. Bu bağlamda sanat, dünyayı algılamamızda yeni bir yol getirir”* (Şayhan, 2015: 43). Bozyiğit ile Karaş’ın vefat olarak trajediyle bitmesi o yüzdendir. Dünya yaşamında olduğu tüm trajedi olaylar mit, destan, epos, türkü olarak halk hazinesine dönüşmüştür.

Bozyiğit destanında Bozyiğit’in doğup büyüdüğünü kısaca anlatır. Onun ilim alıp, terbiyeli olup bu doğrultuda yetiştiğini gösterir. Babası ve annesinin merhametiyle yetişmiştir. Bir yandan “hayatın neşesini merak etmeden” buradaki karakterin zenginlik, taht, ünlülüğe

ilgi göstermediğini ortaya çıkarıyor. Her insanın kendi amacı olduğu gibi, karakterinde tek amacı vardır. Ve Bozyiğit'i ileri sürecek olan tek amacı Karaşaşdır.

“Yürümüş kötülüğü düşünmeden,

Hayatın neşesine merak etmeden.

Eline Kuran ile kitap tutup

Gitmiş hocasına bir gün kalmadan.”

Ve sonraki dizede:

“Görmediğin göreyim diye düşünmüş,

Şaşarak yüzüne bakıp durdurmuş.

Başında altın perçem örgüsü var,

Ay gibi parlayarak yürürmüş. ”

Sonraki dizide, “Başında altın perçem örgüsüyle, ay gibi parlayarak yürürmüş”. Gelenek-görenekte erkeklerin alınlarının üstünde bulunan bir tutam saç. Günümüzde sadece çocuklar okula gidene kadar böyle yürür, bilhassa Kazak, Kırgız, Altay Türkleri genellikle erkek çocuklara uzattırır. Perçem, eski Türklerin geleneğinde vardır. Eskide Türklerin uzun süre bekledikten sonra çocuğu olursa, onun alınına bir tutam saç uzatarak üzerine inci-boncuk takarlardı ve bu böylece örf-adet olmuştur. Padişahlar da sevdiği oğullarının alınına küçük saç uzatıp, onu “perçem” diye adanmıştır. Kazak Türklerinde “Айдарлы ұлын, тұлымды қызың бап ма?” yani, ”Perçemli oğlun, kâküllü kızın var mı?” diye bir atasözü vardı ve o dönemlerden kalmıştır. Bu örf-âdetin bizzat anlamı vardır. Mesela, perçemli çocuklarının “oğlum halkına, milletinin merhametli davranarak vatanına hizmet etsin” niyetiyle yapmışlar. “Perçemi; Moğol, Çin, Mançurya, Kalmak, Ukrayna, Türk halkları kadim dönemlerde cinsiyeti ayırmak için kullanırlardı” (Tölebayev, 2003: 78). Eski portre ve resimlere bakarsak bu geleneğin sık sık kullandığını görürüz. Aslında tarih bilgilerine baktığımızda, perçemin farklı biçimleri olduğunu ve “Perçem diye, beygir kuyruğunun tüyüne altın bağ bağlamış. Bu sebeple Kazak Türklerinde “isim verip, perçem takmak” diyen deyimün günümüze kadar geldiğini görürüz. Eski Türk devrinde genç oğlan cesurluk gösterip, kahramanlık yaptığı zamanda halkı yeni isim verip, perçem uzattırılmış” (Tölebayev, 2003: 79). Perçem uzatmak

pek çok destan ve mitlerde karşımıza çıkmaktadır. Mesela, “Bögen batır” destanında şöyle bir dize vardır: "айдарлысын күл етіп, тұлымдысын күң етіп" yani, “perçemliyi kul etti, kâküllüyü köle etti” (Azıbayeva, 2000: 225) der ifadesi yer almaktadır. Bozyiğit’in de alınına bir tutam saç uzatması onun gelecekte bir kahraman olacağına inanılmasından kaynaklanır. Aynı zamanda kahramanın arka plan kültüründe toplum için bir ön hazırlık aşaması söz konusudur.

Bu destanın özelliği hacminin çokluğu, kompozisyon ile içeriğinin karmaşıklığı, bir destanda birkaç türün yakınsaması, olayların pek acayip karmakarışık olması, başkarakterin fazla romantik veya kahraman olduğundandır vb.

3. Mit ve Rüya

Rüya görme hadisesi eski zamanlardan beri folklorda vardır. Bu fikir Şakir İbrayev’a göre: “*Tamamen alırsak, temel zamandan geride ya da ileride şahısların ruhundaki hatıraları monolog, diyalog türünde, geleceği yorumlamak rüya görme motifiyle verilir...*” (1993: 158) Bozyiğit destanında da yiğit ile kızın rüyalarında diyalog ve monologları yer almaktadır. Rüya görme motifini Türk halkı düşüncesinde, türküsünde, destanında dünyaya geldiği andan itibaren; ozanların, jıravların kahramanlık destanlarında (Bozyiğit, Kobılandı, Er Targın, Alpamış vd.) ve âşıklık destanlarında (Bozyiğit, Enlik-Kepek, Kız Jibek vb.) edebi sembol olarak ayrıca kullanmışlardır.

Bozyiğit destanının en önemli olaylarından biri “rüya” olarak tanımlanmaktadır. Gecelerin bir gecesinde Bozyiğit rüya görür, rüyasında güzel kıyı görür.

“Gece vakti uyurken rüya görmüş,

Güzel, iyi önünde kıyı görmüş.

O da bir emirin yalnız kıyıymış

Bir yalnız bir yalnız arkadaş olmuş.”

Buradaki rüyanın anlamı insanların düşüncesiyle beraber ruhunun da birbirlerine bağlanmasıdır. Karaşay rüyasında ağlayıp sevgilisinden onu aramasını rica eder. Bozyiğit Karaşayı sabır etmeye çağırır;

“Gece ağlar, gündüz zar

O ben yüzüne intizar

Ne sebepten oldun yar

Beni bunda kılıp zar,

Aklınla demen gerekir!”

Destanlarda rüya görme motifi kahramanın çıkış noktasıdır. Gördüğü rüyasını gerçekleştirmek için zor bir yolculuğa çıkarak, nice zorlukla karşı karşıya gelir. Nitekim *“rüya görmek motifi tüm dünya halklarına aittir ve onun gerçekleştirme hizmeti çeşitlidir. Geleceği öyle tahmin ederek şahıs'ı uyarmak, şahıs'a yardım eylemek, insanları belli bir işlemlere çağırmaktır vb.”* (İbrayev, 1991: 151). Kahramanı belli olmayan bir yolculuğa Karaşaş rüyasında çağırır. Bozyiğit destanının kökeni rüya motifine dayanır. Rüya, kahramanı belli olmayan yolculuğa çağırarak yeni kapıları açmasına neden olur.

Destandaki şahısların rüya görmesi; düşünce ve hislerini açarak göstermek, onların yolunu belirlemek maksadıyla geliştirilen bir yöntemdir. Özellikle, âşıkların birbirine karşı tutkulu sevdaları bu diyalog sayesinde anlatılır. Mesela, Karaşaşın rüyasında Bozyiğit'e dediği sözü:

“Bir yıl oldu yanarım,

Geçen günü sayarım.

Aklımı kaybederim

Söze ne gün kanarım,

Adım demen gerekir!”

Bozyiğit'in düşünde kıza sabır et diye söylediği sözü:

“Canıma düştü ateş

Tanrıdan rahmet bekler.

Murada bir gün yeter,

Sabır etmen gerekir!”

Böyle diyaloglar ve monologlar şahısların can gözünü açmaya yöneliktir. Destanda genellikle tekrarlanan uyaklar da farklı olarak anlamı kuvvetlendirme amacına hizmet eder. Bu şahısların düşüncesi, psikolojik duygusuna bağlıdır.

Bozyiğit destanında dizelerin ve sözlerin tekrarlanması pek çoktur. Tekrarlar duyguyu kuvvetlendirerek, okuyucunun dikkatini ayrıca çekmek içindir. Olay örgüsünü birkaç kere tekrarlayıp anlatması vermek istediği mesajı güçlendirerek sırrı kavratma ve dikkatleri cezbetmemek amacına yöneliktir.

“Canın cana birleşen,

Sen hakikat yar olsan,

Bizim için zar olsan

Rumda Bus şehriden

Bizi arasan bulursun.”

Ve ya;

“Ata binip çıksan sen,

Bizi kabul görsen sen,

Kıbleye bakıp dursan sen,

Arayıp bizi bulursun.”

Bu iki dördlükte Karaşaşın Bozyiğit’i rüyasında çağırması anlatılır. Kendisinin nerede olduğunu belirtmek için yiğide yol göstermeye çalışması konu edilmektedir. Bu destanın tam olarak nerede, ne zaman çıktığı belli olmayıp Kazak Türklerine ait bir destandır. Kızın kendisi Rum ülkesinde, Bus şehrinde olduğuna göre o Yunan, ya da Fars olabilir. Yiğit ise Asya ülkesinden yola çıkmış olan bir Türk’tür diyebiliriz. Fakat kızın ismi – Karaşaş- Kazak Türklerine ait bir isimdir. Bu destanda kızın ismi zamanla biraz değişmiş olabilir. Fakat destanın bedeni yaşlansa bile, ruhu hala taptazedir.

Kazak Türkleri gelenek-göreneğine günümüzde bile sıkı sıkıya bağlıdır. Rüyalarda eski zamandan beri önemsenmiş, çeşitli şekillerde yorumlanmış ve halk edebiyatının bünyesine dahil edebilmiştir. Rüyalarda her zaman iyiye yormak adettir. Rüya erimiş olan kurşun gibidir, rüya iyiye yorumlanırsa, iyi niyet kabul edilip iyiliğe dönüşür, kötüye yorumlanırsa kötü niyet kabul edilip kötülüğe dönüşür diyen bir düşünce oluşmuştur. Gördüğü rüyayı hangi ülkede olursa olsun mutlaka çözümleyip, yorum yapmak çok eski bir adettir. Rüyayı yorumlamak firavunun rüyasını öngören Yusuf peygamberden başlar. Türkler rüyasını birisine yorumlatmaya çabalamış ve yorumlayanın sözüne her daim güvenmiştir. Sadece Bozyiğit destanı değil Kız Jibek, Kozu Körpeş-Bayan Sulu vb. destanlarında da rüya görme motifi vardır. Bu konuda Doğan Kaya; *“Âşık edebiyatındaki rüya motifi kompleks bir yapıya sahiptir. Şöyle ki, rüyasında bir güzele âşık olmakla beraber, âşıklığın vecibelerini de yine rüyasında öğrenir. Böylece sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçer. Bu söylediğimiz bilhassa, rüyasında bade içerek âşıklık istidadı kazanma hadisesine bağlı olarak gerçekleşir.”* (Kaya, 1994: 62) açıklamasını yapmaktadır.

Destanlardaki rüya motifleri genel olarak: görüşmek, ayrılmak, aramak, bulmak ve insanlık fenomenlerinin konusallık görünümü olarak ortaya çıkar. Türk Âşık Edebiyatı'na has olan kompleks rüya motifinin planını Umay Günay şu şekilde belirlemektedir:

I. Hazırlık Devresi

- a. Çocukluk ve gençlik çağının şartları
- b. Karşılaşılan maddi veya manevi sıkıntı
- c. Bir sıkıntı veya bir dilekle uykuya dalış. Aday umumiyetle kutsal sayılan mevkilerde veya ıssız ve uzak, kişinin korku ve yalnızlık duyduğu bir yerde uyuyakalır.

II. Rüya

- a. Kutsal kişilerle kutsal sayılan bir yerde karşılaşma
- b. Pir elinden bade içme
- c. Sevgili veya sevgilinin resmi ile karşılaşma
- d. Aday'ın kutsal kişiler tarafından eğitilmesi, bilmesi gereken bütün bilgileri öğrenmesi
- e. Aday'a mahlâs ve dilinin çözülmesi için ruhsat verilmesi

III. Uyanış

Adayların uykudan uyanmaları da üç ayrı şekilde olabilir:

- Kahraman kendi kendine uyanır, ilk fırsatta eline geçen bir saz ile başından geçenleri anlatır.
- Kahraman bir süre (3, 6, 7, 20, 40 gün) baygın kalır ve ağzından burnundan kanlı köpükler gelir. Ehli-i dil bir kişinin sazının tellerine dokunmasıyla kendine gelir
- Kendi kendine uyanır ama bakışları, hali, tavrı bir acıptır. Dünya ile ilgisi kalmamış gibidir” (UMAY, 1984: 155) .

“ Bir yıl oldu bu yiğit gülmez oldu,

Derdinin hiç ilacın bilmez oldu.

Yanında akranı ve yoldaşı var,

Hiçbirisini gözüne almaz oldu.”

Bozyiğit Karaşası rüyasında gördükten sonra geceleri uyuyamıyor gündüzleri baygın gibi kendinden geçmişçesine yasıyordu.

Al Farabi; *“insanların rüya görmesi gündüzdeki düşünce süreci durduğu anda gerçekleşecek doğal bir fenomendir”* (Auezov, 1959: 326) diye düşünmektedir. Düşünce süreci durarak, bilinç gevşediği anda öteki duygu olguları, bilhassa hayal gücünden esinlenerek rüyalar görülür. Z.Freyd düşleri analiz yapma yoluyla kişinin kendisi hakkında ki gizli düşüncelerini keşfedebileceğini kanıtlamıştır. Onun *“rüyada görülenler kişinin beyninde çok önemli ayrıca bir yeridir”* demesi boşuna değildir. Ve rüya Campbell’a göre: *“Rüya kişileştirilmiş mittir, mit kişisellikten çıkarılmış rüyadır”* (Campbell, 2017 : 25). Aslında, bütün duygular sistemi içinde hayaller ayrı bir özgürlüğe sahiptir. Rüya insanların hayal gücünün sonucu olarak insan aklına seyahat etmesidir.

Rüya analiz yapmayı epiksel söz sanatındaki sanatsal hizmeti ile gerçekleştirir ve rüyanın vazifesi hangi türde (efsane, destan vb.) olursa olsun bütün konuyu ele almasıdır. Rüya motifi bulunmayan edebi miras bizde azdır. Eski mit, efsane, epos, kahramanlık destanlarının hepsinde rüya motifi vardır. Lakin o zamanlara ait mitoloji düşünce-fikrin ışığı olarak kullanılır. Bunu folklorcu Ş.Ibrayev şöyle anlatmaktadır: *“Rüyada gördükleri nedeniyle yola çıkan kahraman gittiği yerde hiçbir değişiklik olmazsa, yani rüyada gördüğü yalan olsa, uzak yol yürüyerek yorulan kahramanı tarif etmenin hiç anlamı olmazdı. O yüzden buradaki rüyanın amacı olması bir taraflı bir yandır. Onu yolundan döndürmemeli ya da*

rüyanın manasını değiştirilmemelidir. Rüya mutlaka gerçeğe çıkacaktır” (1991: 226). Destanlarda ve rüyalarda her şey olduğu gibi anlatılmalıdır. Olay nasıl geçiyorsa aynen aktarılmalıdır. Bozyiğit’in de rüyasında gördüğü Karaşas’ı aramak için yola çıkması ve nice zorluklarla karşılaşması düşmanlarının ona engel olmasına rağmen Karaşas’ı bulması rüyanın gerçek olduğunun delilidir. Bozyiğit destanın sembol olarak anahtarı, tüm olayların kökeni Bozyiğit ile Karaşas’ın gördüğü rüyasıdır. “Dinler, felsefeler, sanatlar, ilkel ve tarihsel insanın sosyal biçimleri, bilim ve teknolojiadaki büyük buluşlar, uyku kaçırın düşler, hep o temel ve büyümlü mit çemberinden doğar” (Campbell, 2017: 13).

Bozyiğit destanının bütün olay örgüsü rüyaların sembolüdür. İlk olarak burada rüya haber vericidir ve destanda daha fazla olay gelişmesine neden olur. Umay Günay, İlhan Başgöz’ün “Türk Halk Hikâyelerinde Rüya Motifi ve Şamanla Giriş” adlı incelemesinden özetleyerek verdiği yazısında rüya motifi ile ilgili şu görüşleri aktarmaktadır:

Örneklerin pek çoğunda rüya kutsal mevkilerde uyurken görülmektedir. Mezar ve pınarlar rüyaların en çok görüldüğü müşterek mevkilerdir. Rüyada kutsal bir kişi veya kişiler bazen bir genç kızın elinden kahramana aşk badesi sunarlar. Hızır İlyas, üçler, kırklar, üç derviş, bir pir, sadece bir yaşlı adam veya yaşlı bir kadın rüyalarda yer alan kutsal kişilerdir. Kutsal kişilerin çeşitlilik göstermelerine rağmen rüyadaki rolleri hep aynıdır. Kahramana çok güzel bir kızı tanıttıktan sonra adını ve memleketini söylerler. Şiirlerinde kullanacağı bir mahlâs verirler. Kahraman kutsal kişinin elinden badeyi içtikten sonra vücudunu bir ateş sarar. Düşer bayılır, ağzından kanlı köpük gelir. Bu halde 3-6 gün kalır. Herkes kahramanın deli olduğunu düşünürken yaşlı bir kadın veya erkek sazın teline dokunur. Saz sesiyle kahraman gözlerini açar. Sazı eline alır, kendine verilen mahlâsla irticalen şiirler söylemeye başlar. Böylece hem badeli hem de Hak âşığı olurlar (Günay, 1986: 13).

Folklor eserlerinde aşama yanaşmasından kabul edilen rüya görme motifi şahısların tabiatını, tavır-oluşumunu tasvir etmekte belli bir psikoloji durumu anlatmada sanatsal hizmetini yönetir. Bu toplumsal rüya görme motifi bütün folklorlara genel konudur. Nitekim Karaşas’a ulaşmak niyetiyle giden Bozyiğit’in düşmanı yenmesi ve ülkesine uzun zamandan beri dönmemesi, onun anne, babasının zorlukları çekerek, ağır sıkıntıları geçmesi onların gündüz, gece demeden özleyip, beklemesi vb. hepsi rüyaya bağlı olarak etki veren faktörlerdir. Uzun zaman ümit kesmeden kahramanı beklemesi bir ailenin düşünce, amaçların, keyiflerin psikoloji bağlamda bir görüşüdür. Rüya görmeyi zaman kategoriyile bakılırsa ebediyetin sembolüdür. Bozyiğit Karaşasla rüyasında hayatta birbirinin görmeden ve var olduğunu bilmeden sırlarını söyleyerek dertleşir. Hatta nerede, hangi ülkede olduğundan habersiz. Rüya “aytis” türünde verilir. “Rüyalar, uykudayken bedenimizi terk eden ruhumuzun gerçek yaşantısını yansıtırlar. Veya rüyalar, Tanrı ya da kötü ruhlu cinler tarafından insana

iletilen duygulardır. Ya da akıldışı arzularımızın bir tatmin arayışıdır” (Fromm, 1997: 49). Diğer destanlardan Bozyiğit destanının da rüya görme motifinin farklılığı, bütün olayın tek rüyayla başlanması ve rüyayla gelişmesidir. Aslında günümüzdeki gibi konuşmazsa da, yüzleşmezse de ve gerçeğe benzemese bile halk hayalinden uzak değildir.

4. Maceraya Çağrı

Çağrı yola çıkış aşaması kahramanın ruhsal geçiş sürecinin ilk aşamasıdır. Kahraman için bilinen dünyanın terk edilmesi ve bilinmeyenin gizil alanlarına doğru bir yolculuğun başlaması gerekliliği üzerine bir değişler dizesi ortaya konulur. Bu aşamada kahramanın amacının, kaderinin ve ümidinin daha büyük hedeflere doğru yönlendirme vakti gelmiştir. Büyüdüğü toplumu, yetiştiği padişah sarayı, zenginliği bile kahramanı maceraya çağrısından engel olamadı. *“Alışılmış yaşam ufku genişlemiştir; eski kavramlar, idealler ve duygusal kalıplar artık yetmez, bir eşiği aşma zamanı gelmiştir”* (Campbell, 2017: 55). Bozyiğit’in rüyasında Karaşas’ın kendisine gelmesini istemesi üzerine saraydan çıkar. Fakat bu durumdan ailesinin haberi yoktur. Bozyiğit saraydan çıktığı sırada arkadaşı ile karşılaşır. Arkadaşı Bozyiğit’e Karaşas’ı bulması için yardımcı olacağını ve onunla birlikte yola çıkacağını söyler. Bireysel umuduyla Tepegöz gibi yoluna gelen sınavların anında olsa bile, bu yolundan geriye dönmemiştir. Beraber at’a binip yola çıkarlar At çoğu destanlarda Kahraman’ın dostu, yardımcısı olarak yer alır. *“Ata binip çıksan sen”, “ Beygir atı seçerek binip aldı / Kız arayıp Bozyiğit yola vardı”* diye destanda kahramanın yola, ata binerek çıkmasını sağlar. Kahramanın yardımcısının at olması Türk kültüründe ata verilen önemi de göstermektedir.

Kahramanın maceraya başlama sürecindeki çağrı, içten gelen bir ses ya da dıştan yapılan bir davet biçiminde olabilir. Dış çağrı genellikle bir haberci tarafından yapılır, yani Karaşas’ın rüyasında çağırmasıyla oluşur. Karaşas’ın nerede olduğunu bilmeyen Bozyiğit ve arkadaşı şehir-şehir dolaşır Karaşas’ı ararlar. *“Türk destanlarının birçoğunda eş arama ve bununla ilgili macera dikkati çeker. Eş arama, beğenilen eşin (kızın) rızası/gönlü olsa da mensubu olduğu kavmin ileri gelenlerinin düşmanlığını doğurur. Düşmanlık, kişiler arasında cereyan etse de daha çok kültürleri ve coğrafyaları ilgilendirir. Çoğunlukla iki hasım birbirine kast eder ve birbirlerini yok etmek için uğraşır”* (Köktürk, 2006: 387). Böylece Bozyiğit’in önüne çıkan birçok engellere rağmen ailesine dönmeden yolunu devam ettirmektedir. *“Çağrının tipik ortamı karanlık orman, büyük ağaç, çağıldayan kaynak ve*

kaderin gücünün taşıyıcısının beklenmedik, tasarlanmamış ortaya çıkışıdır. Sahnede Dünya Göbeğinin simgelerini görürüz. Kurbağa, kücün ejder, başı dünyayı destekleyen ve hiçliğin yarı tanrısal, yaşam sağlayan güçlerini temsil eden yeraltı dünyası yılanının daha gelişmiş eşdeğerleridir” (Campbell, 2017: 55). Uğradıkları Maymun şehrindeki halk Bozyiğit ve arkadaşını tutuklayıp zindana atarlar ve onlar orada üç yıl kalırlar. Türkiye’de yayınlanmış olan ve epik-mitolojik karakterdeki belli başlı Türk destanları (Yaratılış, Alp Er Tunga, Oğuz Kağan, Ergene-kon, Türeyiş, Manas, Alıp Manas, Alpamış, Kozi Körpeş-Bayan Sulu, Maaday Kara, Edigey, Köroğlu) “hapsedilme” motifi açısından ele alınmıştır. “*Destanlarda hapishaneler/zindanlar, bedeninin üretim gücünden yararlanma veya bireyi dönüştürme yeri oluşu açısından değil, sadece bedenlerin dış dünya ile ilişkisini kesme, tehlikesinden emin olma gibi işlevler açısından önemlidir”* (Köktürk, 2006: 387). Bozyiğit ile arkadaşı da aynı Kozi Korpeş, Alpamış, Köroğlu gibi zindana atılacaktır. Onların yolunda olduğu engellerin bu sadece ilkidir. Onların seferinde nice zorluklar bekliyordu. Kahramanın dıştan geldiği çağrısı onun maceraya atılmasıyla ve sınavlar yoluna düşmesiyle başlar.

Destanlar içinde hapis mekânının en ayrıntılı anlatımını Alıp Manaş ve Alpamış destanlarında buluruz. “*Alpamış’ta Cadı Surhayil’in tavsiyesiyle Kalmaklar, Murad tepe-sine bir zindan kazdırırlar. Sarhoş edilmek ve atı Bayçıbar’a çektirilmek suretiyle Alpamış, bu zindana hapsedilir”* (Aksu, 2005:87). Bozyiğit destanında ise onların hapse atıldığını ver bir kere kurtularak tekrar zindana düştüğünü anlatır. Maymun şehri padişahının teklifin reddetmesinden dolayı üç senedir ailesinden ve amacından uzakta zindan altında kalmıştır. “*Zindan, bugünkü hapishanenin ilkel bir biçimi olmakla birlikte hapishane kavramıyla örtüşmeyen özelliklere sahiptir. Zindana atmak yine bedensel bir azap çektirme yöntemidir. Belli bir mekana kapatmak dışın-da, işlevsel bir benzerliği yoktur”*(Aksu, 2005:65). Bozyiğit, destanda padişahın teklifini reddetmesi sonucu zindanda bedensel azap çekmiştir.

Bozyiğit’in arkadaşı onun yardımcısı ve koruyucusu sıfatlarında birkaç rolü alıyor. Bozyiğit’in her bir zorluluğunda yanında bulunarak, iyiliği ve kötülüğü beraber karşılamaktadır. Destan şahıslarının eş arama nedeniyle nice düşmanlıklara karşı karşıya gelir. Ona rağmen mücadele etmeyi başarabilir. Nihayet mutluluğa kavuştuğu anda, ölüm gelir.

“Destanlarda düşmanlığın tek bir sebebi yoktur. Bir önceki başlıkta (eş arama) bahsedilen olaylar da düşmanlığa sebep olabilir. Bu başlık ile kastedilen daha çok kahramanın başka bir kavmin, boyun, ülkenin ileri gelenleriyle (kağanı, padişahı ile) karşı karşıya gelmesidir. Bu rekabette denk güçlerin mücadelesi ve kendi çabası veya iyiliksever güçlerin yardımıyla kahramanın galibiyeti söz konusudur.

Bu mücadele, halk anlatılarının temel felsefesini oluşturan d aliteyi gözler önüne serer” (Köktürk, 2006: 392).

Bozyiğit ile arkadaşının amacı, yolundaki mücadelesi Maymun memleketinden kaçmasıyla son bulur. Hile bulup kaçmasından önce  c senedir ailesinin yüzünü görmeden esir olur. Zindanda ikisi huzur bulamadan Tanrıya yas tutarak dertleşmektedir. Aktardığımız destanda şu şekilde geçmektedir:

Büyük dağ engel oldu

Geçmek bize zor idi.

Demir eve kuşatıldık

ıkmak bize zor idi.

Kötü yola düştük biz,

Gitmek bize zor idi.

Bu beladan kurtulup,

Yol yürür gün olur mu?

Baba ile anneyi

Görür günü olur mu?

Fakat destanın 1881 yılında yayınlanan nüshasında Bozyiğit’in kızı aramaya çıktığı sefer geniş alanda yazılmıştır: Bozyiğit arkadaşıyla Maymunların tutuklanmasının ardından  c yıl geçer. Sonra kaçarak Balhun şehrine gelir.

Hapse düşen ve tutsak olan kahramanlar, Alıp Manas, Alpamiş, Maaday-Kara, Kozi Körpeş, Ural Batır gibi mitolojik yönü belirgin olan destanlarda olağanüstü yardımcılarının yardımlarıyla kurtulurlar. Köroğlu’nda çoğunlukla Köroğlu (Köroğlu’nun fendi ile), birkaç kol’da ise koakları vasıtasıyla gerçekleşir. Yine destanlarda hapis cezasının sebebiyle birlikte sonucu da –kurtuluş şekli- de anlatılır. Çoğu destanda zindandan kurtulma yolu/şekli, olay örgüsünün önemli bir unsurudur. (Köktürk, 2006: 398).

Bu kaçış sonrası tekrar kovalayıp gelen Maymunlar onları tutuklarlar. Maymun şehri Kazak Türkçesinde de aynen “Маймун” diye yazılır. Fakat destan zaman geçince birkaç dizeleri değişmiş ve kayıp olmuş. Maymun memleketinin halkı hakkında destanda hiçbir şey

anlatmıyor. Kazakistan’da 2005 yılı “Madeni Mura” programıyla yayınlandığı kitapta bunu böylece açıklar: *“Bozyiğit, Maymunların padişahı insan olduğunu görecektir. O Bozyiğit’e kendi tahtına padişah olmasını teklif edecektir. Tahtı reddeden Bozyiğit’i ve arkadaşını zindana tekrardan atacaktır. Onlar zindandan üç yıldan sonra kaçıp çıkacakmış”* (Azıbayeva, 2005: 312). “Bozyiğit, Maymunların padişahı insan olduğunu görecektir” sözüne göre onun halkının insan olmadığını düşünebiliriz. “Maymun” halkı ismine bakarsak onlar gerçekten bir maymun olabilir. Dizede böyle bir yollar yer almaktadır:

“Cin gibi halk ile görüştük,

Adam yüzün görmeden.

Cin gibi yerde bulunduk,

Burada adam olmaz gibi.”

Bu dizelerde Maymun halkının insan olmadığını cin ya da maymun olduğunu ispat etmektedir. Destan kahramanının diğer güçlerle (ejder, cin, hayvan vd.) can alıcılarla mücadele edip, her zaman zafere ulaşacağı bellidir. Onunla beraber kahramanın uzun ve zorlu yolunda peri, cinler rasgelerek tutuklayacağı nettir. Ancak çoğu destanlardaki peri, cinlerin yürümesi, konuşması topluluktaki insanlardan hiç farkı yoktur. Bu konuyu Berdibayev şöylece açıklar: *“Cinlerin yüksek sarayı, koşarak hizmet eden hizmetkârları vardır. Örnek olarak “Sefülmalik” destanında peri babası kızın insana evlendirerek büyük düğün yapar. Böylece (jırşılar) jıravlar cinler dünyasını tarif ederek, kahramanın yaşadığı toplumu anlatmaktadır”* (Berdibayev, 1995: 35). Bozyiğit destanında da ayrıca cinlerin kendi adası, padişahı ve hizmetkârları olduğu yukarıda bahsettiğimiz dizelerden anlayabiliriz. Böylece mit motifleri, yani cin, peri, maymun, ejder vb. ayrıca yaratılan kahramanların kaderinde rasgelmektedir. Destanlar ve masallarda cinler insanların ayak basmadığı, sadece kahraman gidebilecek engelli, zor yerlerde yaşar. Berdibayev’a göre: *“Hayali, acayip masallar ve hissa-destanlardaki cinlerin yer altı krallığı, hatta insan değil peri bile gidemeyecek ateşle kuşatılan şehri olur”* (Berdibayev, 1995: 38). Bozyiğit ile arkadaşının da öyle bir derya ortasındaki adadaki krallığa rasgelip tutuklanması ve yer altında kalması mitsel destanlar, efsane ve masallara ait olan bir konudur.

Bizim araştırdığımız Rodloff nüshasında ise Maymun şehrinin padişahı Bozyiğit’e kendi yerine padişah olmasını teklif ettiği dizeler yoktur. Reddedince Bozyiğit ile arkadaşını

tutuklarlar. Onlar zindandan birçok kere kaçmayı deneseler de üç yılın sonunda anca kurtulabilirler. Maymunlar memleketinin tanımı pek yoktur. Maymun halkının bir adada yaşadığını böylece açıklar: “Zamandan çok zamanlar geçti dedi / Deryayla üç dört aylık yol geçti dedi. / Varmış bir adada Maymun şehir / Tanrım ona yol gösterdi dedi”. Rodloff nüshasında Bozyiğit’in can dostunun ismi verilmemiş. “1881 yılındaki nüshada onun ismi – Kaman. Zehir veren kadını öldürmeyecek. O Bozyiğit’in dileğinin yerine koyacak ve “Bozyiğit öldükten sonra bana hayatın anlamı yok” diyerek vefat eder” (Azibayeva, 2005: 313). Onun bu yaptığı şaşkıncı değildir, nitekim yani dostu için canına kıyması pek çok destanlarda vardır. Rodloff nüshasında ise Bozyiğit’in arkadaşı hain karı kocanın kafasını kesip köpeğe bırakır. Yani bu arada o Bozyiğit’in intikamını almak için ona koruyucu olarak görünmektedir. Hatta Bozyiğit’in ölmeden önceki dileğinin yerine getirende o’dur. O dostunun anne, babasına gelip oğlunun vefat ettiğini duyuracak, bununla onun rolü bitecektir. Her destan, mit, epos ve masalda kahramanın yanında yoldaşı olur, zor durumlarda kahramanın yanında bulunarak yardımcı sıfatında görünür. Bozyiğit’in can yoldaşı da destanın başlangıcından sonucuna kadar kahramanın yanında olmaktadır.

Maymun halkından kaçıp yola çıktıkları sırada Bozyiğit’in memleketinden bir kervan oradan geçmektedir. Kervanla karşılaşan Bozyiğit’e insanlar ailesinin onu çok özlediğini ve geri dönmesi gerektiğini söylerler. Aynen, Utanapıştim Gılgamış’a söylediği gibi: “Gılgamış sana bir sır vereceğim / ve sana bilgi vereceğim: bu bitki tarlada bir yabancı çalı gibidir; gülünkine benzer dikenini elini parçalar. Ama o bitkiyi elde edersen, vatanına döneceksin” (Campbell, 2017: 172). Gılgamış’a teklif edildiği bitki gibi Kervanda Bozyiğit’i vatanına dönmelerini ikna etti: “–Padişahımızın oğlu, biz dileriz, / İtaat edip senden söz sorarız. / Tek başınla yârini bulamazsın, / Doğrusu evine dön, biz gideriz”. Bozyiğit ise Karaş’ı aramak için yola çıktığını ve geri dönmeyeceğini söylemesi üzerine kervana böylece söyler: “Ey, kervan bu söz makul olmaz derim, / Bu sözü çevik yiğit almaz derim. / Ölsüm yârini yolunda öleyim de / Hayatta kimse ölmeden kalmaz derim. / Bu sözü düşman sözü, alma kervan / Ölsüm de yolumdan dönmem, kervan. / Yârime söz verdikten sonra / Yârimin yüzüne bakmadan dönmem, kervan’. Diyerek Bozyiğit ve arkadaşı Karaş’ı aramak için yollarına devam eder.

5. İlk Eşiğin Aşılması

Kahramanın tam anlamıyla maceraya başlaması için bir geçiş dönemi içinde bulunması gerekmektedir. Kahraman bu geçiş döneminde kendi içindeki sorulara cevap verir. Kahraman, içten ve dıştan sunulan vaatlere karşılık maceraya çıkıp çıkmayacağını belirler. Bu eşikte kahraman kendi gölgesi ve dış gölgelerle de mücadeleye girişebilir. Campbell'a göre; *“Macera her zaman ve her yerde bilinenin örtüsünün ötesinde bilinmeyene bir geçittir; sınırdaki bekleyen güçler tehlikelidir; onlarla iş yapmak risklidir; yine de ustalıklı ve cesaretli biri karşısında tehlike silinir”* (Campbell 2010: 99) Bozyiğit'in ilk eşiği aşmasıyla netlik kazanan macera, yolunun ilerlemesi ve olayların içinden çıkılması zor bir hal almasına kadar gider. Bu aşamada kahraman bilinmeyen bir şehrin içine girerek Karaş'ı bulmaya çabalar. Arkadaşı ile sokak-sokak dolaşır, kapı-kapı ararlar. Fakat bulamazlar. O anda Karaş kırk kızlar ile birlikte şehir merkezinde yürümektedir. Karaş'ın kırk kız ile birlikte yürütmesi onun soylu bir aileye mensup olduğunun göstergesidir. Kırk kızın ona eşlik etmesi, asaletin halk arasında tasdik edildiğini gösterir. Bu bağlamda monomitin yansıttığı değer kültürel bir olgunun temsilidir. *“Kırk, Türk, Altay, Orta Asya ve Ortadoğu mitolojilerinde ve halk kültüründe ayrıca İslam inancında Kutsal Sayıdır. Kırk, Kırh, Kırn olarak da söylenir. İslam'ın etkisiyle önemi artmıştır. Kırk eren tarafından veya kırk şaman tarafından korunan kutlu kişilere Kırklı adı verilir. Burla Hatun'un savaşçı Kırk Kız yardımcısı vardır”* (Ahmet, 2009: 85) Karaş'ın yanındaki kırk kız da Burla Hatunun yardımcıları gibidir. Nitekim Karaş'ın babası padişahtr.

Karaş Bozyiğit'i uzaktan görünce, onun kahraman gibi yürüyüşünden ve padişah gibi durduğundan öz yâri olduğun hissetmeye başlar. Yanındaki 40 kızlara yâri mi yoksa değil mi onu bilmesini rica eder. Eğer yâri ise müjdesi olduğunu ekleyerek söyler. Ancak kızlar aramaya gidince Bozyiğit ile arkadaşı ortadan kaybolur. Karaş ağlayarak söyler;

“Saçı dümdüz başında

Yoldaşı var yanında

Kaygılı şu genç adam,

Yar arayan olmasın?

Ondan haber alana

Müjdeleyip gelene

Altın yüzük mücevher

Müjdesini veririm.”

Sonra Karaşaş yanına iki kızı alarak Bozyiğit’i aramaya başlar. İki kız Bozyiğit’in geri döndüğünü görünce Karaşaş’a söylerler. O anda Karaşaş;

“Hanıma kızlar gelip haber verdi,

–Yolcu imiş o kişi geri döndü.

Şah kızı çok kızlara böyle dedi,

– Yârim ise o niye geri döndü.”

Karaşaş yanındaki kırk kızla beraber ev içine girerler. Burada belirtmek isteriz ki; *“Kazakların oluşumunda kırk kızın rolü olduğuna inanılır. Sağın Han adlı Kazak hükümdarının kızı, kırk cariyesiyle ırmağın kıyısında parmaklarını suya daldırarak gebe kalırlar. Hükümdar bunları mağaraya sürer. Orada çoğalarak Kırgız budumunu oluştururlar”* (Gökalp, 1991: 75). Sadece Kazak Türklerinde değil bütün Türk kültürüne ait olan bir motiftir. Örnek olarak, *“Oğuz Han’ın verdiği şölenlerde diktirdiği sırıkların boyu kırk kulaç uzunluğundadır. Hikâye ve masallarda “kırk gün, kırk gece” düğünler yapılır. Cezalandırılanlar için “Kırk katır veya kırk satır” şeklinde bir uygulamadan bahsedilir”* (Ahmet, 2009: 88). Kırk sayısının özel ve uğurlu bir sayı olduğuna, bazı tabiat varlıklarını temsil ettiğine çok eski çağlardan beri inanılır. Dinde, matematikte, astronomide, astrolojide, edebiyat ve tasavvufta ayrı ayrı anlamları vardır. Bu motif Schimmel’e göre, *“Tanrı’nın Âdem’in çamurunu 40 gün yoğurduğuna, dünyanın sonu yaklaştığında Mehdi’nin 40 yıl yeryüzünde kalacağına, yeniden dirilişte göklerin 40 gün boyunca dumanla kaplanacağına ve dirilişin 40 yıl süreceğine inanan halkça tutulan gizemci geleneklerin de var olduğuna dikkat çekmiştir”* (Shimmel, 2000: 125). Bu bakımdan 40 tamlık, olgunluk ifade eder.

Bu noktada Bozyiğit bir evin yanından geçerken oradan kızların şarkı söylediğini duyar. Cam içinde mum yakılmıştır. Yaklaşp baktığında Karaşaş’ın şarkı söylediğini duyar:

“Ev içinde diyen sözü, “yedi yıldan

Oldum zar, yüzüne intizar, sensin aşkım”

Yârime yetişir miyim tek Tanrım

Herkes canı canıyla birlikte.”

Bozyiğit ile dostu kızın yas tuttuğunu duyunca beklediği yiğidin tam kendisi olduğunu söyler. Destanda yiğit ile kızın söyledikleri karşılıklı atışma şeklinde geçer. Karaşas yarının o olduğunu görünce kırk kıza kapıyı açmasını emreder. Kırk sayısı Bozyiğit destanında da gördüğümüz ve halk destanlarında sıkça başvurulan sembolik sayılardan birisidir. Kırk: olgunluk, tamamlanma, kamil olma, kıvamı bulma bağlamında bir çok halk destanında işlenmiştir. Destan’ın son kısımlarında da bulunur. Mesela, “yanında kırk kızla selamlaşıp, / Saha, yer gözyaşına doldu dedi” , “Kırk kızın kanadı / Siz olsanız sırası, / Kanadımı büktürme / Kendinden bizi ayırma!” ve ya “Yar-yar dedi kırk kız oynayıp, gülüp” diye kırk sayısı görünmektedir. Karaşas’ın yanında kırk kızın bulunması destan ve mitlerdeki ortak bir görüştür. Sayılar Türkler için önem arz etmektedir. Türklerde Şamanizm etkisiyle de yedi, dokuz, kırk gibi sayılar kutsal olarak kabul edilmektedir. Kazak Türkleri içinde kırk sayısının anlamı kutsaldır. Doğan çocuğu kırk günden sonra kırkından (кыркынан шығу) çıkarır. Ölen kişiyi kırk günden sonrasında ki yaşamı Toporov’a göre “*kırk sayısının semantiği büyük ölçüde ölümden sonraki kırk günlük süre ile ilişkilendirilir ve bu sırada ölen kişinin ruhu yeryüzünde bulunur*” (Toporov, 1980: 58). Türk halklarında ise vefat eden kişinin kırk gün geçince akrabaları toplanarak kırkının çıkması dualarla gerçekleştirilir. Toplumun duygu ve düşüncelerini, hayallerini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini, dünya görüşlerini, ideallerini yansıtan mitoloji, efsane, destan, masal, halk hikâyesi ve halk şiiri gibi halk edebiyatı türlerinde ‘kırk’ın formülistik bir sayı olarak sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz. Kırk, gelenek-göreneğimizde değişmez net olarak yer alan kutsal sayılan sayılardan birisidir. Kırk sayısının kutsal manası kaç defa araştırılsa bile, onun tüm gizli sırrı, gizemli doğası tamamen açıklanamamıştır. “*Kırk sayısı görünmez âleminden gelen koruyucu, güç verici kutsiyete erişmiş şahısları da simgeler*” (Günay, 1986: 28). Kazak Türklerinde kırk sayısı ile alakalı alâmetler, güvenme-düşüncelerin tamamen çoğunda “çokluk”, “nicelik”, “çeşitlilik” vb. gibi kavramları bildirilmektedir. Aynı zamanda kırk sayısı hakkında onun kutsallığını açacak manalı birkaç kombinasyon ve atasözleri vardır. “Kıza kırk evden yasaktır” diye kızın terbiyeli olmasını sağlar. Düğünlerde ise Kazak Türklerinin eskiden kalmış kavramı “otuz gün oyun, kırk gece düğün yaptı” diyen sözleri hala günümüz de kullanılmaktadır. Er yiğitler hakkında “otuzunda ordu almayan, kırkında kaleyi bozamaz” denilir ve “Kırkın biri - Kıdır”

diye evine geldiği misafirlere saygı gösterilir. Güvenç'e göre kırk motif böylece açıklanır “*Bu motif, kahramanlar etrafındaki gücü temsil eder. Kırk sayısı bazı eşya ve davranışları sınırlar. Kırk sayısı Türk destanlarında da sıklıkla kullanılmıştır. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz kırk günde büyür ve yürür. Verdiği ziyafette kırk masa ve kırk sıra yaptırır. Kırk gün kırk gece yenilir, içilir. Kendisine itaat etmeyen Urum kağanını ortadan kaldırmak için Buzdağı eteklerine kırk gün sonra varır*” (Ahmet, 2009: 92). Bozyiğit destanında kırk kızın olduğu gibi “*Dede Korkut Hikayeleri, Manas Destanı, Kırgız Türeyiş Efsanesinin içerisinde Kırk Kız vardır*” (Ahmet, 2009: 97). Bahsettiğimiz “*Manas Destanında kırk sayısı 127 yerde kırk yiğit, kırk savaşçı, kırklar, kırk cura, kırk gelin, kırk alp, kırk güzel, kırk kulaç vb. biçimlerde görülmektedir*” (Günay, 1986: 25). Bütün dinlerin en yaygın sayısı 40'tır. “*Gerçekten de, İsa çölde kırk gün dua ve oruç tutmakla geçirmiştir. Evet, dirilişinden hemen sonra kırk gün geçince cennete yükseldi*” (Toporov, 1980: 58). Tarihteki olaylara bakarsak kırk sayısı üzerinde pek çok anlam taşıdığını görebiliriz. Sayıların birer manası olduğunu Toporov'un şu cümlelerinden anlayabiliriz. “*Dünyadaki mitopoetik imgelerdeki en önemli kategorilerden biri sayıdır; evrenin düzene sokulması ve modellenmesi için bir araç; halk geleneğinde semantizasyon, sembolizasyon ve değerlendirme nesnesi*” (Toporov, 1980: 74). Eski doğu ülkelerinde, Hindistan'da ve Türklerde büyük önem taşıyan kırk sayısı sonradan İslam inançları içerisine de sinmiştir. Ondan dolayı İslam dünyasındaki tüm mit, destanlarda ve dinde kırk sayısı derin anlam dizgelerini içerisinde barındırdığı diyebiliriz. Nitekim incelediğimiz Bozyiğit destanı da buna bir örnek olabilir.

Bozyiğit'i Karaşas pencereden görünce, yardımcı kızları kapıyı açar. Karaşas sevincinden avuç dolu altın ve cevherleri havaya atar. Yanındaki kızlar “yar-yar” türküsün söylemeye başlarlar.

“Biri şahtır, biri şah kızı,

Yar olmuşsun yar-yar!

Biri papağan biri bülbül

Yar olmuşsun yar-yar!

Biri altın, biri gümüş,

Renk olmuşsun yar-yar!

Biri gül diğeri misk,

Hoş olmuşsun yar-yar!

Biri aydır, biri gündür,

Kaygılanma yar-yar!

Kıyamet kopana kadar,

Ayrılmayın yar-yar!”

Yar-yar (жар-жар) türküsü aslında Kazak Türklerinin eskiden düğünlerinde söylenirdi. Bu türkü toplumsal bellekte yer edinmiş ve günümüze değişik varyantlarda ulaşmıştır. Yar-yar – Kazak Türklerinin örf-adet yrlarının geçmişten gelen örneklerinden birisidir. Asılbek’e göre: “*Yar-yar kızın evlenip kocasının evine gidecekken söylenir. Kocasını ile yiğitler tarafı ata binerek gelip, otağın dışından yar-yar’i söylemeye başlarlar. Saukelesin başına giyerek otağ içerisinde oturan kızın yanında oturan yakın akrabaları ve arkadaşları olan kızlar kızın adından yiğitlere cevap olarak yar-yar’i söylemeye başlarlar*” (Asılbek, 2007: 29) . Karaşas’ın yanındaki kızlarda Bozyiğit ile Karaşas’a yar-yar’ı söylerler:

“Kıyamet kopana kadar,

Beraber ol yar-yar!

Siz hanım, biz – hizmetkar,

Allah yardımcı yar-yar!

Yar-yar diyen eskiden

Örneği var yar-yar!

Bu hayatta biraz gün

Gülüşümüz var, yar-yar!”

Böyle ayış şeklinde söylenen kızlar tarafı sağ tarafındaki Karaşas’a dünyanın geçici olduğunu pişman olmamak için azıcık yaşamda gülmesini söyleyerek yar-yar derler. Kızın yabancı soya gittiğinde anne-babası ile akrabalarının, yoldaşlarının arasında yeri

boşalacağında da yar-yar'a ekleyip söylenir. “Kızın tarafına yiğitler ilgi duyuyor. Onlar örf şarkı "yar-yar" sonra, aytıs şeklinde gerçekleşir. İçinde gençlik mutluluk, sevinç, karşılıklı anlayış, aile hayatının iyiliği için dileklerini ifade ederler;

“Bir zincire mi girdin?

Baban olsaydı.

Annemi getirmezdin.

Bu zevki görmek ister misin, yar!

Sana da ihtiyacım var.

Büyük aşk diliyorum yar”(Asılбек, 2007: 29) .

Bozyiğit destanında ise anlamlı ve üzücü gelir. “Yalan dünya yakışır / Çok malıyla yar-yar!/ Mallı güne yakışır/ Seven yarla yar-yar! / Malı yoğun yanı yok, / Yatağı yok, yar-yar!” diye şarkı olarak söylenir ve metin birbirine benzeterek devam eder. Yar-yar cümlesi tekrarlandığından dolayı “yar-yar” diye adlandırılmıştır. Metni ise 11 heceli ve ya 7-8 heceli olarak şiir biçiminde söylenir. Çoğunlukla ilk iki dizesi, uyak içindir, esaslı manası üçüncü ve dördüncü dizede bulunur. Genellikle, “*yar-yar*”da *örf-adetli toplumunun insanlık pozisyonu söylenir.. Sırayla ya da toplumun sesiyle birlikte söylenir. Bozyiğit geldiğinde kırk kızın beraber yar-yar'ı söylemesi o yüzdendir. Ve de yar-yar'ın tabiatında eğlence ve tatil vardır.*” (Asılбек, 2007: 29) . Yar-yar'ın bir özelliği başka gelenek, göreneklere göre belli bir olağan sözü ve şarkısı olur. Genellikle toplum onu ezberleyerek söylerler.

II. BÖLÜM: ERGİNLENME

Erginlenme, bireyin kendilik değerleri ile bütünleşme yolunda ruhsal olgunlaşma sürecine gireceği aşamadır. Çağrı ile birlikte başlayan süreç, bu aşamada kahramanı bilinmeyen gizil alanlarına doğru sürükler. Kahraman bu aşamada bir dizi sınavdan geçecek ve bireyselleşme olgusunu tamamlayacaktır. Nitekim kahramanın rüyasında sevdiği kızın ona söylediği:

“Dört yıl oldu gizliyorum,

Gelir mi diye yas tutuyorum.

Haberin yok, kendin yok,

Selam diyen sözün yok.

Ben yüzüne intizar

Saklayarak oldum zar.

Biz bir emir yalnız

Sizin için olduk zar.

Baba ile annesi

İzin vermez olur mu?

Rüyandaki bu yarini

Gelip görsen olmaz mı?”

sözleri ile başlayan çağrı erginlenme aşamasında anlatılarda uzaklaşma/uzaklaştırma olgularının bir inisiyasyon süreci içerisinde gerçekleştiğini gösterir. Uzun ve sonsuz yolculukta kahraman ruhsal bütünlüğünü inisiyasyon sürecini tamamlamak zorundadır. Kahramanı varlıktan yokluğa, ışıktan karanlığa doğru sürükler. Onun amacı bilinmeyen, gizil kapıları açmaktır. Bu bölümde Bozyiğit'i nice sınavlar beklemektedir. Bozyiğit önüne engeller çıkmasına rağmen yoluna pes etmeden devam etmektedir. Bozyiğit: zorbalığın,

kötülüğün kişiler totemindeki görüntü düzeyi olan Padişah ile Zitun'un kurduğu tuzaklara çaresizliği ile düşer, bu çaresizlikten olağanüstü gücü ve doğaüstü yardımcılar sayesinde kurtulabilir. Bozyiğit varlık içerisinde doğayla bütünleşmeyi, karanlık içerisinde düşmanları ile savaşmayı hedef olarak belirler.

“Eşığı aştıktan sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin rüya dünyasında ilerler. Bu, mit-maceranın sevilen bir aşamasıdır; mucizevi sınavlar ve işkencelerle dolu bir dünya edebiyatı yaratmıştır. Kahraman bu bölgeye girmeden önce karşılaştığı doğaüstü yardımcının önerileri, tılsımları ve gizli araçlarından yardım almaktadır. Ya da insanüstü yolculuğu sırasında kendisini her yerde destekleyen iyi kalpli bir güç olduğunu ilk kez burada fark edebilir” (Campbell, 2008: 93).

Kahramanın sınavlar yolundaki mücadelesi çok amaçlı bir mücadeleye dönüşür. Yani bu aşamada kahraman çok engeli aşmak zorundadır. Kahraman sefere çıktıktan sonra bir yoldan başka yola düşer ve bir kapıyı açtıktan sonra başka kapıların da açılmasına neden olur. Bozyiğit'in rüya görmesinin amacı erginlenerek uzaklaşma ve sınavlarla karşı karşıya çıkmaktır. Campbell'in dediği gibi hedefine ulaşacak bölgeye girmeden önce doğaüstü yardımcının öneri, tavsiyelerinden yardım alır. Ona yardımcı olan yaşlı bir adamdır. Bozyiğit ile arkadaşına yol gösterir ve yollarında bir sürü sınavlar beklediğini ve hazır olmalarını tavsiye eder. Bozyiğit ile arkadaşı sıkıntı çektikleri zamanlarda birkaç defa bu yaşlı insana gelerek ondan bu sıkıntılar için yol göstermesini ve tavsiye vermesini isterler. Bozyiğit destanındaki Hızır'a geleneksel motifine sahip bir (abız) kişinin, dünyanın halklarının folklorik örneklerinde bulunan ana kahramana yardım etmesine yardımcı olan bilge (aksakal, abız) eşlik ettiğini görebiliriz. Halk destanlarında, karakterlerin zorluklarıyla ve ya Hızır motifiyle kurtarmaya gelen yaşlı bir adam sıklıkla görülür. Bu konu Kaskabasov'a göre, “Bozyiğit'in kendisi bizzat yarin bulamadığından zorluk çektiğinde bir yaşlı adam'ın yarin bulacağını söylemesi “Tahir-Zühra” destanındaki Hızır ata'nın Tahir'i Kül padişahın memleketinden ata bindirerek Zühra'yın sarayına götürmesiyle denk gelir” (Kaskabasov, 2009: 303). Bundan dolayı çoğu destanlarda Hızır motifinin bulunduğunu anlayabiliriz. Bozyiğit destanında ise yüce birey şahsında ihtiyar bir evliya olarak görünmektedir. Her Kahraman'a yol gösterici ve rehber kişiler vardır. Destanda da ihtiyar Bozyiğit'e yolunu bulmasına yardım etmektedir. “Anlatılarda yüce birey genellikle ormandaki küçük bir adam, kahramanın ihtiyaç duyacağı tılsımları ve öğütleri sağlayacak bir büyücü, keşiş, çoban, kör bir kadın ya da demirci olabilir” (Campbell, 2010: 89) Kahraman arkadaşı ile beraber yolunu devam ederek dağlardan, göllerden, çöllerden geçer. Bir şehri görünce oradan

Karaş'ı aramayı düşünür. Şehir içerisine girerken ilk bir eve rastgelir ve oradan ihtiyar bir insanın (apız) oturduğunu görür.

“Bir yanından şehre girdi dedi,

Önünde bir büyük ev gördü dedi.

Ev içinde bir derviş oturmuş,

Eve girip selamını verdi dedi.”

Bozyiğit'in yol bulması ve tuzağa düşmemesi için yaşlı ihtiyar tarafından uyarılan kahraman olası tehditlere karşı uyanık olmak zorundadır. Lvova'ya göre;

“arkaik destanların ihtiyar karakterlerle dolu olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Bir bakıma epik ihtiyar kadın karakteri, genel (ihtiyar) karakterine özdeştir. Etnografik materyallere göre; ihtiyar kadınların simgesel faaliyet alanında uzmanlaşması farklılık göstermektedir. Nitekim ebe, falcı ve tabip mesleklerine dini ve gizemli anlamlar katılmıştır. Nihayet günümüzde eski halk kültürü geleneklerinin taşıyıcılarının da ihtiyar olduğu göz önünde bulundurulursa geleneksel toplumlarda ihtiyar (aksakal) sosyal rolünün iki boyutlu olduğu söylenebilir” (2013: 102).

Aksakal Bozyiğit ile arkadaşına yemek, su verir. Yorulduğunu görünce dinlenmesini teklif eder. Bozyiğit'le dostu burada dinlenerek kalırlar. Kendilerine geldikten sonra ihtiyar bunlara nerden geldiğini, yolunun ne tarafa olduğunu ve kimi aradığını sormadan bir anda anlatmaya başlar. Onlar bu dervişin dediklerine şaşa kalmıştı. V. Rodloff araştırmasında “Apız – dede, ruhsal lider (evliya) – denilmektedir. Fakat apız – arap kelimesi değildir, eski Türk sözüdür” (Alpısbes, 2013: 28). Rodloff'un bu görüşünden evliyalar “apızlar” Türk dünyasında İslam dini gelmeden önce de var olduğunu anlayabiliriz. Bozyiğit ile arkadaşının ihtiyar'a misafir olduğu anı dörtlükte böylece açıklamaktadır:

“Biçareler, yeriniz uzak olmuş,

Şu oğlan padişahın yalnızı olmuş.

Yerini Tanrı bildirse ben bilirim,

Aradığı kişisi emir kızımış.

Şaşırıp bunlar sırım diyerek, dedi:

“Kim gelip haber verip döndü?”, dedi.

Yolumda hiçbir adam görünmedi,

Bu haberi kim size demiş? dedi.

Rab bildirdikten sonra, bildim sizi,

Üç gün önce düşümde gördüm sizi.”

Toplumların doğru taraflarını temsil eden bu (apız) arketipin çoğuna destan, mit ve halk masallarındaki yansımaları bir yaşlı bilge ya da yardımcı bir nesne olarak karşımıza çıkar. Jung’un “yaşlı adam” olarak tanımladığı bu “yüce birey” bir yandan bilgi, idrak, bilgelik, akıllılık ve sezgi diğer yandan da iyi niyet ve yardımseverlik ve ahlaki özellikleri temsil eder ki bunlar onun “ruhsal” karakterini yeterince ortaya koyar” (Jung, 2013: 91). Bozyiğit’in ideal bir kişi olmasında ona yol gösteren ihtiyar zorlukları ve engelleri aşmada ona yardımcı olur. Türk anlatı geleneğinde bulunan Dede Korkut Hikâyelerindeki Dede Korkut, bunun en güzel örneği olabilir. “Dede Korkut epiğinin hem anlatıcısı hem de öykü karakterinden biri olan bu erdemli ihtiyar, sorunları akıyla çözmesi, yol göstermesi, geçiş dönemi oluşlarını (doğum, ad verme, statü belirleme vb.) onaması bakımından bütün anıların vazgeçilmez bilge kişisidir” (Korkmaz, 2007: 128). Bu bağlamda evliya (apız), Bozyiğit’in içinde bulunduğu zorlukları aşmasına yardım eden bir karakter olarak karşımıza çıkar. “Apız (Абыз) – eskide halkın ayinsel yorumlarına cevap veren ve savaş olduğunda dua eden, tahmin ederek yorum yapan ve eskiden şekil alan sosyal kanunun eskideki normlar ve prensiplerin iyice anlayan yetkili kişiliktir” (Alpısbes, 2013: 17). Eski Kazak Türkeri’nin zamanında evliyalar (apız) millet içerisindeki ya da soylar arasındaki savaşları tek sözüyle durdurabilmişti. “Apızların temel hizmeti – savaş olduğunda padişah ve kumandanın yanında olarak yorum yapmaktır’ (Alpısbes, 2013: 19). Bozyiğit’in geleceğini ve nereye gideceğini de bunlar gelmeden üç gün önce Tanrı rüyasında bildirmesiyle anlamıştır.

Kahraman hedefine ulaşırken onun önüne ilk engel olarak şehir padişahı çıkar. Bozyiğit’in erginlenmede en zor aşması gereken sınav ilk sınavdır. Bozyiğit şehir içerisine girip Karaşas’ı bulduğu anda mutluluktan kırk kız yar-yar’ı söylerken bekçi kadın kapı önünde hepsini görmüş ve duymuştur. O koşarak emir önüne gelip gördüğünden fazlasını Padişah’a anlatmaya başlar. Bu olay destanda böylece geçer:

“Padişah, kızınıza varıp geldim,

Bir gizli sır varmış, duyup bildim.

Kırık kız yar-yar söylüyorlar imiş

Duyduğum sırrı söylemeye geldim.

Bu yar-yarın dinleyip eve girdim,

Düğünün, yaptığı işini baktım.

Çok kızlar bir düğün yapıyorlarmış

İki yiğit içinde, onu gördüm.

Kızınla bir yiğit el tutuşup,

Yatırdı taht üstünde kucaklaşıp.

Benim dediğime inanmazsanız

Bakın, padişahım, kapıyı açıp.”

Bekçinin dediklerini duyunca padişah çok kızarak eline kılıç alıp vezirlerini ve nöbetçilerini çağırmaya başladı. Sonra halkına şehir içerisine düşman girdiğini ve onun tutuklanmasını emretti. Askerler Karaşaş ile Bozyiğit'in bulunduğu yeri kuşattılar. Bozyiğit ile dostu askerlerle savaştı ve onların yüz yirmi askerini öldürdüler.

“Öldürün diye padişah emir etti,

Dışarıdaki askerler sarıp aldı.

Bıçareler atına bindiğinde

Yüz yirmi kişiyi vefat etti.”

Buna göre Bozyiğit'in cesur olduğunu ve kahraman'a ait varlıkların onda bulunduğunu görebiliriz. Padişah yüz yirmi askeri öldüğünde şaşka kalmıştı. Bozyiğit arkadaşıyla beraber önceki bilgeye tekrardan gelirler. Bilgeden (abız) akıl, tavsiye sorarlar. *“Yaşlı adam sık sık kim, neden, nereden, nereye sorularını sorarak, insanın kendisi üzerinde düşünmesini ve ahlaki güçlerini toplamasını sağlar, sık sık da bunun için gereken büyüülü*

tılsımı, yani iyi ve kötünün birleştiği kişiliğin bir özelliğini temsil eden beklenmedik ve ihtimal dışı bir başarıya ulaşma gücü verir” (Jung, 2009: 89-90). Bozyiğit’e kuvvet, akıl verici o ihtiyar (apız) Hızır motifinde görünmektedir. Bu motifi Kazak Türklerinin kahramanlık epos-destanlarından, masallarından pek çoğunda rastgelmekteyiz.

Tüm destanlarda kahramanın sınavlar yoluna çıkarken hep yanında dostu bulunur. Bu bir at ya da kuş veya kişi olabilir. Bozyiğit destanında yanından daima bulunan can arkadaşıdır. O, kahramanın hedefine ulaşmasında yardımcı karakterdir ve hatta Bozyiğit için canını vermeye hazır olarak görünmektedir. Bu bölümde kahramanın sınavlar yolunda düşmeden düşmanlarıyla savaştığını ve de cadı elinden zehirlendiğini görebiliriz. Kahraman yolu sonsuz olduğu gibi onun sınavları da sonsuzdur.

1. Sınavlar Yolu

Kahramanın sınavlar yolundaki büyük sınavı, kendi bilinçaltındaki güçlerle temasa geçmesi ve buna mukabil kendisini yenilemesidir. Kahraman anlatılar içindeki değişkenliğine göre zalim bir hükümdara karşı savaşılabılır. Bu aşamada kahraman geçmişi bir kenara koyarak gelecekle ilgili olacaklara yönelmelidir. Kahraman, amacına ulaşmak için dönüşü olmayan “sınavlar yoluna” düşer. Yola düşen, yolun zahmetine katlanır, ki Bozyiğit’de olağanüstü bir direnç gösterir Istraplarla baş eden kahraman bu sayede yaşamın ötesindeki yaşama ulaşacak ve zor görevleri bu sayede tamamlayacaktır. Campbell bu konuda;

“Eşiği aştıktan sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz düş dünyasında ilerler. Bu mit-maceranın en sevilen bir aşamasıdır; mucizevi sınavlar ve işkencelerle dolu bir dünya edebiyatı yaratmıştır. Kahraman bu bölgeye girmeden önce karşılaştığı doğaüstü yardımcının önerileri, tılsımları ve gizli araçlarından yardım almaktadır. Ya da insanüstü yolculuğu sırasında kendisini her yerde destekleyen iyi kalpli bir güç olduğunu ilk kez burada da fark edebilir ” (2015; 93)

demektedir. Yani, kahraman nerede olursa olsun ona yardım edecek varlıkların bulunmasıdır. Kahramana yardım edenlerin doğaüstü özelliklerinin vardır ve ev umulmadık zamanda olağanüstülükler gerçekleşir. Kahraman’a çıktığı yolda ona sadece insanlar değil, tüm dünya, doğa ve hayvanlar bile yardım ederler. Bozyiğit, şehre girmeden önce doğaüstü yardımcısı olan ihtiyarın onu olacak tehlikelere karşı uyarmasını da bu bağlamda irdelemek yerinde olacaktır.

Destan bir bütün olarak ele alındığında, hemen hemen tüm şahıslar muhteşem özelliklere sahiptir. Her şeyden önce, mitolojik örtüler, bu destanın kahramanı olan Bozyiğit'in imajını oluşturur. Bunun en klasik örneği, «Bozyiğit rüyaları nasıl gördü» bölümü ve onları destan içinde yaşayarak yorumlama safhasıdır.

Padişah, kızı Karaşaş'a kızarak böyle düşük bir berduşu niye seçtiğini, dünyada padişah oğulları eksik olmadığını söyleyerek sorguya çeker. Karaşaş ise ısrar ederek:

“Bu yârimden başkasın

Ölsem yüzünü görmeyeceğim,

Bu yiğidi görmezsem,

Derdime yok dermanım.

Yüzün görüp ölsem ben

Dünyada yok hedefim.”

deyince padişah sinirlenerek şehir çevresine asker topladı ve Bozyiğit'i görünce öç almasını onun canını kıymasını emretti. Yargıçlarına, birbirleri ile danışarak bu duruma bir çare bulmalarını istedi. Bozyiğit ise, bilgenin tavsiyesi üzerine, kendisinin emir oğlu olduğunu yazarak, arkadaşı aracılığıyla padişaha bir mektup yollar.

“Biçareler dervişten akıl aldı

Mektupla yoldaşından haber verdi.

Mektup içine kendi adın saldı,

Yoldaşı gitti, kendi evde kaldı.”

Arkadaşı mektubu padişaha götürdüğünde: Padişah Bozyiğit'in, mektupta “ben emirim” yazdığını okuyunca kızarak yere vurur. Yargıç, askerlerine bakarak kölenin emirim demesine öfkelenerek, Bozyiğit'in arkadaşını alıkoyar. O anda Bozyiğit, bir sıkıntı olduğunu hissederek ata binip saraya gelir.

“Ya Allah” diye düşmana karşı geldi

Can yoldaşın düşmandan çekip aldı.

Yoldaşın çok askerden almış idi

Askerin hepsi artık sarıp aldı.

Asker gün batıncaya kadar savaştı

Çukur yerin hepsi de kana doldu.

Allah Teâla korusa bela olmaz

Yıkmıştır atından üç yüz köleyi.”

Böylece Bozyiğit arkadaşını düşmanlardan kurtarır. *“Bir kahraman, bir tehlike halinde düşmanlar ile yaratıcılık, korkusuzluk ve maharetle savaşarak başkalarının iyiliği için kendini feda edebilen ana karakterdir. Yapılan çalışmalar kahramanlığın birkaç parçadan oluşan eylem olduğunu göstermiştir”* (Zimbardo, 2011 :18). Bozyiğit, dostu için canını feda edebilecek kadar cesur olduğunu ve hiçbir şeyden korkmadığını gösterir. Tek başına bir orduya karşı savaşır. Bu destanda Bozyiğit bizzat farklılıklarıyla, birçok sıfatta kahraman bir kişi olarak tasvir edilmiştir. Onun mizacında hem destan şahsına, hem de epos-destan kahramanına ait olan unsurlar vardır. Bozyiğit hakkında Musakulova: *“İlk önce Bozyiğit Tahur gibi çocukluğundan eğitim, terbiye alarak, ilim yolunda yürüyen gençtir. Kendi yârin arayıp, Seyfûlmalik gibi çok zorluklarla karşılaşır. Kozı Körpeş ile Tahur gibi oluşunda cesurluğu da var kahramandır”* (Musakulova, 2011: 54). Buna göre biz Bozyiğit’in oluşumunda birkaç destan kahramanlarında var olan özelliklerin tek başına onda olduğunu görebilmekteyiz. Bozyiğit’in ilim alıp terbiyeli bir çocuk olarak büyüdüğü birinci bölümde irdelenmiştir. Karaş’ı senelerce arayarak bulduğunda kahramanlık sıfatına ulaştığını görürüz. Bozyiğit bazen duygularıyla hareket eden tedbirsiz biri gibi görünse de, önüne gelen düşmanlarına başarıyla direnmiş ve onlarla gücü nispetinde mücadele etmiştir. Bozyiğit tek başına mücadele ederek padişahın yüz yirmi askerini öldürmüş ve sonunda gelen beş yüz askerden yüz kişiyi yere yıkmış geriye lanlar ise kaçmıştır. Bu epik duruş onun kanında kahramanlığın var olduğunu gösterir. Campbell’a göre; *“bu yolun ikinci aşaması, duygular “arındırılıp önemsizleştirilirken” ve enerji ve ilgiler “aşkın şeylere yoğunlaştırılırken”, “benliğin arınması”dır; ya da daha çağdaş bir sözlükte: bu kişisel geçmişimizin çocukluk imgelerinin dağılması, aşılması ve dönüşmesidir”* (2010: 117). Bu ifadeler: Bozyiğit’in

gelecekte olacağı kişiyi göstermesi açısından destanda önemli bir diyalektiğin temel dinamiğidir. Tabii ki, psikoloji açısından henüz burada değil, ama bu folklorla ait olan yasanın gereğidir. Aşk destanının ana hedefi: kahramanlıkla beraber aşkı, mücadeleyle birlikte sevgiyi göstermektir. Bu yüzden burada, insanların yaşamları gelenekleri iyi kavranılmalıdır. Kahramanların savaş alanında değil, şehir içerisinde savaştığını görmekteyiz. Bu konuda S. Kaskabasov'a göre ;

“...Feodal toplum çağında ortaya çıkar ve gelişir, sosyal kişisel meseleler yaşamda daha aktif hale gelir ve halkın zihninde yeni bir toplumsal ideal yaratılır – kahramanlar fatihler için değil, kişisel kendi mutluluğu için mücadele eder. Böyle bir zamanda, yaratıcı figürler ve folklorun taşıyıcıları da dahil olmak üzere kültürel figürlerin dikkati, bireye, her yeni çağ için sevginin, evliliğin, ailenin sorularına odaklanır; yeni nesil, böyle bir çalışmaya ve ruha ve zamana yakın olan bir kahramana ihtiyaç duyar. Bu zamanın ve toplumun yakıcı problemlerine karşılık gelirdi” (2009: 51).

Bu nedenle, ana karakter düşmana karşı ülkeyi koruyan bir kahraman değil, kendi mutluluğu için savaşan bir kahramandır. Ve açıkçası, destan da kahraman'ı överek ve tasvir ederek açıklar. Bu nedenle Bozyiğit, zamanının mükemmel niteliklerine sahip bir adam olarak kendini gösterir. O belirlediği hedeften ne olursa olsun asla ayrılmaz. Beyzade olsa bile gerekirse, berduş ta olur ve çoban olarak ta giyinebilir. Destan da; Bozyiğit'i bu anlamda değişik duygu durumlarına sokar. Padişah zulüm ettiğinde, kızarak cesur bir adam olduğunu gösterir. Karaşaş'ı çölde bulamadığında ise çok endişe etmesi, duygusal bir ağrı yaşadığını ve nazik bir adam olduğunu göstermektedir. “*Padişah'ın memleketine ilk gelen Bozyiğit, Karaşaşla ilgilense bile kendisinin kim olduğunu anlatmaz. Olay zor olunca arkadaşıyla kim olduğu hakkında mektup gönderir ancak padişah inanmayı reddeder*” (Musakulova, 2011: 54). Böylece Bozyiğit'in emir oğlu olduğu, zulmeden padişaha hiç güvenmediği ve kendi bildiğinden şaşmadığı ortaya çıkar. Karakter açısından Bozyiğit ayrıca, gücünü kullanabilen ve zor durumlarda bile düşmanla baş edebilen bir savaşçıdır.

“*Adil dövüşmeyen Savaşçılar, zamanla, öz-saygılarını ve daha fazlasını yitirler*” (Jung, 2003: 136). Bozyiğit, padişahın beş yüz askeriyle mücadele ettiğinde cesurca savaşır ve onları; gücü, akli ve hilesiyle yenerek padişahı halk önünde rezil eder. “*Çoğu Savaşçı arketipi öyküsünde, kahraman bir dizi tehlikeli serüven geçirir. Durum ne kadar zorsa, öykü de o kadar çekicidir. Ama kahraman asla vazgeçmez. Tam tersine, en zor durumlarda galip gelmek için güç, cesaret ve beceri sergiler*” (Jung, 2003: 137). Bozyiğit bir kahraman'a ait güç, kuvvet ve akılla donatılmıştır. Bununla karşılaşan padişah ve hakemleri ne yapacağını düşünmeye başlarlar. Karaşaşla kırk kız; onun alp, namuslu ve yiğit olduğunu görünce

sevinirler. Bozyiğit sözünü tutan, dostluğa da sahip çıkan bir kahramandır. Bir kahramanın bütün özelliklerini taşır. Padişahla Zitun'un, Bozyiğit'i öldürmeye çabaladığını bilse bile Karaş'ın vazgeçmemiştir. Yukarıda bahsettiğimiz üstün özellikleri kendinde toplayan Bozyiğit, destandaki hayal insanının tasviridir. Bu tüm folklor ve destanların kanunudur.

1.1 Dönüşün Reddedilişi

Bozyiğit çıktığı yollarda kendisini nelerin beklediğini bilmeden geriye bakmadan yoluna devam etmektedir. Böylece o şehre – Rum Memleketi - yaklaşp dışında durarak toplumu gözetler. Bozyiğit'in öldüğünü zanneden dostu yaşadığını bilmeden onu arayarak yorulmuştur. Arkadaşı da yaralanmış ve savaşta arkadaşını bulamayınca geldiği yola geri dönmüştür. Karaş'ı bulup Bozyiğit'in ne yaşadığından, ne öldüğünden haberinin olmadığını söyler. Karaş ümitle “ölü mü, diri mi, onu bul” diyerek rica eder ve bir karıkocanın evine gizlice getirmesini söyler. Oradan birlikte kaçacakları konusunda anlaşrlar. Kahramana yardım ediciler destanda azdır, aksine düşmanları da pek çoktur. Hatta yardımcıların içerisinde bile hainler mevcuttur. Campbell'a göre;

“Kahramanın macerası, ya kaynağa nüfuz etme ya da birtakım erkek ya da kadın, insan ya da hayvan kişileşmelerin yardımıyla sona erdiğinde, maceracının yaşam değiştiren ödülüyle birlikte dönmesi gerekir. Monomitin ölçütü olan tam çevrim gereği, kahraman, bilgelik tıslımlarını, Altın Post'u ya da uyuyan prensesini insanların dünyasına geri getirmelidir; bu ödüller burada topluluğun, ulusun, gezegenin ya da binlerce dünyanın yenilenmesine katkıda bulunabilecektir” (Campbell, 2015: 179).

Kahramanın kaybolması, onu aramaya çıkan arkadaşının yoğun aramalarına rağmen onu bulamaması ve düşmanın engeller çıkarması, kahramanın karşısına çıkan olaylardır. Kahramanın çevresi; arkadaşları, düşmanları, anne, babası, şehri büyük bir çember ise, çemberin tam ortasındaki nokta da kahramanın kendisidir. Destandaki tüm olaylar o kahramanın çevresinde dönmektedir.

Karaş ile Bozyiğit'in can dostu beraber plan kurarak anlaşınca, dostu Bozyiğit'i aramak için yola çıkar ve dağ tepesinden aşınca onu görür ve sevinir;

“Atına binip dostuna karşı geldi

Bir birine tutuşup kolun verdi.

Birbirlerini görünce huzur buldu

Ata binip ikisi kente gitti.

Birbirlerini görünce huzur buldu

Kente girelim diye ata bindi.”

Bozyiğit ile dostu şehre girerken Bozyiğit gizli bir yere saklanır. Arkadaşı tek başına Karaşas’a Bozyiğitin yaşamış olduğunu söyleyerek gelir;

“Can dostu kız evine yaya gelip

“Yârin sağ geldi” diye haber verdi.

“Müjde için istediğini al” dedi

Koluna altın yüzük saldı, dedi.

Kadına beş bin dide verecekti,

Yârimi gidip bana getirin, dedi.”

Türk milletinin gelenek-göreneğinde müjde söylemesinin yeri önemlidir. Kazak Türklerinde müjdeye yani sevinçli haber getirene hediye verilir. Dünyaya yeni gelen çocuğa, aileye yeni gelen geline ve uzaktan özlediği kişi gelince o haberleri ilk duyan insan müjdesine hediye veya armağan ister. Müjdesine karşılık pahalı eşya, para, altın ya da haber vericinin razı olacağı bir hediye verilir. Bu sevincin, memnunluğun belirtisidir. Müjdeye hediye istemenin ve müjdeden karşılık beklemek uygunsuz değildir. Genellikle Türk halklarında müjde iyiliğin, neşenin işaretidir. Kaskabasov’a göre ise;

“İlk önce iyi bir haber veren adam, yüksek sesle “Сүйінші-Мүjde” diye bağırır, böylece önceki sevinci duyurur. Haber duymak yerine, ev sahibi «hadi, söyle, istediğini sor» diyor. Müjde için para ya da istenen herhangi bir şey sunulmaktadır. Ve antik çağda eğer ev sahibi ne istediğini veremiyorsa, o zaman “müjde” isteyen kişi ev sahibinden herhangi bir şeyi alabilir ve bu hırsızlık olarak kabul edilmemiştir. Bu birlikte sevinç paylaşmak için oluşturulan bir inançtır” (Kaskabasov, 2009: 228).

Bozyiğit destanının birkaç yerinde müjde olayı geçmektedir. İlk önce kırk kız Karaşas’a Bozyiğit’in geldiğini müjdeleyince onlara altın bilezikler ve cevherler verir; “Ondan haber alana / Müjdeleyip gelene / Altın yüzük mücevher / Müjdesine veririm” (ss.31)

ya da kırk kızın müjdesine; “*Avuç dolu altın, gümüş eline alıp, / İnci ile mercanı havaya attı*”(ss.33) ve de “*Hanıma “müjde” deyip biri geldi / Nasıl bıraksın hanım seven yârin*”(ss.39) geçen bu dizelerden Türk halklarının örf-âdetinde ve destanlarında müjdenin yeri önemli olduğunu anlayabiliriz. Bunu sadece Bozyiğit destanında değil Kazak Türklerinin birçok destanlarında da görebiliriz. Mesela, halk destanı “Kobılandı Kahraman” destanında Kobılandı'nın doğduğu anda şu dizeler terennüm edilmiştir;

“Bir kahraman doğdu, bir aslan gibi,

İnsanlar sevinçle sevinirler.

Bilgilendir müjde ile iyi haberi,

Askerler bayrağı eline aldı” (Mete, 2017: 98).

Buna göre Türk toplumlarında müjdeye kahramanların hayatında birçok defa rastlanmaktadır. Genellikle kahramanın dünyaya geldiğinin belirtisini görünce tüm halklar “düşmandan vatanın koruyacak yiğit geldi” diye birbirlerine müjdelerler.

Bozyiğit'in dostu Karaşas'a yârinin sağ salım geldiğini söyleyince Karaşas onun eline altın yüzük takar. Ve Kendisi Bozyiğit ile burada görüşemeyeceğini söyler. Çünkü her tarafta düşmanların gözetlediğinden bahseder. Karaşas bir karıkoca bulunduğunu ve onun evinde Bozyiğit'i çağıracağını ve onlarla bu konuda anlaştığını hem o karıkocaya o iyiliği için beş bin dilda vereceğini söyler;

Her yerden düşman bize bakıyordu,

Karıkocanın evine götür dedi.

Kadına haber verip ve söz verdim

Gece içinde gelmemi anlaştık.

Karaşas dediklerini Bozyiğit'e anlatmasını arkadaşından rica eder. Ancak düşman bunların konuştuğunu gizlice görmüş ve duymuştur. Padişahın huzuruna çıkıp olayın nasıl olduğunu anlatırlar ve çare bulmaya çalışırlar;

“Kapıdan şah önüne geldi dedi

Bir iş için geldiğin bildi dedi.

“Eski düşmanınız iki yiğit

O kadının evine geldi” dedi.

Yargıçları şah önüne geldi dedi

İki yiğit geldiğin bildi dedi.

“Bu düşmandan biz nasıl kurtulacağız”

Halkın toplayarak meclis kıldı dedi.”

O anda saraya Zitun gelir ve içeri girer. Bozyiğit’i bir hileyle tutuklayacağını sonra öldüreceğini söyler. Zitun Padişah’a Bozyiğit’i öldürmesine izin vermesini ve kendine güvenmesini söyler. Padişah da sevinerek Bozyiğit’i öldürtürse onu Karaşah’la evlendireceğine söz verip onunla daima dost olarak kalacağını bildirir. Bozyiğit’in güçlü ve kuvvetli olduğundan çekinen Zitunla askerleri hile bulmaya çalışırlar. Kahramanı güçle, savaşla yenemez, onu sadece hileyle yenmeye çabalarlar. Düzgün’e göre; “*Destan kahramanının güç-kuvvetle alt edilebilmesi destan türünün tabiatına aykırıdır. Kahramanı ele geçirmek için düşmanın kullanabileceği tek silah, sihir, entrika veya hiledir*” (Düzgün, 2002: 35). Zitun gidip o hain karıkocayı bulur ve onlara bir çanta altın vererek Bozyiğit’i öldürmesini söyler, eğer dediklerini yaparsa ” *Emir sana onu öldürürsen şen verecek / Bir toplum kadınlara baş olursun*” derken Bozyiğit’in yemeğine zehir katmasını ister. Karıkoca da buna sevinerek Zitun’un dediklerini yapmaya hazırlanıp pazara gidip zehir satın alırlar. Ş. İbrayev kahramanın sahip olduğu ilahî korumayla ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “*Arkaik destanlarda kahramanın yardımına sihirli güçler ya da olağanüstü özelliklere sahip hayal ürünü tipler koşar*” (İbrayev, 1998: 82). Bu ifadeler karıkocanın ikiyüzlü olduğunu ve sihir ile bağlantısı olduğunu gösterir. Bozyiğit karıkocanın evine Karaşah’ı beklemeye geldiğinde karıkocayla kahvaltı yaparken Bozyiğit’in yemeğine zehir katar. Karıkocanın destandaki rolü, onların bir hain olması ve cadı arketipinde görünmesidir. Altın, cevher ve şen görünce yoldan saparak kendisinin aslında cadı karakterde olduğunu göstermektedir. Genellikle halk edebiyatında cadı-karıkoca çoğunlukla cinayetin, zararın ve düşmanlığın simgesidir. Konratbayev’a göre;

“Cadı-karıkocalar topluma yahut halk özeni için mücadele eden kahramanlara düşmanlık yapar ve onlar padişahlarla vezirlerin ve tolima zulüm edenlerin hizmetinde olarak yardım ederler. “Kula-Mergen”, “Alaman ile Colaman” vb. halk masallarında ve “Alpamış” destanında tasvir edilen cadılar kahraman’a, milletin sevimli yiğit, kızlarına ne türlü zarar veririler. Onlar bu durumda padişahların cinayet dileğin oluşturucu ve yardımcı olurlar” (Konratbayev, 1994: 88).

Bozyiğit destanında da tasvir edilen cadı-kocakarının hizmeti aynı şekildedir. Bozyiğit’e tuzak kuran cadı dayanıksız bir düşman değildir. O bir yığın tuzakla düşmanlığın başlangıcı olarak ortaya çıkar. Kahramanın cadı tarafından tuzağa sürüklenmesinden yukarıda bahsettik, ayrıca Manas destanında Manas’ın zehirlenmesi Yıldız’a göre şöyledir: *“Kahramana en sık kurulan tuzaklardan biri onu yediği ya da içtiği bir şeyle zehirlenektir. Manas içkisine konulan zehirle ortadan kaldırılmak istenir. Kahraman bu tuzaklardan kimi zaman aldığı bir uyarı sayesinde kurtulurken çoğu zaman da tuzağa düşer. Yenilip içilen bir nesne sonucu düşülen tuzak kahramanın bir süre ölü gibi olup, daha sonra çeşitli pratiklerle diriltilmesiyle sonuçlanır”* (Yıldız, 1995: 646). Bozyiğit destanında da aynen Bozyiğit zehirlenerek tutuklanır ve sonra kendine gelir. Cadı karakteri olan kocakarı destanda Karaşas ile Bozyiğit’e iyi görünmüş olan cadı-kocakarıdır. Ancak o içi düşmanlıkla doludur iş ve eylemleriyle de bu düşmanlığı açığa çıkartır. Destanda cadı kaç kez hile yapsa da adaletten kurtulamayacaktır. O yaptıklarından dolayı Bozyiğit’in dostu tarafında kafası kesilerek köpeklere yem edilir. Bozyiğit’e ve Karaşas’a yaptığı ihanet cadının bizzat ölümüyle sonuçlanır. Cadı karakteri Fulya’ya göre; *“Cadılar iyi kahramanların yolunu kesen, onları öldürmeye çalışan, sebepsiz yere onlara kötülük yapan karakterdir”* (Fulya, 2016: 57). Destanda cadı: hırsı, hainliği ve düşmanlığı temsil eder. Ayrıca destanda: cadı karakteri gölge arketipini temsil etmektedir. Cadının engelleyici ve amaçtan uzaklaştırıcı işlevi bu değerlendirmeyi yapmamıza olanak tanır. Öyle ki cadı karakteri Bozyiğit’le Zitun arasına girerek trajedinin doğmasına sebep olur. Kahraman ilahi bir korunmayla bu tuzakları boşa çıkartır ve onları hak ettiği cezaya uğratar. Destanın kompozit bağlantısında, olayları keskinleştirmede cadı karakterinin önemli bir yeri vardır. Hatta destanın üçüncü kısmındaki olay, çarpışmaların birbiriyle bağlantısı ve gelişmesi cadıyla ilişkilidir. Eğer cadı-kocakarı, Bozyiğit’i engellemezseydi, Bozyiğit Zitun’a direk giderek onu yenerdi ve Karaşasla kaçıp kurtulurdu. Bu durumda destanın sonucu trajediyle bitmezdi. Bu yüzden destanın bu bölümünde cadı karakterinin görünmesi olayları birbiriyle bağlayarak, keskinleştirerek kurguyu kuvvetlendirmek amacına hizmet eder. Bu yöntem, eski kahraman destanlarının kurgulanmasında özel bir tarzıdır.

1.2 Balınanın Karnı

Kahraman, yaşamı boyunca bir sürü sınavdan geçerek ölüme yaklaşır. Trajedi ağırlıklı destanlar kahramanın ölmesiyle veya sevgilisinden ayrılmasıyla sonuçlanır. Kahraman bir sürü eşiği aşmasıyla netlik kazanan macera, serüvenin ilerlemesi ve olayların belki de içinden çıkılması zor bir hal almasına kadar gider. “Kahraman eşiğin gücünü ele geçirmek ya da onunla uzlaşmak yerine bilinmeyenin içinde kaybolur ve ölmüş gibi görünür” (Campbell, 2013: 107). Cadı, Bozyiğit’e zehri verdikten sonra Bozyiğit ölmez. Lakin aklını kaybederek baygın kalır. Cadı’nın Bozyiğit’i Zitun’a teslim edişi destanda şu şekilde geçmektedir;

“Biçare bu ilacı alıp içti,

Yoldaşı haberi yok dışta kaldı.

“Yoldaşı yokken tüm zehri verdim,

Öldürün” diye sultana haber saldı.

Eski o Zitun özü geldi dedi,

Garipden intikamını aldı dedi.

Sabahken pazarda öldüreyim diye

Zindana kapatıp saldı dedi.”

Arkaik destanlarda ve mitlerde zindan ya da kuyuya kapatma olayı sıkça geçer. Zindan ve mağara gibi monomitler destanlarda tinsel doğuş alanlarıdır. Mağara tinsel rahimdir. Kahramanlar dönüşüm-değişim-erginlenme gibi vasıflarını bu tinsel doğuş alanlarında gerçekleştirir. Mağara motifi aynı zamanda anne karnına dönüşü sembolize eder. Ancak biri fiziksel iken, diğeri tinsel alanda etkilidir. Mesela, “Alpamış destanında kahraman cadının hilesiyle tutuklanarak zindana veya çukura düşer” (Konratbayev, 1994: 63). Aynen bu şekilde Bozyiğit de cadı yüzünden zindana atılır. Burada Bozyiğit zindana ikinci ve son kez düşmektedir. İlk olarak Maymun halkının zindanında üç sene kalmıştı. Şimdi ise ölüme kavuşmadan önce gireceği son karanlık kuyusudur. Bozyiğit cadının elinden öldürücü zehir içmesine rağmen ölmez ve Zitun Bozyiğit’in kafasını kesmek için ele geçirir. Bu durum kahramanın doğaüstü bir insan olduğunu göstermektedir. Ülkü’ye göre ise, “*İnsanoğlu destanların yaratıldığı dönemlerde destan kahramanları gibi şahısların gerçekten var*

olduklarına ve onların sayesinde ölümü yenerek sonsuz bir iktidar gücüne kavuşacaklarına inanmışlardır. Türk destanlarında sık sık karşılaştığımız ölüp dirilme motifi bu temenninin destandaki yansımasıdır” (Ülkü, 2017: 19). Bozyiğit’in zehir içerek ölüp dirilmesi tekrardan öldürülmesi ve destanı tamamlamak içindir. Bozyiğit’i zindana attıktan sonra Zitun gururla padişaha gidip yiğidi tutukladığını söyler. Padişah ise Zitun’a verdiği sözü tutacağını, yani Karaşşla evlendireceğini anlatır. Zitun gururla;

“Emir kızını alacağım” diye sevindi,

Bu kızı benden başka kim alır.

Bozyiğit’i zindana saldıktan sonra

“Hanım gönlü sever” diye düşündü.”

Padişah düğün yapmayı ve Bozyiğit’i öldürmeyi planlayarak ve bu işi zaman geçmeden ertesi gün Bozyiğit’i pazarda toplum önünde öldürmeye karar verdi: “*Düşmanımın öldüğün halkım bilsin, / Düşman ölünce huzur bulur*” diyerek milletin pazarda toplanmasını emretti. Zitun, askerleriyle birlikte Bozyiğit’i aklı başından gitmiş, çaresiz bir halde iken zindandan alarak pazara götürür. Bozyiğit’in arkadaşı ise Karaşş kocasının evinde bir bela olduğunu hissederek eve geldi. Olayı anlayınca cadının kafasını keserek intikamını aldıktan ve köpeğe yem ettikten sonra, ağlayarak Bozyiğit’i aramaya başlar ve herkese onu görüp görmediklerini sorar. Toplumun pazara toplandığını görünce o tarafa yönelir. Kahramanın halkın gözü önünde öldürülmek istenmesi iktidarın toplumu baskı altına alma yöntemlerinden biridir. Bu infaz ayrıca bir kahraman yaratmanın, bir sembol oluşturmanın da yöntemidir. Ayrıca bir arkadaşının da hissettiği gibi Bozyiğit’in çevresinde cellat ile askerler toplanmıştır;

“Biri asarım diye ip alıyor

Birisi kılıcın eline alıyor.

Yargıç ile vezirler herkes durdu

Öldürelim diye hazırlanıyor.”

Arkadaşı ağlayarak Bozyiğit’in yanına gelince, onun ayağının ve elinin bağladığını görür. Çaresizce, sessizce yanında ne yapacağını bilmeden durur. O anda Bozyiğit gözünü açarak, kendisinin öleceğini anlayıp şehadet getirir; “*Ecel gelse kimseden yardım olmaz /*

Şehadet getirip ölümü düşündü”. Kahraman can dostunu görünce ona yanına yaklaşması için işaret etti. Arkadaşı yaklaşınca kendisinin öleceğini ve ailesine son sözlerini iletmesini ister; dünyanın geçici olduğunu anlatarak, anne-babasının onu beklememesini ve ahirette görüşeceğini anlatır. *“Ölüm, aynı zamanda hayatın öbür dünyada devam etmesi gibi bir umut ya da en azından bir teselli de taflmaktadır”* (Roux, 1999: 11). Bozyiğit sevdiği insanlarla başka bir âlemde görüşeceği ümidiyle canını feda etmeye hazırlanır. Kırdığı üzdüğü kim varsa özürlerini onlara iletmesini ister:

“Bu yerden siz gidiniz

Yurda selam söyleyin.

Yalnızımın sözü diye

Bizden selam deyiniz.

Şahin kuşunu kondurtan,

Yanımda sevip oturan,

Yüzüme hiç doymayan,

Yalnızım diye düşünen,

Gamlı olan babama,

Mahzun olan anneme,

Babam ile anneme,

Selam benden söyleyin!

Annede çocuk doğmak var,

Buyruk olsa durmak var.

Ecel gelen adama

Fazla hayat sürmek yok.

Kanadıyla bükülen,

Yalnızından ayrılan,

Kaygısı çok anneme

Sabır et diye söyleyin.”

Böylece Bozyiğit, hayatının son anında ülkesiyle, milletiyle, anne ve babasıyla vedalaşır. Mitolojide tanrılar panteonunun kahramanları ölümsüzdür. “*Epikte en önemli sahneler kahraman ve onun ölümlüğü arasında geçer*” (Greene, 1998: 132). Destanda ise merkezi kahraman tipi ne kadar güçlü olursa olsun destan sonunda dünyadan ayrılmak zorundadır. Kahraman destan içerisinde ölümlü olabilir, fakat başarıları bütün insanlığı ya da milleti ilgilendirecek düzeyde ise ölümsüzdür. Destandaki tüm olaylar kahramanın; düşünce, fikir ve hislerinin yansımalarıdır. Her kahraman için tarih öncesi ve tarih sonrası her dönemde ölümsüzlük, özgürlük, bolluk, güç ve iktidar ortak özelemlerdir. Bu ortak arzuların terkibi destan kahramanını ortaya çıkarmıştır.

Destanda kahraman arkadaşından babasına emanet olarak başındaki başlığını (börük), ammesine ise elindeki yüzüğünü bırakır;

“Başımdaki börtümü

Gamlı kalan babama,

Elimdeki yüzüğü

Mahzun olan anama

Öz elinle verirsin!

Onları razı kılırsın!

Başımdaki başlığı

O giymezse de unutmaz.

Yalnız oğlum gelir diye

O bizi beklemesin!

Kolumdaki yüzüğü

Parmağına takarsın.

Oğlu selam dedi diye

Anneme sen verirsın!

Çocuğum diye ağlasa

Onları razı kılırsın!”

Kahramanın börkle yüzüğü anne, babasına vermesi; ümidinin bittiğini, hayatının tükendiğini ve tekrardan dönmeyeceğini belirten simgelerdir. Eskiden Kazak Türkleri insanın başlığına (börük) bakarak onun hangi soyun, hangi ülkenin insanı olduğunu anlardı. “*Başlık – kutsaldır. Onu değiştirmek yasaktır, ayakaltına bırakılmazdır. Saygılı kişilerin başlığı atadan oğula miras olarak kalır. Eski dönemde Kazak Türkleri prematüre doğan bebeği birkaç güne başlığa koyarak duvar üstüne takmıştı. Bu başlığın onursallığı ile kutsallığını göstermektedir*” (Sanık, 2006: 256). Kazak Türkleri başlığı yere düşen kişinin bahtsız olacağını düşünmüşlerdir. Börkü evin kutu, bereketi olarak sembolize etmişlerdir. Başlık kimseye verilmez ve hediye edilmezdir. O yüzden börke ilişkin örf ve belirtiler kutu ve mutluluğu temsil etmiş ve börkün saklanması börk sahibini ölümsüzleştirmiştir. Bu adetler şu an günümüzde de devam etmektedir. “*Başlık (börük) – eski söz, “börü” yani – kurt diyen kökenden çıkmış. Börü (Kurt) – Türk halklarının eskideki totemidir. Samur, sincap ve başka da hayvanların derisinden dikilir*” (Sanık, 2006: 256). Kazak Türklerinde bu yüzden börk kutsaldır. Burada babasına börkünü vermesi Tanrıya ulaşacağının ve bir ölümün simgesidir. Börk düşman ayağı altında kalmaması için babasına verilir. Atadan miras olarak kalan başlığı Bozyiğit kendi oğluna miras bırakmalıydı, ancak öldüğu için börkünü babasına vermek zorunda kalmıştır. Kahraman düşman elinden ölse bile börkün kutsiyetini onlara çığnetmemiştir. Bu durum Kazak Türklerinin börke olan saygısındanadır.

Kahramanın annesine yüzüğünü vermesi de aynı anlamları ve kutsiyeti muhafaza eder. Yani geri dönmeyeceğinin belirtisidir. İşlam dünyasında yüzüğün yeri önemlidir. Ve Yunan halklarında ise şu anlayış yaygındır: “*Genellikle, Yunanların düşüncesinde ölmüş insanı gömdüğünde onun üzerinde yüzük, halka kalırsa, onların çevresine cin, periler gelerek, öbür dünyada merhuma acı çektirmiş*” (Sanık, 2006: 291). Elbette, Yunanlar buna inanırlar. Bizim Kazak Türklerinde ise; «*Сақинасы ұстан отыр*» yani, “*yüzüğü tutuyor*”, diye başı acıyan kişiye delinse, , «*сау басына сақина тілеп алды*» yani, “*sağ başına, yüzük diledi*”

diye başı dava ile belaya kalan insana delinir” (Sanık, 2006: 291). Bozyiğit’in Karaş’ı arayıp Karaş’ın gelmesi ve verdiği mücadele sonunda ölüme giderken annesine yüzüğünü teslim etmesi bütün belalardan ve dertlerden kurtulacağı yani dünyadan göçeceği ve annesiyle vedalaştığı anlamına gelir.

2. Babanın Gönlünü Alma

Bozyiğit arkadaşını alarak düşman elinden kaçmayı başarınca padişah yargıçları yeni yol bulmaya çalıştılar. Campbell’a göre; *“halk mitolojileri, yaşanan bölgenin dışındaki ıssız her yere ait aldatıcı ve tehlikeli varlıklarla kaynar”* (2010: 95). Hakemler düşünerek kendi fikirlerini Şah’a söylediler. Yani yalandan Bozyiğit’i affederek evlendirme ve ona çok şarap verme planını kurdular. Sarhoş olunca onu tutup kafasını kesmeyi düşündüler. Padişah yargıçlarının bu fikirlerini beğenir ve zamanı geciktirmeden işi başarmaya çalışırlar. Destanda bu olay böylece gerçekleşmektedir:

“Yargıçları şah önünde söyledi:

– Kavga edip düşmanla ne yapalım

Çağırıp damat kılıp düğün yapıp

Tam tersi ameli biz yapalım.”

Karaş’a Bozyiğit’i çağırmasını teklif eder ve evlendireceğini söyleyince o mutlu, huzurlu olmaya başlar. Kız mutlulukla Bozyiğit’e mektup yazması destanda böylece geçer;

“Kız boşuna yalan söze inandı

Yârine selam deyip mektup yazdı.

“Düğünümüze Bozyiğit gelsin çabuk

Koca kılıp seni severek çağırdı.”

Birçok destanda kahraman sarhoş halde iken tuzağa düşer. Hareket halindeki kahramanı ele geçirmek zordur. Kahraman genellikle uykudayken veya sarhoşken yakalanır. Türk destanlarında uyuduğunda en az yedi gün uyuyan kahramanın uykusu “küçük ölüm”

(Ergin, 1994: 234) olarak nitelendirilir. Bozyiğit'te hakemlerin yalanlarına inanarak düğüne geldi. Onların teklifini reddetmedi. Hakemler o'nu şarap içmeye davet etti ve çok şarap içirdiler. Böylece Bozyiğit aklını kaybedene kadar sarhoş oldu. Yargıçlar planlarının gerçekleşmeye başladığına sevinerek öteki adımını düşünüyorlardı. Yani onun kafasını kesme planı kuruyorlardı. O anda bir kötülüğü hisseden Bozyiğit'in dostu Karaşaş'a haber verir;

“Yalan yârin dostu değilim

Beni gene takdir et!

Bizi beraber öldürsün

Babanın sözünü onayla!

Gerçek seven yar isen

Ümidini kesmeyin!

Eskide geçen dost gibi,

Dostun sözün onayla,

Gerçek gönülle yar isen

Yârini tez araym,

Kılıç başını kesmesin!

Yarda lütfun var ilse,

Ümidini kesmeyin!”

Karaşaş haberi duyunca koşarak onların bulunduğu saraya gelir. Bozyiğit'in sarhoş olduğunu ve askerlerin onun çevresinde toplanarak oturduğunu görünce babasının Bozyiğit'i öldüreceğini anlar. Bozyiğit'e yaklaşınca o kızı tanımaz gibi sarhoş olmuş. Destanda bu olay şöylece geçer;

“Bozyiğit yar geldi diye tanımadı,

İçki ile şaraba karnı doydı.

Aklı gittiğini biçare anlıyor,

Şaşırıp askerlere bakıyordu.”

Bozyiğit çok cesur ve her şeyi göze alan kahramandır. Kervanla anne ve babasını yollayarak geri döner ve tehlikeli olmasına rağmen yoluna devam ederek risk alır. Bu yollarda nice engellerle karşı karşıya gelmektedir. Başına geldiği zorlukların hepsini geçmeye devam etmektedir. Amacından asla geri dönmeyen Bozyiğit hatta zulüm padişahını öldürmek için yaptığı bu düşünün de Karaşas ve arkadaşı kaç kere uyarsa bile saflığıyla şarap içerek onların tutsağına kendi düşmektedir. Kazak Türklerinde “Kahraman saf olur” diye bir atasözü vardır ve belki Bozyiğit’e göre söylenmiş olabilir. Bozyiğit o kadar sarhoş olmuş ki hatta Karaşas’ın kendisini tanımayacak kadar aklını kaybetmiştir. Kız babasının önüne diz çökerek Bozyiğit’i bırakması için yalvarır. Destanda bu olay böylece geçmektedir:

“Konuk olup gelmişim

İstedigimi verir mi?

Seven yardan ayırmaz,

Oğlu babadan ayırmaz!

Eh, halkımın iyileri

Sizlerden sorup ağlarım

Bu bir gelen yiğitti

Azat edin diye dilerim

Bunu azat etseniz,

Tüm malımı veririm.

Elinize su döküp

Köle gibi hizmet kılarım.

Aciz kız yârinden ayrılmazdı,

“Yârimi azat kıl” diye çok ağladı.”

Emir ise Kızı'nın bu sözlerini dinlemeden reddetmiştir. Sadık bir dostun 'un ve Karaş'ın uyarılarına rağmen Bozyiğit aklını toplayamamaktadır. Karaş'ın babasından çare bulamayınca Bozyiğit'e bakarak kendine gelmesini ve kaçmasını söyler;

“– Ah, yiğidim sevinme şu oyundur,

Şeytan girmiş kucağa.

Aklını toplamazsan,

Kılıç dayar boynuna.

Ah, yiğit, sarhoş yiğit

Aklını topla, yiğit!

Can çıkmaya yetmiştir,

Çoğunlukta az yiğit.”

Kahramanın kaderinde aklını kaybedecek olaylar pek çok destanda bahsedilmektedir. Bu düşman tarafından ve de kendi gölgesinden de olabilir. Yani kahramanın bizzat gölgesi onun hırsı ve korkunçluğudur.

“Toplumsal standartlara ve bizim ideal kişiliğimize uymayan yüm vahşi istek ve duyguları kapsar. Utanç duyduğumuz ve kendi hakkımızda bilmek istemediğimiz her şeydir. Görüldüğü gibi içinde yaşadığımız toplum ne kadar dar ve kısıtlayıcı olursa, gölgemiz o kadar geniş olacaktır” (Fordham, 2011: 65). “En iyi durumda, Savaşçı en sonunda, uzun zamandır tanıdığı korkuyla dost olmayı öğrenir. Onun tarafından kımıldayamaz hale getirilmek, sorunlara paranoid bir yaklaşım tarzına hapsolmek, hatta korkuyu bastırmak yerine, kahraman korkunun gelişmeye bir davet olduğunu görür” (Jung, 2003: 151).

Destanda Bozyiğit kımıldamadan korkunca hapsolarak ve kendi içine kapanarak Karaş'ın söylediklerini duymadan yerinde oturmaya devam eder. Dışarıda askerlerden korkarak bekleyen dostu içeriye girer ve Bozyiğit kendisinin toplanması için söyler;

“Sen yurdunda şah idin

Her bir işe deha idin.

Şimdi galiba gariipsin
Doğduğunda dehaydın.
Halkına hizmet etmiştin
Çıkmaz yere düşmüşsün.
Şahin kurtarmaz kuşu
Kötü yola gitmişsin.
Düşmana vermeyecek
Bir alaya düşmüşsün.
Ahından ter akıp,
Kederli hale düşmüşsün.
Derin yere varmışsın
Yanan ateşe düşmüşsün.
İkiz doğan çocuktun
Bir günlere zar idin,
Bir saat sabır etmedin.
Salim olun, can dostum
Artık nerede görürüm?
Geçmiş gibi beraber
Artık nerede dururum.
Kıyamet koptuğunda
Görürsem orada görürüm.”

Arkadaşı ona söyleyince kendine gelir ve çevresindeki askerlerin buna kızarak baktığını görür. Karaşas ise yüzünü kapatıp ağlamaktadır. Burada ne olduğunu düşmanlarının hangi amaçta bunu çağırıldığını anlayınca o kendisini toplayıp arkadaşıyla ikisi ata binerek kaçmaya başladılar. Karaşas on gün içerisinde kendisinden haber beklemesini söyledi. Burada arkadaşının her olayı önceden düşündüğünü anlayabiliriz. Destanda; “Çok asker birbirine gizlenirdi / Bizlerden kaçarsa o ne yapar? / Üzeninin sağ tarafını kesmiştir / Bineyim diye atından yere düştü”(ss.47) dediği dizelerden görülmektedir. Bu olay hakkında Aziybayeva; “*İddia edilen bayramda, Kemen atların üzengilerini keser ve atı hazırda tutar. Bu arsa, Edige Batyr destanı'ndakis Angys'in arkadaşı yaptığı eylemlerine benziyor. İzinde Bozyiğit, beş yüz Han'ın savaşçısının üç yüzünü öldürüyor, kendisi ciddi şekilde yaralanmış olur*”(2009: 48). Destanın başka nüshasında Bozyiğit'in arkadaşının adı Keman idi. Bizim araştırdığımız Rodloff nüshasında ise arkadaşının ismi belli değildir. Zülüm padişahın hileyle yaptığı düğününden Bozyiğit ile arkadaşı öylece kaçmayı başardılar.

Karaşas kendi devrinin Kazak Türkleri kızının ülküsüdür. Yırcılar kızın oluşundan Kazak kadınında olması gereken tüm onurlarını toplamıştır. Karaşas – güzel bir kızdır, sadakatli yarıdır ve özenli kadındır. Karaşas şeklinin tasvir etmekte çevresi, topluluğu ve giysisi de bizzat anlam taşımaktadır. Onun sıfatının açılması nitekim destanda kullanılarak, estetik genişliğini biriktiren maddi nesnenin toplamından tarihsel çağının bizzat oluşumunu, devir sıfatını, kavram düşüncesini anlamaya şans verir. Tarih destanlarında hayat gerçekliğinin somutu, özgünlüğü, şahısların yaşamı, giysisi, eşyaları vb. ile bildirileceğinden dolayı, o devirlerdeki çağ ile uygun olması özele denetim olur. “Dört yıl oldum yolunda, / Hayran olup yürüdüm / Derya ile dağ geçip, / Görmeyeni gördüm ben” diye yrandığı dizeler Kazak Türklerinin toplumundaki sevgilisine yetişmek için yolundaki tüm engellerin olmasına rağmen sebatlığıyla ve cesurluğu ile kahramanın sıfatını göstermektedir. Geçmiş yüzyıllardaki kahramanın görünüşünü açıklayan sanatsal parçasıdır. Karaşas görünümünü ise bu fenomenden ayrı alarak tasvir etmek mümkün değildir. Destandaki kız ile yiğidin birbirlerine dedikleri olağan olayı açıklamak hizmetini değil, kızın duygusunu sembol olarak tanıtmak için estetik amacın gerçekleştirmektedir. Epik-destanda sadece Bozyiğit ile Karaşasın âşıklık sembolünü değil, tarihi ismi geçen yer, şehir, şahıslar isimlerini ve de kahramanlık sıfatını toponomiksel ve sanatsal hizmetin açıklamaktadır. Karaşas ise güzelliği ile beraber akıllı, kahramanca bir kadın sıfatıdır. Yukarıda bahsettiğimiz dizeler parçasında Karaşas ilk olarak, Bozyiğit'in katillerini düşmanlığından uyarsa, ikinci, insanlığıyla beraber akıllı olduğunu gösterir. O akıyla başka bir şehrin padişahı güç, kuvvetinin sahibi Zıtun'un evlenme teklifini

reddederek yanına yaklaştırmadan Bozyiğit'e ölene kadar sadık kalır. Bu olaya aşağıdaki kısımlarda hala geleceğiz.

Genellikle Bozyiğit destanı bazı olaylarıyla durumlarına göre Kazak Türklerinin eski birkaç destanlarına benzemektedir. Tüm olay olmasa bile bazı motif, karakterleri benzemektedir. Kaskabasov'a göre:

“Bozyiğit destanındaki benzerlikler Rusların orientalistleri doğunun “Romeo ve Culetası” dediği “Kozi Körpeş ve Bayan Sulu” destanıyla benzemektedir. Bu benzerliği şunlara göre bilebiliriz; Birinci, “Bozyiğit” destanında vezirlerinin öğüdü ile padişahın Bozyiğit'i aldatarak düğüne çağırma motifi “Kozi Körpeş Bayan Sulu destanında Sasan vezirin nasihatıyla Kozi'yi düğün'e aldatarak çağırıp, onu zehir vererek öldürme motifiyle benzeyiştir. İkinci, ikisinde de kahramanlar (Bozyiğit ile Kozi Körpeş) kızların yardımıyla düşmanların kurduğu ağzından kurtulurlar. Üçüncü, Bozyiğit'in Zitun ile savaşması, Kozi'yle Kodar'ın dövüşmesiyle benzeyişin gösterir” (Kaskabasov, 1986: 18).

Böylece konular ve motifler her bir halkın edebiyatında bulunur. Onların doğma nedenleri ile benzeyişleri insanlık beyin doğasının birlikte olduğundandır. Toplumsal ve bilişsel yaşayış hayatı benzeyen halklar edebiyatında böylece konusal ve kompozitsel birlikteki motiflerin buluşması kanunidir. Nitekim konu, şahıs ve fikirde yaşamdan alınır. Dünyadaki yaşayış-hayatı benzeyen halkların dünyaya görüşü de benzer, ırkçı dünya görüşü bakış açısından oluşan edebiyatı ve kültürü de benzemektedir. Bu dünyanın yasasıdır. Bu konuda Rus bilim adamı V. Şkolovskiy böyle demiştir: “Destan, hikâyeler hakkında çok fazla, bazen çok detaylı konuşuyorduk. Ama ortaya konu kahramanları sadece yollarla yürüyemez olduğu bellidir. Onlar denizleri yüzer ve gemiler henüz gelmeyen adalarda yaşar. Destan konularındaki yerlere ne dolaşılır ve ya ne yürünür. Araziler, adalarına gidilmez, yüzülmez ve uçulmaz” (Şkolovskiy, 1983: 383). Bilim adamının incelemelerinden anladığımız kadar birçok halk edebiyatında bulunan benzeyiş konular ile motiflerin gelişmesinin iki yolu bulunmaktadır. İlk olarak, edebi bağlantılar esasındadır, ikinci, edebi, kültürün bağlantısının alakası yok halk edebiyatındaki motiflik tekrarlanmalarının buluşmasıdır. İlki, yani edebi bağlantısına göre gelen konularla, motiflerin olması elbette, halklar arasındaki akrabalık, bir esastan dağılımsıdır. Olmazsa direk karşılıklı bağlantılar ile dönüşmelerden genişlemesi sözsüzdür. Hiç bağlantısı olmayan ve tarihi akrabalığı olmayan halkların edebiyatında bulunan benzerlikler herhalde şaşırtıcıdır.

3. Bozyiğit'in Zitun İle Mücadelesi

Kahraman sınavlar yolunda devam ederken düşman tarafının en güçlüsüyle gücünü rekabet etmeye ve ölçmeye başlar. Eğer kahraman bu güç sınamada yenilirse, onun yolculuğunun sonu olur. Eğer düşman yenilirse o yeniden hile aramaya çalışır. Altay destanları üzerine çalışan İ. V. Puhov destan kahramanının mücadele amaçlarını beşe ayırır: *1. Kahramanın canavarla mücadelesi, 2. Kahramanın yeraltı dünyasının efendisi Erlik'le mücadelesi, 3. Kahramanın düniürlüğü ve düğünü, 4. Kahramanın yabancı hanların işgallerine karşı yürüttüğü mücadele, 5. Kahramanın sömürücü-zulmedici kötü hanlarla mücadelesi* (Aça, 1999: 23). Bozyiğit destanında da böylece mücadele amaçları ortaya çıkmaktadır. Mesela, Bozyiğit maymun halkı ile mücadele ettikten sonra, zulüm padişahın yalandan Karaşas'a evlendireceğim hilesine hapsolarak tutuklanır ve Bozyiğit Padişah'ın tüm askerini yener. Bozyiğit askerlerin tutsağından kurtulunca, padişah yeni bir çare bulmaya çalışır. O Karaşas'ı bir sene önce nişanlayan başka bir memleketin Padişah'ının kahraman oğlu Zitun'u çağırdı. Zitun bir aylık uzak yoldaydı. O binlerce askeriyle geldikten sonra padişaha Bozyiğit'i sevinerek öldüreceğini "Emirim izin versen ben gideyim,/ Size ben başını kesip getireyim" diyerek söyleyip yola koyuldu. O Bozyiğit'i öldürmek için yanına bin askeri alarak savaşır. Bin askerden sadece beş yüzü saraya döner. Zitun sinirlenip padişah önüne gelip rapor verir; "Biz savaşa vardık,/ Bin kişi ortamıza aldık / O bizim yarımızı öldürdü /Gücümüz bizim hiç yetmedi" (ss.48), diyerek Bozyiğit ile arkadaşının onların düşündüğünden daha kuvvetli ve güçlü olduğunu itiraf eder. Zitun padişahın onu erken çağırmasına küsererek söyledi ve Bozyiğit'e tekrardan gidip onu öldürmeden dönmeyeceğini söyledi. Bozyiğit ve askerler buluştuğunda Zitun kendisinin güçlü olduğunu söyleyerek övünür. Karaşas'ı Bozyiğit'e vermeyeceğini ve kızın kocası kendisi olduğunu bildirir. Kişisel bilinçdışının bir ürünü olan gölge, insanın yüzleşmeye çalıştığı ya da yüzleşmekten kaçınarak onu benliğin derin mahzenlerine atıp kurtulacağını sandığı içgüdüsel davranışlarıdır. Jung'a göre; "*Kişiliğin daha düşük düzeydeki parçası. Seçilmiş bilinçlilikle başa çıkamadıkları için yaşam sürecinde kendilerini ifade etmelerine izin verilmeyen ve bu nedenle, bilinçdışında karışıklık yaratmaya çalışan ve oldukça bağımsız bir "hizip" oluşturan tüm bireysel ve ortak ruhsal öğeler*" (Jung, 2013: 13) tanımını yapmaktadır. Kişinin karanlık yönü ve yüzleşmekten çekindiği bir takım düşünceleri ve tutumlarını içeren gölge, bireyin ancak onunla yüzleşmesi ile başarıya ulaşacağı ruhsal tarafıdır. Gökeri'ye göre; gölge arketipi anlatılarda çoğunlukla bir düşman ya da rakip olarak belirir (Gökeri, 1979: 145). Bozyiğit destanında gölge arketipinde ilk önce Bozyiğit'in kendisinin öfke ve kızgınlığı olarak görünse de, diğer yandan

düşmanı Zitun'un kibirligi ve bencilligidir. Zitun Bozyigit'i kendisinden düşük gorur. Bozyigit ise kendisine guvenerek guclerini sinamaya baslarlar;

“Asker artik beraber gitti dedi,

Biçareyin izlerin gordu dedi.

Bozyigit taşa bir ok attığında,

Oku taşın dibine girmiş dedi.

Bu da artik bir ok attı dedi,

Ok taşın ortasından delip geçti.

Öz gücünün azlığını bilince

Halkına emir verip döndü dedi.”

“İlkel çağlarda Türk toplum hayatının en etkili savaş silahı olan ok ve yay da Türk toplum geleneğinde giderek savaş silahı olmanın üstünde hukuki bir sembol olma özelliği de kazanmıştır. Bu anlayış zamanla daha da genişleyerek siyasi bir anlama yükseltilmiştir. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in tuğrası ok ve yaydan meydana getirildiği gibi yine Tuğrul Bey'in yaptırdığı bir caminin mihrabında ok ve yay motifi işlenmiştir. Hukuki ve siyasi bir sembol özelliği taşıyan ok ve yay motifi bu anlamı Türk destan geleneğindeki değerinden almıştır ki en yaygın ve etkili şekli ile Oğuz Destanı'nda görülür. Uluğ Türk'ün rüyası bunun işaretidir. Destanlarda ok ve yay unsuru daha çok destan kahramanının hüner ve maharetini sergilemek için bir vasıta olarak değer kazanır. Bu nedenle ok ve yay destan kahramanlarının kişiliğini değerlendiren milli bir motiftir”. (Yardımcı, 2007: 8)

Ok ve yay motifi Bozyigit destanında kahramanların gücü ve değerinin aşamasını gösterme amacıyla kullanılmaktadır. Zitun'un oku taşın yarısına kadar geçtiğinden o kendi gücünün az olduğunu anlar. Kahramanların güç sinaması pek çok destanda geçer, mesela “Alpamış” destanında; “*Karacan'la güç sinayarak yenen Alpamış, sonra Tayşa hanın güreşçilerinin tümünü de kolay yener*” (Sıdıkov, 1972: 225). Alpamış ile Karacan'ın, Kozi Körpeş ile Kodar'ın, Tölegen ile Bekecan'ın ok ve yayla güç denemesi gibi Bozyigit'te Zitun'u yenerek kendisinin korkusuz kahraman olduğunu bildirir. Ok ve yayın pek çok Türk halklarının destanlarında bulunduğunu anlayabiliriz.

“Ok ve yay, Türkler için bir savunma veya saldırı aracı olmasının yanında kültürel bakımdan da büyük öneme sahip olmuştur. Genel olarak güç, kuvvet ve kudreti temsil eden ok ve yayın, devlet ve hâkimiyet anlayışı içerisinde özel bir yeri olup, yay metbuluk, ok ise tâbîlik alameti olarak kabul edilmiştir. Bazı Türk

devletlerinde ise devlet sembolü olarak ok ve yayın kullanıldığı görülmektedir”(Göksu, 2014: 9)

Böylece başka da destanlardan örnek olarak gösterip Bozyiğit’in kahraman, cesur her türlü yöntemi var olan insan görünüşünde tasvir edildiğini görürüz.

Onun kahramanlık görünüşünü tamamlamak için halk kavramındaki kahramana ait bazı nitelikleri de destana eklenmektedir. Bu niteliklerin biri olarak Bozyiğit’in saflığı, dikkatsizliği ve dostluğa büyük değer vermesidir.

Elbette eski destanların hangisini alsak bile, onun çıkması belli bir hedefi ve toplumsal kavramı göstereceğini fark ederiz. Kaskabasov’a göre, “*Eskideki kahramanlık, aşkılık ve dinsel destanların bizzat halklık ve halktan ayrı olan kavramların olduğunu görebiliriz. İkinci sözle dersek, bahsettiğimiz destanların bir grubu halk içerisinde, diğerleri feodallık ortamda doğduğunu fark ederiz ve ikisinin birbirine zayıf türde olsa bile, karşı olduğunu hissederiz*” (1986: 228). Bundan kahramanlık destanlarının eski çağlarda bile iki tarafı ortaya çıktığını, tarihi durumunu ve olaylara iki yandan önem verdiğini görürüz. Destanların bazılarında halkın amacı-düşüncesi, ilgisi ve bakış açısı varsa; diğerinde ise feodallık dileğini anlatmaktadır. Hatta halk destanlarının kendisinde halk dileğine çelişkili gelen düşüncelerin yer aldığı da vardır. O yüzden kahraman destanlarını anlamak, değer biçmek için onları eleştirel bakış açısıyla halk ilgisi kökeninden bakmalıyız.

Göçebelerin kavramına göre, gerçek kahramanlık, yabancı ulusun düşmanlarla çatışma yaparken gösterilir. Kaskabasov’a göre, “*Kahramanlık bizzat tarihi esasından iki türlü kasıtta görünür: ilk öncesi – düşmanın hesabından yuvasın genişleyip, halk getirme amacındaki baskınlar; ikinci ise, Anavatan’ı sarmak isteyen düşmanların saldırısına direniş olmasının eylem-hareketidir*”(1986: 133). Üzerine beş silahını takarak, at yelesini çekerek binen kahramanın kağıt üzerinde yazılmayan, ancak namusa dayandırılan askeri kanunlarda hükmünü sürdürmüştür. Olanaklı, soylu ve kabile toplumun huzurundan ayrılarak, askeri ordular hükmetmeye başlar. Askeri demokrasi aşamasında kahramanın kaderi, yiğitin tehlikelerle ecelden korkmaması gibi hakkında ki kahramanlık destanların ortak istikameti, motifi ortaya çıkarmaktır. «*Kahramanın ve onun can yoldaşının kemiği savaş alanında kalmalıdır. Bir avuç toprak, birer damla fazla dökülen kan, işte gerçek yiğit dünyayla böylece vedalaşmalıdır! Kahraman için otağın içerisinde ihtiyarlık ve hastalıkla ölmeden fazla rezillik yoktur*» (Mete, 2017: 114), diye R.S.Lipes yazmaktadır. Savaş alanında Zitun kendi gücünün Bozyiğit’ten az olduğunu anlayınca binlerce askerlerini toplayıp Bozyiğit ve arkadaşıyla

savaşçılar. Bozyiğit destanında mücadele ve savaş sahneleri şiirsel - romantik tonlara boyanır. Düşman askeri kana susamış ve acımasız görünür. Bozyiğit düşmanlara karşı uzlaşmaz, cesur, acımasız, kalabalık asker duygularının aşırı derecede tasvir edilir, ancak aynı zamanda adildir. Desteğinde, tüm olaylar kahramanın listelenen niteliklerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Toplantının amacı testin evrensel destansı güdüsü ile bağlantılıdır. İşin bütünü, kahramanın bir testi olarak inşa edilmiştir. Ve bu yol, hem uzayda hem de zamanda, sonsuz ölçüde uzak ve zor, kahramanca eylemle eşitlenebilir.

Eski Türk destanlarında Kahraman'ın karakteristik temsili cesaret enkarnasyonudur. Kahraman benzetilir. Cesareti, akli ve gücüyle aslan, şahin ve düşmanı kovalayan kurt sürüsü gibidir. Düşman savaşçılarının yok edilmesi, sazların yok edilmesiyle karşılaştırılır; "Bin kişiyi ortamıza aldık" dedi / "O bizim yarımızı öldürdü / Gücümüz bizim hiç yetmedi" (ss.48). Türk Halk destanında yayın oku sertlik ve dayanıklılığın sembolü olan en güçlü kahramanı temsil etmektedir; "Bozyiğit taşa bir ok attığında, / Oku taşın dibine girmiş dedi" (ss.48). Savaşın sığağında bin kişilik bir ordu Bozyiğit ile arkadaşına onlar 10 kişi gibi görünmektedirler. Kahraman'ın çevik hareketleri, yaylada beygirin hızlı koşusu gibidir. Bozyiğit'in tüm kahraman eylemleri, özveri bizzat hedefi yolunda zulüm Padişah'ın ve Zitun kabilesiyle mücadele niteliğindedir. Bozyiğit'in padişah ve Zitun ile mücadelesi yalnız bir mücadele değil, kendisini ve Karaşas'ı kurtarma çabasıdır.

Bütün zulümlüğün başı Zitundur, o destanda kara niyetli, cimri, düşündüğü tek kendisidir. Yalnız derdi, tahtna sahip çıkmak, Bozyiğit'i öldürmek ve de Karaşas'a evlenmektir. Hiç bir cana acımasız, asla iyilik düşünmeyen şahıs olarak görünmektedir. Zitun Kaskabasov'a göre;

"Destandaki iyilikle kötülüğün davası olaya Zitun karışmasıyla olay güçlenmektedir. Zitun da nahoş karakterdir, ancak padişahın farklıdır. O iki türlü sıfatta tasvir edilir; birisinde palavracı, kibir ve güç sahibi ise, birisinde cesurdur. Padişaha göre Zitun ahmaktır. O hiçbir şeyin farkında değildir. Padişahın "kızımı sana vereceğim" dediğine uzun zamandır bekleyerek ümidini kesmezdir" (Kaskabasov, 2009: 247).

Bütün folklor gibi burada da karşıtlık, antitez usulü aşmaktadır. Bozyiğit ile Zitun birbirlerine karşıtlık, antitezlik şahıslar. Onlar dış görünüşü, iş-eylemleriyle, dünyaya bakış açısıyla ve de iç dünyasıyla çelişkili, farklıdır. Kötü niyetli Zitun ile padişah bir tarafta ise, onlara karşı tarafta Bozyiğit ile arkadaşlarıdır. İki tarafın karşıtlığı açık antitezdir.

“Kahraman büyük güç sahibidir. Fakat bazen onun da darda kaldığı zamanlar olur. Bu durumlarda kahramana yukarıda değinilen ilahî güçler yardım eder. Yardımlar kahramana mücadelesinden önce ya da sonra ulaştırılır. Savaş esnasında kahramana doğrudan fiziki nitelikte yardım unsurları bahşedilmez. Kahramanın savaşı adil olmalıdır. Düşman hileye başvurursa da, kahraman canı pahasına onuru ve haysiyetine gölge düşürmez. Savaşını tek başına yapar. Hileye başvuran düşmanı yenilgiye uğratmak kahramanı daha da yüceltir” (Düzgün, 2012: 38).

Bozyiğit ile arkadaşı bu sefer Zitun’un bin askeriyle savaşınca yenilir. Bozyiğit ile arkadaşı savaş alanından kaçarlar. Bir yerde Bozyiğit başı dönerek baygın kalır. Kendine gelince kendisinin yaralandığını görür ve arkadaşını aramaya çıkar ancak bulamayınca üzülür. O anda Zitun saraya gelir ve padişaha kaçıp gittiğini ve yaralandığını anlatır. Karaş’a ise yiğidin öldüğünü söyler, kız ümidini kesmeden beklemeyi devam eder. Destanda bu olay şöylece gerçekleşir;

“–Bizden kaçıp artık o gelmez, dedi

Bu şehre artık o girmez, dedi.

Sultan hanım bize geldikten sonra

Gelirse de ona iyi bakmaz, dedi.

Sultan hanım sevse sevmiş belki,

Dua okuyup başım belki çevirmiş.

Hanımım bizi görse kurban olur

Bizi gelmez diye düşünmüş.

Çok asker görünce kaçtı dedi

Hanıma öldürdük diye söyledi.

Kız mahzun hayattan ümit kesmedi

Yine de günden güne yüzü soldu.”

Bozyiğit atıyla yaralı ve kederli halde dağdan dağı aşar. Arkadaşının öldüğünü düşünerek atını bir ağaca bağlayıp indikten sonra can dostu için yas tutmaya başlar;

“Toz örttü güneşimi,

Çok asker örttü yolunu,
Kaygı kaplayan gönlümü,
Açılır gün olur mu?
Olduğumda garip can
Dostum bana gelir mi?
Hatırlayıp yas tutsam
Bu halimi bilir mi?
Yalnızlıkla bir olup
Bir görür gün olur mu?
Eskisi gibi beraber
Bir yürür gün olur mu?
Artımdaki düşmandan
Kurtulur gün olur mu?
Bu kaygılı günlerim
Unutulur gün olur mu?
Karşı bakıp düşmana
Yürürsem yolum olur mu?
Eskisi gibi beraber
Bir yürür gün olur mu?
Ayrılmışım can dostum,
Görür günüm olur mu?"

Kahramanlık ve aşk epos-destanlarında insanın içki fikir dünyası, psikolojisi, neşesi ile kaygısı, morali, bakış açısı vb. bütünüyle açılmayacağı bilinmektedir. Yine de, destanda bu olaylar tasvir edilir. Destanda kişinin psikolojisiyle alakalı anları tabiattaki her türlü fenomenlerle ya da hayvanlarla olduğu bazı huylarla bağlantı kurulur. Mesela, Bozyiğit'in düşman askerinden yenilerek ve arkadaşını öldü diye düşündüğü çöküşü, psikolojisi direk tasvir edilmeden, orasını türlü renk, şekil vererek bildirmektedir. "Görmeyeceğim dostumu" diye inliyordu. / "Büyük dağın tepesinde kırlangıç / Çocuğuna yem verip besliyordu". / Kırlangıç kırlangıca yem verirdi, / Karındaş karındaşa güç verirdi. / Yalnızlığa düştü garip başım / Benim şu durumu kim bilirdi?" (ss.51), diyerek paralel gerçekleştirerek, kahramanın keyfini tasvir etmektedir. Böylece paralel olarak Bozyiğit'in durumu anlatılır. Sonra yaralanan Bozyiğit ıstırapla anne-babasını, halkını, ülkesini ve aşkını düşünerek azap çeker. Buradaki Bozyiğit'in doğduğu mekânın, baba ile annesin hatırlayarak kaygılanması eposluk destanlarda pek çok kahramanların ülkesini, halkını, yurdunu özlemesine benzemektedir. Anayurt'unu özleme motifi Bozyiğit destanında böylece geçmektedir; "Beni büyüten, doyuran annem, babam / Sizleri göreceğ bir gün gelir mi", ve ya "Vatan, babam-annemi hatırladım / Akıyor kan karışık gözden yaşım" (ss.51). Bu dizelerden kahramanın zor sınavlardan geçtiğini ve önünde nice sınavların beklediğini görmekteyiz. Başına gelen bu kaygıdan ve yalnızlıktan o kendi kendisiyle ve Tanrıyla tek karşı karşıya kalır.

4. Kahraman ve Tanrı

İslam dininin gelmesiyle beraber Kazak Türk edebiyatındaki destanlarda Tanrı'ya yalvarmak İslami biçiminde yer bularak, "Kuday'a münacat etmek" kavramı çevresine toplanmıştır. N. Frye, destan ve benzeri bütün türleri mitin devamı olarak nitelendirir. Ona göre, mitin kahramanı tanrıdır. Destan kahramanı ise, diğer insanlara göre daha üstün olmakla beraber doğal çevresine hâkim olacak kadar üstün değildir (Greene, 1998: 130-131). Destanın başlangıcından sonuna kadar şahısların Tanrı'ya yalvarma, münacat etme ve itiraz etme sahneleri yer bulmaktadır. Bozyiğit Tanrı'ya arkadaşını kaybolduğunda ve kendisinin yaralanmasıyla münacat etmeye ve yalvarmaya başlar;

"Uluların ulusu Tanrım sen,

Ben fakirin önünde duruyorum.

Kendin yardım etmezsen biz kuluna
 Yalnızlığa düştüm ne yapayım ben.
 Senden başka dileyecek kimsem yok,
 Halim ne olacak, bildiğim yok.
 Çaresizim gelirse ölüm artık
 Senden başka dileyecek kimsem yok.”

O yüzden herhangi ırkın edebiyatındaki münacat gelişme yolu o edebiyatın ilk örneklerinden başlanarak, bütün sırasıyla devamını bulan fenomenidir. Böylece Bozığıt kendisinin çaresiz bir mahzun olduğunu itiraf ederek yol bulmaya Tanrıdan yardım istemektedir. Yazın edebiyatının yekpare, olgunlaşan türü olarak münacatın kökeni eski Gök-Tanrı'ya yakarmaktan başlamıştır. Başka da birçok destan türleri gibi İslam konusundaki münacat Türklerin yazın edebiyatına Fars şiirselliğinden gelmiştir. Edebiyatçı İ.Cemeney Fars edebiyatında “münacat” kelimesinin beş şekilli manası var olduğunu göstermektedir; “1. *Biriyle sırdaşmak, fısıldaşmak*, 2. *Tanrı'yla sırdaşmak*, 3. *Birinin iç fikrin kavramak*, 4. *Sırdaşmak*, 5. *Tanrı'ya yalvarmak*” (Cemeney, 2000: 156). Bozığıt Tanrıya yalvararak kendi derdini anlatır. Başına gelen zor durumu münacat ile şiirsel biçimde anlatmaktadır;

“Düşündüm bunda canımı alır diye,
 Kederli başım burada kalır mı diye.
 Yaratıldıktan sonra kim kalır ölmeden
 Korkarım kul kefensiz kalır mı diye.
 Tanrının buyruğundan kalmam,
 Yardım arayıp hiç bir yere gitmem.
 Gönlüme o yüzden keder dolar,
 Kefil bulup mezara veririm yok.
 On sekiz bin alemleri yaratmışsın

Taş içinde kurtlara yem vermişsin.

Diler aciz kulun Sultanım diye

Yerdeki insanlara güç vermişsin.”(ss. 52)

Kazak Türkleri edebiyatındaki (мінәжат) yani, münacaat türü hakkında ilk olarak tam tanımlamayı Kazak Türklerinin XX. yüzyıldaki edebiyatının kurucusu A. Baytursınoğlu'na göre; “*Dini devir edebiyatında acıklı-dertli destan dizelerine “münacat” diye adlandırmıştır. Evvelde «мінәжат-мүнәжат» dua-itiraz diye âlimlerin Tanrı'ya söyleyen gamı, derdi, şikayeti olmuştur. Gittikçe zarlık, gamlık manasına dönüşerek, gamlı destan şiirleri de “мінәжат- мүнәжат” diye bu türde adlandırılmaya başlanmıştır*” (Cemeney, 2000: 163). Bozyiğit destanı dünyanın geçici, insanoğlunun ölücü olduğunu münacat tarzıyla başlangıcından beri destan sonuna kadar devam etmektedir. Buna göre Tanrı'ya gamla, kederle münacat etmesi bu da bir destanın türüdür.

Münacat türüne dair birkaç eksiksiz teori olarak neticelerin esasından Tatar Türkleri edebiyatında da yapıldığını söylemeliyiz. Mesela, “*Münacat türünün kalbinde trajik bir başlangıç yatıyor... Münacat trajik ayrılık motifinde ifade edilir: vatan ile ayrılık, annenin çocuğuyla ayrılığı, hayat ile insanın ayrılığıdır*” (Cemeney, 2000: 163) diye yazıyor belli edebiyat araştırmacısı A.Şaripov. İkinci bir bilim adamı H. Minegulov'a göre; “*Münacatın amacı bir kişinin üzüntüsünün tanrısına anlatılması ya da talihsiz bir şekilde yakalanan lirik bir kahramanın duygu ve deneyimlerinin sunulmasıdır*” (Cemeney, 2000: 163) diye sonuçlanmaktadır. Kendi edebiyatımızda ise münacat türünün oluşma, gelişme yollarını detaylı aramayı yazın edebiyatının eskideki nüshalarından başlamak doğrudur. Türk halkları edebiyatının eski devrine ait Orhon-Yenisey yazıtları, Balasagun destanı, Dede Korkut kitabı vb. gibi eserlerde Tanrı'yı övmek, yalvarmak, yakarmak, dilek dilemek gibi olaylar yer bulmuştur. Onunla birlikte, herhangi halk edebiyatındaki gibi yalvarmak, münacat manalı dizeler, dörtlükler Kazak Türkleri edebiyatına da eskiden yakın olduğunu yukarıdaki çözümlerler tanıtmaktadır. Eski zamanlardan günümüze kadar gelen ağız edebiyatı örnekleri, özellikle epos-destanlar münacatla oluşmaktadır.

Genellikle münacat manalı yır, mit, destanlar ortaçağ Türk edebiyatının içinde eskiden vardır. Muhammed peygamberin ümmeti sırasına giren Türk halklarının edebiyatında münacat yükümlü tür derecesine yükselmiştir. Bu yazılmayan kanunun Türk halkları edebiyatına sağlam kanıtlanmasına münacat türünün nice yüzyıllık gelişme dönemleri ispat

olmaktadır. Ş. İbrayev kahramanın sahip olduğu etik değerleri şu şekilde özetlemiştir: *“Kahraman gece yol kesen haydut değildir, onun amacı da, yaptığı işler de bellidir, aydınlıktır. O gizli kaçak iş yapmayı bilmez. Yense de yenilse de onun mevcut meşguliyeti halkının nazarında açık seçik bilinir. O tek başına olduğu zaman dahi kılıcı ilk çeken değildir. Düşmandan güçlü ya da genç olmasından değil, erdem sahibi olmasından böyledir”* (İbrayev, 1998: 131). Ş. İbrayev’in dediklerin Bozyiğit’in oluşumundan görebiliriz, Zıtun hileyle yense bile Bozyiğit erdemliğinden kaymayan kahramandır. Can dostundan ayrılarak tek başına Tanrı’ya yalvararak kalmıştır. Kahramanla Tanrı arasındaki bağlantı Düzgün’e göre;

“Kahraman Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesidir. Tanrı’nın temsilciliğini yapan kahramanın gayri ahlaki bir tutum sergilemesi söz konusu olamaz. O sadece kendine verilen görevi yerine getirmekle mükellef değildir, aynı zamanda gelecek nesiller için de bir örnek teşkil etmektedir. Destanda kahraman tipinin bu geniş perspektifi daima göz önünde bulundurularak, kahraman geçmiş gelecek bütün zamanlar kapsamında ideal insan olarak teşbih edilir” (Düzgün, 2012: 52).

Bozyiğit’in ideallığı onun dostuna ve Karaşaş’a sadık olması ve düşmanların nice engellerine rağmen pes etmemesi onun bir Tanrının yardımına ulaşan ve insanlara örnek olan kahraman olduğunu göstermektedir.

Bozyiğit aciz, çaresiz, yaralı ve ölecek halde gelirken Tanrıdan derdine derman isteyerek yalvarır. O anda onun önünü kesen fareyi görür;

“Biçare ağlayıp Hakka itiraz etti

Tanrıdan başlığı şuan bildi.

Mahzun itiraz edip otururken

Kara fare önüne karşı geldi.

Fareyi bu biçare yakaladı

Özü gibi her yerine yara saldı.

Atalardan duyduğu sözü varmış

Derdine bu fareyi şifa kıldı.”

Türk halk anlatılarında görülen hekimlik uygulamalarından biri de bir sıçan vasıtasıyla şifalı otlardan faydalanmaktır. Örneğin, *“Malçı Mergen destanında, ayakları Albiçi Bay*

tarafından kırılan Çoban Malçı Mergen, yaralı bir sıçanın yeşil otu yedikten sonra iyileştiğini görür ve kendisi de bu ottan yiyerek eskisinden sağlam hale gelir (Dilek 2002: 230-231). Canış Bayış destanında da Kalmuklarla yaptığı savaş sonucunda ağır şekilde yaralanan Canış, kardeşi Bayış'ın yokluğu sırasında Kara Ünkür mağarasına sığınır ve burada bir sıçandan öğrendiği yöntemi kullanarak iyileşmeye başlar” (Abalı, 2016: 205). Bozyiğit destanında da aynen kahraman'ın ottan şifa bulunduğunu görebiliriz. Yani buradaki dizede ata-dedelerden duyduğu, öğrendiği şifayı bulma yolunu yapmaktadır. Fareyi yaraladıktan sonra, fare otlar içerisinde birisini bularak onu yer. Öylece yarasına derman bularak yolunu devam eder. Bozyiğit farenin yaptığını görünce o yediği otu kendi yaralarına basar ve derdi geçer. Biz burada kahramanın Tanrıdan yardım istemesine verilen yanıtını görüyoruz. Jung'a göre; “Masallarda yardımcı hayvanlar motifiyle sık sık karşılaşırız. Bu hayvanlar insanlar gibi davranır, insanların dilini konuşurlar ve insanlarınkinden daha üstün bir zeka ve bilgiye sahiptirler. Bu durumda ruh arketipinin bir hayvan aracılığıyla ifade edildiğini söylersek yanlış olmayız” (Jung, 2013: 99). Ayrıca bu ifadeler, olağan üstülüğü ve ussal inceliği bakımından dikkate değerdir. Özellikle doğaüstü yardımcı mitini de devrede görüyoruz. Kahramanın en zor anında, en sıkıştığı zamanda ortaya çıkışı ve onu yönlendirmesi bu mitin en önemli semptomudur. Doğa üstü yardımcı miti bu zor anında Bozyiğit'e yol gösterip yönlendirerek – her ne kadar Bozyiğit'in zekası bu işe dahil edilse de – birbiriyle mutlak bir uyum içinde destanı ulaşması gereken, istenen noktaya doğru götürür. Destanın işleyişi; mantığı, örgüsü ve karakteri bağlamında mutlak bir bütünlük oluşturur. Doğaüstü yardımcı miti: değer dizgeleri ve işlevi açısından destanın çekirdek itkisidir. Kahraman yolundaki engellerin Tanrı katından çözülmesidir. Azıbayev bu olayı şöylece anlatmaktadır; “Padişahın beş yüz savaşçısı Bozyiğit'i kovalayınca üç yüz askerini öldürür ve kendisi ağır yaralanır. Yetmiş yerden yaralanarak yaraları huzur vermez, kırlangıç Bozyiğit'i görerek kaderi hakkında şarkı söylemeye başlar o ise Tanrı'ya dua eder. Yaralanan fareyi gözledikten sonra onun yaptığı gibi kendisi bir şifalı bitki ile tedavi edilir” (Azıbayeva, 2009: 88). Bozyiğit'e fare örnek olarak şifa yolunu göstermesi ve ölümden kurtarması kahraman yolunda gözüken her bir kuş, hayvan bile olsa ona yardım eder. Bu tüm mit, masal, destanlarında bulunan bir olaydır. Yaratılışın tümü kahraman'ı koruması ve savaşını kazanmasına yardım etmesi ve onun çıktığı yolunda şefaatçi olduğunu görebiliriz. Mesela, “Psyche'ye bir karnca ordusu yardım eder”(Campbell, 2015:93) ve ya “bir diğer kutsallık ise Oğuz'un savaşlarında ona gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurdun yol gösterici olmasıdır” (Kaplan, 2002:513) örnek olarak gösterdiğimiz masal, mit, halk hikayesi ve destanlarında hayvanların kahramana

yol gösterici, zor durumlarda yardımcı olabilecektir. Bu kahraman'a Tanrı'dan verildiği merhamettir. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz gibi kahraman adalet ve erdemlilik için savaşır. İyilikle yaşayıp iyilikle ölen kahraman için yolculuk sonsuzdur.

Destan'ın genel analizinde olduğu gibi, savaş sanatları testlerinin varyantlarını yansıtır: yaşlı padişahla karısının payına düşen Bozyiğit'in mucizevi doğumudur; yedi yaşından ilim arayıp büyüyen, sonra Maymun halklarını yenen, padişahın 1000 askerini, Zitun'un 500 askerini yenen bir kahramandır. J. Campbell'e göre, yerel kahraman kendi bölgesine ait mikro-kozmetik, evrensel kahraman ise dünya tarihine ait makro-kozmetik zaferler elde eder. Yerel kahraman kişisel zorbalıklara karşı üstünlük elde ederken, evrensel kahraman macerasından geriye bir bütün olarak toplumu yenileyecek bilgiyle döner. (Campbell, 2000: 49) E. M. Meletinskiy, J. Campbell'in bu tespitine katılarak şöyle der: *“Dikkatlice analiz edilirse arkaik destanlardaki kahramanlar bizim karşımıza kültürel kahraman sıfatıyla çıkar. Dünya folklorunun bu ilk kahramanlarının en eski destanlara nüfuz edilmesi tamamen doğaldır. Kültürel kahramanın epik kahramana (bahadıra) dönüşmesinde onun sanatsal faaliyetlerinin idealize edilmesi rol oynamıştır...”* (Meletinskiy, 2005: 37). Karaşas için Zitunla güç sınavarak taşa ok atarak kazanması, Karaşas yolunda nice sınavlardan geçmesi ve gittiği yoldan dönmemesi kahramanın kanında var olduğu sıfattır. Ancak bu yolculuk nice sınavlarla sınırlı değildir. Çalışma sırasında, birbirini değiştiren ve anlatıları çeşitlendiren sınavlar kahramanın sınavlarının büyüklüğünü (hissetmesini) mümkün kılar. Denemelerin ve mücadelelerin üstesinden gelmenin tüm başarılarında, Bozyiğit'in kişisel kahramanlığı ile birlikte can dostunun rolü, sadık yâri Karaşas'ın tavsiyesi ile cesurluğu büyük roldedir. Bu konu Mete'ye göre; *“Türk toplumunun yerli topraklara olan sevgisinin karakteristik bir haritasıdır; eşinin kocasına, bilgeliğine olan bağlılığıdır. Genel olarak, Türk destanlarında, kahramanlar kadına, tavsiyelerine ve eylemlerinde onlara inanırlar”* (Mete, 2017: 116). Aynen böylece Bozyiğit Karaşas'a güvenir ve başarılı olarak yolunu devam eder. Aksi takdirde ise şans ondan kaçır. Bozyiğit destanında tasvir edilen kadınların imgelerinin, zihnin hassasiyeti ve gücü gibi özelliklerle işaretlenmektedir; Bozyiğit'in annesi, Karaşas'ın annesi ve de Karaşas'ın kendisidir. Destandaki kadınların yeri kahramana doğru yolu gösteren ve yardımcıları, danışmanları ve destekleridir, yani Türk toplumunda dengeler sağlarlar.

III. BÖLÜM: DÖNÜŞ

1. Kahramanın Ölümü

Kazak Türklerine ait olan Bozyiğit destanında derin felsefi sorunlar ortaya çıkıyor: bilgelik, sonsuz yaşamı bulma, evrenin temelleri, iyi ve kötü kriterler, onur ve ahlak sorunlarıdır. Bozyiğit'in manevi büyümesi ırcılar tarafından ustaca gösterilir. Ondan sonra macera yolunda düşmanlarla karşı karşıya yenilmeden savaşında bin kişinin beş yüzünü ve de beş yüz düşman olursa üç yüzünü öldürür. Sadece son savaşında bin askerin yarısının canına kıyarak kendisi yaralanarak yenilir. *“Savaş alanı, her yaratığın bir başkasının ölümüyle yaşadığı yaşam alanının simgesidir”* (Campbell, 2017: 216). Genç Bozyiğit, ölüm'ün kendisi de dahil olmak üzere tüm kötülükleri yenmek için güven ve cesaretle dolu bir yiğittir. Neyse ki, hayatının sonunda olgun Bozyiğit istediği şeyin doğal olmadığını fark eder; ölüm yenilmez, çünkü doğal bir varlık yasasıdır. *“Genel olarak, ölümsüzlük için bir kahramanın ebedi yaşam için araçlar ve fırsatlar araması, eski destanlar, epistemolojik kaynaklar tarafından kanıtlandığı gibi, insanın doğadan makul bir yaratık olarak ayrıldığı zamandan beri ebediliği aramaktadır”*. (Camgıricev, 2015: 305). Destanda yaşam ve ölümün diyalektik bir anlayışı vardır. Bu ebedi sorular - yaşam ve ölüm, iyilik ve kötünün mücadelesi ve uyumu, tüm felsefenin temel taşıdır. Birçok antik efsanenin arsası şu gerçektir: ilk insanların yaşam tarzı kötülük ve ölümün ne olduğunu bilmemesidir. İnsanların uzun yıllar boyunca kötülük arayışları ve savaşmaları sonucunda bulduğu uyum, artık aynı uyumsuzluktur - bilinçli hale gelmiştir. Kötülüğün göreceli doğası iyiliğe karşıdır, kural olarak, evrenin temellerinin nihilist anlayışına veya aydınlanmaya, bilgelige yol açar. Her zaman ve her zaman iyi olma arzusu ve daima kötülüğe karşı savaşmak, aklın olgunlaşmamışlığının bir göstergesidir. Bozyiğit ebedi iyiliğin, sonsuz iyiliğin arzusunu derinden yansıtan bir düşünceyi ifade eder. *“Eski mitlerde, insanın yaşam ve ölüm hakkındaki düşünceleri, mutluluk hakkında, halkın kahraman savunucusu ölümsüzlüğü hakkında - ebedi temalar ve dünya folklorunda yaygındır”* (Camgıricev, 2015: 451). Böylece, birçok mit, destanlarda ölüm, mutlak bir kötülük olarak algılanmaktadır. Genelde, “Bozyiğit” destanı felsefi bir eser olarak güvenle adlandırılabilir, çünkü burada varoluşsal olarak, kötülük olmadan iyi, iyi olmadan kötü olmadığını fark edilir. “Bozyiğit” destanının özelliği, hayatın anlamı hakkında parlak bir soru ortaya koymasındır: insanın ölümsüzlüğü sonsuz fiziksel uzun ömür değil, yaşamın anlamı – yaşamın kendisinde olduğunu anlatmaktadır. *“Yaşam ve ölüm yıllar boyunca birbirinden ayrılamaz. Yaşam ve ölüm, bir nehrin iki kıyısı gibidir. Bir kıyıya sahip bir nehir olmadığı gibi, ölümsüz bir hayat*

da yoktur” (Camgriçev, 2015: 298). Belli ki tam tersi değiller. Onlar var olmak için birbirlerine ihtiyaç vardır, onlar birbirine bağlıdır. Bilgelik, bu karşılıklı bağımlılığın farkına varmaktır. Sıradan bir insan zihni, yaşam ve ölümün, varlık taraflarının muhalif taraflarından bile ayrı, birbirine bağlı değildir. Bozyięit’in cadının elinden zehir ise bile, ölümle mücadele edebilmesi, kafasını dūřman kılıçlarının kesememesi onun olağanüstü bir kahraman olduğunun imgesidir.

Dūřman tarafı Bozyięit’i pazarda öldürecekken Bozyięit’i anne-babasına vermesi gereken başlık ile yüzük emanetine arkadaşı sahip çıkacağını ağlayarak söz verdi. Ve annesi, babasına oğlunun öldüğünü nasıl yetiştireceğine üzülererek cevap bulamaz;

“Candan tatlı can dostum

oktan birlikte yürümedim

Bugünden sonra asla

Artık sizi görmeyeceğim.

Sen ölsen, ben dönerim

Arzımı nasıl söylerim

Baban çıksa önümden

Ne diye cevap veririm?

Annen çıksa önümden

Ne diye cevap veririm,

Önümde durup ağlarsa

Ne diye cevap veririm?

Baba ile anneden

Malı ile oğuldan,

Kimi ayırmaz bu ölüm?

Ah, biçare dostum

Aman dile Allahtan

Bana da gelir bu ölüm.”

Bozyiğit ile can dostu birlikte sırnaşarak ve vedalaşarak ağlayıp dururlar. O anda Ziton askerleri gelip Bozyiğit'in kafasını kesmeye hazırlandı. Kılıcını bileyerek Bozyiğit'in kafasını kestiğinde hiç bir şey olmadı. Kaç kere başka keskin kılıçlarla deneseler de bile başı kesilmedi, ancak Bozyiğit'in canını acıttı. Sonra, Bozyiğit'in yüzünü padişaha döndürerek başındaki maskesini aldılar. O anda başındaki altın saç perçemini görerek tüm toplum şaşırıldı. Bu altın perçem de olağanüstü kahramana ait bir özelliğidir. *“Mitik anlatmalar ve daha sonra gelen arkaik destanların antik dünyada trajediden daha yüksek düzeyde, daha derin bir gerçeğe, daha sağlıklı bir yapıya ve hatta tam bir vahye ait oldukları kabul edilir”* (Campbell, 2000: 39). Burada Bozyiğit'in kafasının hiçbir kılıçla kesilmemesi ve altın perçemi olması kahraman olduğunu gösteren simgelerden birisidir. Ziton kızarak onu öldürmek için kaç defa askerlerine söylese bile onun ölümsüzlüğüne bir çare bulamadılar. O anda Bozyiğit bizzat ölmeyince canı acıyarak, ayağının altında kendinin kılıcı olduğunu ve kendi kılıcından başka hiçbir kılıç bunu öldüremeyeceğini söyledi;

“ Ah, asker bize dedikodu söylemeyin

Kılıç etimi keser diye korkmayın.

Tabanımın altında keskin kılıç

Tez öldürün canımı zorlamayın.

Başımı kimse benim kesmez dedim

Öz kılıcım olmasa, kesmez dedim

Canımı alırsanız zorlamayın

Kader olsa Hak Tanrım bozmaz dedim.”

Kılıç – kahramanın ikizi ve ya kendisidir. Kılıç burada canlı şekilde görünmektedir. Eski Kazak Türk destanlarında kahramanın canı kılıcında olduğuna inanmışlardır. Tüm bunlar unutulmuş eski kült yankılarıdır. Kılıç ruhun mahzenidir. Kahramanın canı kılıcında

saklanmıştır. *“İlkelleştirme ile bağlantı olarak orijinal performanstaki kılıç efsane, mit ve destanlarda kahramanın ruhuyla değiştirilir. Kahramanı sadece kendi kılıcıyla öldürebilmek mümkündür. Kahramanın gücü ise saçındadır, onları kendi kılıcıyla kesebilir”* (Kondıbay, 2013: 52). Bu da bir eski Türk halkları destanlarında kullandığı bir türdür. Kahramanın yenilmezliği ve ona zarar gelmeyeceği epiksel gelenektir. Kahramanın zehir içse ve başını kılıç kesse bile ölmemesi Kazak Türklerinin eski bir atasözüne uymaktadır; *“atsa ok geçmez, vursa kılıç kesmez”* dediği gibi ölümsüzlük, kahramana ait olan sonsuz mükemmel düşüncedir. Elbette, folklorun diğer tarzlarına göre kahramanlık destanlarının yeri büyüktür. Destanda halk tarihindeki yer alan olaylar gayet özetlenerek hem artarak tasvir edilmesiyle beraber, onların halk, millet ve memleket kaderindeki kesin manasına da dikkat çeker. Toplumu biriktiren ve ya huzurunu dağıtan olayları dip kökeniyle açarak gösterir. Bunların hepsinin tam ortasında halkın hayalindeki, hatta övülen aynı hedefteki kahramanı olur. O yüzden destandaki büyük-küçük olayların tümü de o kahramanın iş hareketi ile düşüncesinden dizilerek geçmektedir. Böylece kahramanlık destan tarihteki olayların halk ortamından tasvir edilen ve halk kavramındaki sanatsal diliyle nakledilen soyağacı hizmetini gerçekleştirir. Kahramanlık destanlarının yüzyıllar boyunca oluşan sanatsal geleneği vardır. Onları destan kuruluşundan da, olayların yerleşme sırasında da, kahramanın başlangıçtan sonuna kadar yaptığı işlerinde görebiliriz. Kazak Türkleri destanlarının her birini genel imgelerine göre derlese, ilk önce, onların konusal kuruluşundaki benzerlikleri ile tekrarlanan motiflerini görebiliriz. Kahramanın canının kılıçla bağlantı olduğunu Türk halklarında birkaç destan, masal, efsanelerinde bulunmaktadır. Mesela, *“Ayı çocuk”, “Tölegen ve Nazipa”, “Alpamış” ve “Uşar hannın balası” vb.* (Kondıbay, 2013: 52). Kılıcın simgesel olarak kahramanın her zaman yanında bulunduğunu, yani kılıcsız kahramanın, kahramansız kılıcın olmayacağı gibi Bozyiğit’te ki kılıcın; güç, kuvvet, cesurluk ve canı olduğunu imgelemektedir. Bozyiğit ölecekken bile kılıcın çizmesine saklamıştı; *“Biçareyim çizmesin aldı dedi, / Gövdesinden başın kesip aldı dedi”* diye kahramanın öz kılıcından başka hiç bir kılıç onu öldüremeyeceğini göstermektedir. *“Destan ve eposlarda kılıcın altın olduğunu tasvir eder gereğince muhalefete göre “su ve ateş” şeklini anımsamaktadır. Kahramanın altın kılıcı ya da altın saçları çelişkili görünüşün bir örneği olarak görünmektedir”* (Kondıbay, 2013: 54). Altın saçla kılıcın karşıtlığı ateşle suyun farklı olduğunu göstermektedir. Yani ateş ve su da olan gücün kahramanda da var olduğu anlamına gelir. *“Destan kahramanları olağanüstü özelliklere sahip olduğu hatta bazı özellikleriyle ilahi bir güce bile sahip oldukları kabul edilir. Destan kahramanları bu özellikleriyle olağanüstülüğü yakalarlar ve destanlara olağanüstülük*

kazandırırılar. Bunun yanı sıra bu olağanüstü kahramanlar hareketleri, duyguları, düşünceleri, insan kaderi yaşamaları bakımından destana insanî bir özellik de katmışlardır” (Yetiş, 1994: 202). Bozyiğit olağanüstü güç, kuvvete sahip olan bir kahramandır. O tek başına Zitunun ve zulüm padişahın binlerce askerleriyle savaşarak yendi. Bu destandaki birey kahramanın başka şahıslara göre özelliğidir. Kişilik ve ölümsüzlük kavramı destan boyunca, Bozyiğit’in ölümsüzlüğünün sürekli olarak iyilik, adalet ve hedef idealine hizmet ettiği düşüncesi vardır. Bununla birlikte Bozyiğit’in ölümlü ebeveynlerin ailesindeki doğumunun gerçeği, yalnızca tanrılar ölümsüz olduğu için fiziksel varlığının sonsuz olmadığını söylüyor. Bu nedenle, kısa dünyevi yaşamı boyunca birçok kez ölümcül tehlikelere maruz kalır ve olağanüstü varlıklarına rağmen sonunda ölüme kavuşur.

Destanlarda kahramanın yiğitliği, ona ait silahlara atfedilen özelliklerle de anlatılmaya çalışılır. Güçlü ve ölümsüz olan kahraman, ancak kendisine ait bir nesne ile öldürülebilir. Er Samır destanında Kara Bökö, işkencelerle kanı yeryüzünü kaplamasına rağmen bir türlü ölmez ve ancak kendi çelik bıçağı ile öldürülebilir (Dilek 2002: 8082). Aynı durumu Dede Korkut Hikâyelerinde de görmek mümkündür. Obaya musallat olup Oğuz’a türlü zararlar veren Tepegöz’ü de Basat ancak kendi kılıcı ile öldürebilmiştir (Ergin, 1997: 215). İncelememize esas olan hikâyede de Bozyiğit, Karasaş’ın babası padişaha esir düşmüş ve türlü eziyetlere rağmen mücadelesini son ana kadar sürdürmüştür. Bunun sebebi olarak da Bozyiğit’in daima dua okuması ve Tanrıya münacat etmesi olarak gösterilmiştir. Nitekim Bozyiğit, her ne kadar bir düşmanla baş edecek kadar da yiğit bir kahramandır. Karasaş ile görüşükten sonra hanın askerleriyle çarpışan Bozyiğit, tek başına yüzlerce askeri öldürebilmiştir. Padişahın en güçlü askerlerinden biri ve damat olmasını isteyen Zitun’u bile korkutan Bozyiğit, bir destan kahramanı hüviyetinde corgo ata binen, cesur bir bahadır. Bozyiğit, aynı zamanda, sıradan silahlarla öldürülemeyen bir yiğittir. Zitun’un cellâtları onu ancak kendi kılıcı ile öldürebilmiştir. Trajik bir sonla biten hikâyeye, aynı zamanda, birtakım epik motifler de içermektedir.

Kahraman gider, ancak ruhunun gücünü, vatan ve insanlara olan sevgisini ortadan kaldırmaz. Bu destan açıkça gerçek dünya görüşü, en can sıkıcı konularda kolektif dünya görüşünü yansıtır, ana olan - ölüm ve ölümsüzlük meselesidir. Yüzlerce yıl geçti ve Bozyiğit’in adı unutulmadı, vatan, halk ve sevgi adına işlenen kahramanlığı unutulmadı. Bu Bozyiğit’in ölümsüzlüğü değil mi?

2. Kahramanın Kutsanması

Kahramanı tutuklayıp zindana attıktan sonra ölümüyle son bulmuştur. Destanın son kısmında Bozyiğit'e sevdiği kişilerle yakın akrabaları yas tutarlar; ağıt (joktau), duyurmak (estirtu), mezara koymak vb. gelenek görenekleri bulunur. Destadaki olayların bağlantısından Kazak Türklerinin eski yaşamını ve örf-adetlerini görebiliriz.

Bozyiğit'in kafasını Zitun ve herkes övgüyle görsün diye darağacına asmıştı. Arkadaşı ise dostunun ölmesine ağlayarak yas tutar;

“Ah, dünya, yalan dünya

Kime sadakat ettin sen?

İskender gibi emiri

Yer altına aldın sen!

Nice nice halifeyi

Ağlatarak aldın sen!

Efendimiz Muhammed

Onu dâhil aldın sen.

Alarak hiç doymazsın

Hatta birini koymazsın.

Yanımda olan dostumu

Bugün tekrar aldın sen

Ecel gelse ölseydim!”

diyerek yerin ölüm kapısı olduğunu, oraya girenlerin çıkamayacağını birkaç ulu emirlerle örnek gösterir. Can dostu ağlayarak dayanamaz ve bayılır. Padişah Bozyiğit'in öldüğüne sevinerek, Zitun'u Karaşaş'la evlendireceğini müjdelemiş. Padişah, Bozyiğit'in ölümü için “düşmandan kurtulduk” diye şehirde büyük bir tören yapıp herkesi çağırmıştır.

Karaşş Bozyiğit'in öldüğünden habersizdi. Can dostunun Bozyiğit hakkında haber getirecek diye evinde saklanarak bekliyordu. Bir bela olduğunu hisseder ve dayanamadan evinden çıkıp cadının evine geldi, cadının cesedini görünce ağlar ve evine geri koşarak döner. Bozyiğit'in ölü ya da diri olduğunu öğrenmek için yanına kırk kızı alarak şehir içerisinde her caddeyi ve her evin penceresinden onu arıyormuş;

“Kırk kızın hepsini de yanına aldı

Kentten yârini aramayı düşündü.

Gece içinde nerede ses varsa

Pencereden hepsi gelip duyardı.”

Karaşş kırk kızla beraber halkın tören yaptığını duydu, ancak neyin hürmetine yaptığını anlayamamış. Oraya yürürken yârini arayıp her camın önünde durarak şiir okudu. Karaşş'ın sevdiğini ararken dediği ağıt;

“ Deve gelip bağırdı,

Köşegi onun yok muymuş?

Köşe gözlü yiğidim

Bu düğünde yok sanki?

Sığır gelip böğürdü

Buzağım diye ağladı

Bıçareyim buzağı

Bu düğünde yok muymuş?

Koyunlar gelip melerdi

Kuzusu için anırdı.

Bıçareyim kuzusu

Bu düğünde yok muymuş?

At ta geldi kişnedi

Tayım diye arardı.

Biçareyim tayı

Bu düğünde yok muymuş?

Bülbül kuşlar ötüyor

Kızıl gülü yok muymuş?

Kızıl yüzlü Bozyiğit

Bu düğünde yok muymuş?”

Destandaki bu olay, Karaşas'ın Bozyiğit'i kaybettiğini ve onu ararken can acısı tasvir edilerek Kazak Türklerinin halk şiirsel geleneği kullanılmaktadır, yani dört türlü hayvanlar destan yapısına tamamen girmiştir. Kazak Türklerinin halk destanlarında ve masallarında kahramanın iç duygusunu ana-dişi hayvanla paralel, birlikte göstermek sık sık bulunan olgudur. Nitekim nice zamanlardan beri her türlü malları yaşama desteği kılan Kazak Türkleri hayvanların yavrusunu şımartması görülmektedir. Bunun yanında yavrusundan ayrılan devenin, kısrağın, koyunun ve sığırın hali bellidir. Bunu iyi anlayan destancı, ırcı ve ozanlar bu şekillerden ustaca yararlanmışlardır. Yani tüm dizelerin oluşumunda, sanatsal görünüşler düzeni semantikselsel manası tarafından halkımız dört türlü hayvanın tarzlarına benimsemiştir. Deve ile atın görünüşü gücün, kuvvetin ve can-bedeniyle sadakatinin belirtisidir. O bahsettiğimiz hayvanlar (deve, koyun, at ve sığır) halk destanlarındaki nimet-bereketi göstermektedir. Ağız edebiyatındaki dört türlü hayvan hakkındaki eserlerin bazı örnekleri çok eski zamanda, insanların yaratılış sırrını anlamadığı dönemlerde bile ortaya çıkmıştır. “Gelenek-görenek ırları – Kazak Türklerinin örf-adet, geleneğine bağlantılı doğan destan-ırlardır. Konusuna ve hangi amaçta kullandığına göre birkaç gruba gruplandırılır: Gelenek-görenek ırları (dört türlü hayvan ve novruz hakkındaki ırlar), din konusundaki (jarapazan, yalvarmak, badik), evlenme âdetindeki (yar-yar, toybastar, sinsu vd.), keder-zar ırları (ağıt, duydurmak, yoklamak) vd” (Kencebayev, 1973: 93) böyle ırlar, temalar masal, epos ve destanlarda bulunmaktadır. Gelenek-görenek ırlarında eski epiksel eserlerde esas olduğu dert-keder ırlarından başlanarak, halkın gündelik yaşam hayatıyla ilgili, sevinç, mutluluk ve acılığı gösteren lirik şarkı-türküleri de tarihi destanlarında bulunur. Onların içerisinde Bozyiğit

destanındaki dört türlü hayvanla alakalı şeyler eski tür olarak sayılır. Böylece ırlarda eski zamanlarda insanların türlü totemsel düşünceleri, tabiatın gizli sırrına dikkatle bakarak, ona tapınmadan doğan kavram, düşüncelerden dolayı günümüze kadar kalmıştır. “*Her hayvanın kendi sahibi yani atası olduğunu, nerede olursa olsun hayvanları ataları koruyacak diyen kavram kalmıştı. Mesela, at atası – Kambar ata, sığır atası – Zengi baba, deve atası – Oysilkara, koyun atası – Şopan ata, keçe sahibi – Seksek ata*” (Kencebayev, 1973: 112). Bu gibi kavramların bizim araştırdığımız destanda da bulunması o yüzdendir. Karaş’ın Bozyiğit’i aramasında dört hayvan sembol olarak kullanmaktadır. Karaş her pencerenin önünde durarak Bozyiğit’i aramaya devam eder;

“– Develer gelip bağırırlar,

Köşeği onun yok sanki.

Köşe gözlü yiğidim

Bu düğünde yok sanki.

At gelip kişnerse,

Tayı onun yok sanki.

Beygir gözlü Bozyiğit

Bu düğünde yok sanki.

Sığır gelip böğürse,

Buzağı onun yok sanki.

Buzağı gözlü Bozyiğit

Bu dünyada yok sanki.

Koyunlar gelip melerse

Kuzusu onun yok sanki.

Kuzu gözlü Bozyiğit

Bu düğünde yok sanki.”

Böylece Karaş Bozyiğit'i arayıp durur, ancak bulamaz. Bunun ağlayıp söylediği ırlarını toplum dinler, fakat kimse Karaş'ın emir kızı olduğunu bilemez. Sadece toplum içerisinde bir kişi padişahın kızı olduğunu tanır ve kız'a Bozyiğit'in öldüğünü anlatır; *“Bozyiğit'in vücudun / Yaralamış galiba, / Dünya defines / Dul olmuştur galiba. / Yârinden haber sorarsan / O dönmez yere gitmiştir”* diye söyleyince avlanmaya giden babasına ağlayarak gelir ve itirazını söyler. Babasına kızarak Zıtun'la evlenmeyeceğini ve Bozyiğit'i öldürdüğü için pişman olacağını söyler. Kendisinin isteği olmadan Zıtun'la evlendirileceğine böylece itiraz eder;

“Koca kılan Zıtun'un

Dışını altın yapsan da

İçin gümüş kılsan da

Yârim gibi olmaz o.

Altına tüyünü boyarsan

Karga şahin olur mu?

Kanadına kan sürsen de

Şahin karga olur mu?

Sevdiğin o kişiyi

Servetiyle getirsen

Tüm millete bildirsen

Yârim gibi olur mu?

Koca bulup düğün yaptın

Kızın seni dinler mi?

Bozyiğit'in kemiğin

Bin Zî tun'a veremem.

Öz yârîmin mezarını

Altınlı eve veremem

Öyle yâri bulsan da

Hiç kabul etmeyeceğim.

Aklı yok babamın

Kılan işin ne yapayım?

Ölen yârîmi görmezsem

Diri bende olamam.”

Karaşaş böylece dert-kederini döker ve kendisi sevdiği Bozyiğît'e yabancı birisini denk göremez. Hatta Bozyiğît'in kemiğinin altından olan saraydan daha kıymetli olduğunu beyan eder. Yâri öldükten sonra hayatın bir anlamı kalmadı diye yas tutarak ağıt söyleyip kederlenir. Babasının yanından küserek gidince şehir merkezinde Bozyiğît'in asılı kalan başını görür görmez bayılıp yere düşer. Kendini toplayıp başını kaldırmca gözünden kan ile karışık yaş akar. Bozyiğît'in cesedinin yanına gelip yas tutar;

“Gam başım, emir başım,

Kesilene benzerdir,

Kafası yok gövdeden

Koparana benzerdir.

Gövden kanla kirlenip

Ayak, kolun bağlanıp

Kefenin yok, kabir yok

Yerde kalır er miydin?

Kanla başın kirlenip

Böyle yatar er miydin?"

diyerek onun kesilmiş olan kafasını ipeğe sarıp alır. Bozyiğit'e mezar yapmayı düşünür. Evindeki bolca altın-gümüşü toplayıp, 120 kölesiyle birlikte Bozyiğit'e mezar inşaat eder. O anda padişah kızının küstüğü zaman geçince, sonra kendisinin aklını alır diye düşünerek kendi askerlerine kızına yardımcı olmalarını ve ne yapmak gerekirse onu yapmalarını emir eder. Karaşas mezarı altın-gümüşle 120 kölesiyle birlikte inşaat edip bitirmek üzereydi. Asker gelince, onları önemsemeden tekliflerini reddetti. Asker saraya geri dönüp gördüklerinin hepsini anlatır. Karaşas'ın annesi ise kızı için üzüлüp dayanamadan iki köleyi alıp kızının yanına gider. Annesi geldikten sonra kızına; *"Ah, kızım bu gün sana nereden geldi? / Tanrı verdiği yârinden ayıran /Akılı yok babana ne gün doğdu?"* diyerek babasının hata yaptığını anlatır ve Karaşas'a eve dönmesini rica eder. Karaşas ise annesine hiç bakmadan işine devam eder. Annesi mecbur saraya döner. Karaşas artık mezarı hayal ettiği gibi inşaat edip bitirir ve yanına kırk kızı toplayarak yas tutmaya ve kırk kızla vedalaşmaya başlar;

"Yar-yar diyen yar-yârim,

Sağ olun, hoşçakal!

Bize gider gün oldu,

Sizden gider gün oldu,

Sağ olun, hoşçakal!

Bize gider gün oldu

Yar için ölür gün oldu

Size kalır gün oldu.

Bize öfkelenenler

Gönlü bizden kalanlar,

Aklınıza almız

Razı olun dostlarım!

Geçmiş gibi olunuz,

Seven yâre varınız,

Oynayıp-gülüp yürüyünüz,

Sağ olun dostlarım!”

diye Bozyiğit’in ölümünden sonra hayatın anlamını kaybettiğini, yâri arkasından ona kavuşacağını söyleyip, kırk kızla vedalaşarak mezar içerisine girer ve kapısını kilitleyip, kendi canına bıçak vurarak intihar eder. Destanda Karaş’ın ölürken kırk kızla ve aciz annesiyle vedalaşması Seyfûlmalik öldükten sonra Sahipcamal’ın *“onunla birlikte bir mezarda ölürsem”* dizeleri Bozyiğit ile Karaş’ın bir mezarda ölmesini hatırlatır. Kazak Türkleri destanlarında âşıkların olayları birbirine benzerler. Mesela, *“Bozyiğit’in rüyasında görüp âşık olduğu yârine anne, babasından izin almadan (dua almadan) gizli yola çıkar. Destanın burası “Kozı Körpeş – Bayan Sulu”, “Kız Cibek” destanlarındaki yari için yola anne, babasının duasın almadan yola çıkan kahramanlar Kozı Körpeş ile Tölegen’in kaygılı hayatlarına benzer”* (Azıbayeva, 2005: 83). Kozı Körpeş’in arkasından Bayan’ın, Tölegen sonundan Kız Cibek’in ölmesi gibi Bozyiğit’in arkasından Karaş da vefat eder. Yar yolunda ölmek destanlardaki âşıkların sembolü olarak görünmektedir. Karaş’ın görünüşü bütün Kazak Türkleri folklorunda çok bulunmayan özel şekildir. Karaş’ın görünüşü destan tarzının sanatsal gelişmesindeki yeni aşamaya yükseldiğinin belirtisidir. Karaş görünüşü bu destanın hem estetik hem de duygusal kuvvetini arttırmıştır. O herkesten daha güzeldir. Karaş ince ilahi bir güzelliğe sahiptir. İnsan portresi sadakatini tamamlar. Burada, destancı, ırcı Karaş’ı mükemmel bir hayat arkadaşı, sadık yar, kendi topraklarının vatanseverliği, yurdunun onuruna layık olarak nitelendiriyor. Bu nedenle, Karaş da cesur görünebilir. Kendini bir sevgiliye feda edebilir. Destanda Karaş bazen kahramanın kendisinden daha akıllıca tasvir edilir. Destanın kompozisyon tarafından birçok olay Karaş’a bağlı ilerliyor. Bozyiğit ile arkadaşının uzaktan gelmesi, padişah ve Zitun ile savaşması, sonra kahramanın vefat etmesi tüm karmaşık olayların esası, düğümü Karaş’dır. Destandaki konu kuruluşunda böyle ayrıca yer alan Karaş’ın karakterini yapmada ırcılar büyük bir anlam verirler. Karaş sadece güzellik ile zarıflığın sembolü değildir, ilk önce o kahramana yar-yoldaş, saf-temiz, değişmez dost şahsında destanda görünür. Destanda Karaş pek akıllı, yârine güvenli yoldaş, adil kadın

görünüşünde ortaya çıkar. O yârinin önünde olsun, düşmanların önünde bile, kendisinin ve Bozyiğit'in itibarını asla düşürmez.

Babası ise kızını yaşamında hiç sevmeyen insan öldükten sonra sadece altın mezar dışında başka bir türbe yapmak istedi. Evet, kendi kaderin kendi çözmeye çabalanan Karaşş yar yolunda canını feda etti. Karakterin iç can dünyasında olduğu kıymetli duyguları büyük insani onurlarını açmaya yardım etti.

Yar yoluna sadıklık, kahramanın yolculuktaki mücadelesi büyük bir sınavdır. Kim bu sınavdan düşmeden geçerse Bozyiğit ile Karaşş gibi halk hafızasında ebedi kalacağı muhakkaktır.

3. Kahramanın Son Yolculuğu

Karaşş'ı anne-babası Bozyiğit'in mezarında kucaklaşarak yattığını görünce babası pişman olur. Annesi ise yüzünü yırtıp yas tutarak padişaha hepsi onun yüzünden olduğunu söyleyip yas tutar. Padişah Kızı'na Bozyiğit'in mezar taşının dışında yeni bir türbe yapar. Bozyiğit ile Karaşş birlikte orada ahirete kadar kalırlar. Bozyiğit'in arkadaşı ise vatanına yalnız döner. Bozyiğit'in anne-babasına onun öldüğüne nasıl duyuracağını bilmeden çaresizce yürürken onun önünden kendi memleketinin yolcuları çıktı. Onlar buna; *“Yalnız yiğit, atını bunda çevir / Senin bize geldiğin fayda oldu. /Sizleri arayıp çok kişi çıkmıştık /Yalnızsın yanındaki dostun nerede?”* diye soru sordu. Can dostu onlara tüm olayı anlattığı zaman, onlar bunu yargıçlara götürdü. Hepsi istişare ettiler. Bozyiğit'in öldüğünü padişah duyarsa kalbi duracak diye korktular. Yol bulmaya çalışırken vezirlerin birisi bir ozanın olduğunu o bu olayı iyice anlatabileceğini ve teselli edebileceğini söylediler. Ve o ozanı çağırılmaya karar verirler. Can dostunu emir ile hanım görünce endişelenip, kendi oğullarının nerede olduğunu sordular. Can dostu; *“Oğlunuz yari ile arkamda kaldı / Düğün olur ev için hazırla”* deyince, padişah ile hanım sarayı düğün için hazırlamasına emir verdiler. Vezirler ozanı çağırıp emirin önüne götürdüler. Ozanın oradaki amacı da padişahla hanımı dünyanın geçici olduğunu anlatarak avutmaktır. Oğuz Türklerinin bilinen en eski destan anlatıcılarına “Ozan” adı verilir. Daha sonraki dönemlerde, “âşık”, “kissadan” ve “meddah” da değişik icra bağlamlarında da olsa destancı anlamında kullanılmıştır. Etimolojisi konusunda çeşitli fikirler ileri sürülen ozan kelimesi “gelip geçen, yetişen, yükselen, akan, uzayan” anlamlarını taşıyan “ozmak” fiilinden türetilmiş olmalıdır (Çobanoğlu, 2003: 64). Destan metinlerini anlatan ve

genel olarak destancı adını verdiğimiz sanatçının Türk lehçelerinde “Bahşı”, “Jrav”, “Akın”, “Gayçı”, “Ozan”, “Şair” olarak adlandırıldığı görülür. Bu sanatçıların çoğunlukla sözlü olarak yarattıkları bu eserlerin belli bir zaman sonra kesin şeklini aldıkları ve son aşamada ise yazıya geçirildikleri kabul edilmektedir (Ekici, 2002 : 29). Bozyiğit destanını da ozan, jravların söylemesiyle kağıda yazıldılar. Onlar tüm destanı ezbere bilirler ve gece-gündüz durmadan okurlar. Bozyiğit destanındaki ozanın da yeri olayı haber etmek, ölümü duyurmaktır. Ozanın gelmesine sevinen emir ile hanım ona;

“Şahla hanım “aşık söyle” dedi,

“Böyle bir gün gelecek mi” dedi.

Ellerine tutup at ile şapan*,

Ozana bunları hediye ederiz, dedi.”

(* şapan – saygılı insana verilen giysisidir)

Yaşlı ozan ise ilhamla aşğını söylemeye başladı. O ölümün muhakkak olduğunu, dünyadan peygamber, alimler, padişahlar ve kahramanlarının tümü bu yaşamı bıraktığını anlatarak onların oğullarını dünyadan ebediye geçtiğini gizlice ve yavaşça anlatmaya çalışır;

“Binen attan er kalır

Çalışkandan mal kalır.

Er başına gün gelse

Seven yârden o kalır.

Emirlerden taht kalır,

Atıcıdan ok kalır,

Er başına gün gelse

Dünyada yalnız yok kalır.

Âlimden ilim kalır.

Ustalardan oy kalır.

Eğer bizler düşünsek

Bu hayatta kim kalır?

Demirciden pas kalır,

Giden yerden yol kalır.

Görmüş yerde o kalır.

Kocasından eş kalır,

Kadın ise dul kalır,

Çalışkandan mal kalır.

Altın-gümüş akçe kalır,

Köpek gibi tartışıp

Gelip giden o alır.

Evin ise boş kalır,

Oynadığım dost kalır.

Doğdum diye sevinme

Doğan ölür gün olur.”

Bu aşığı söylerken padişah ona burada durmasını rica eder ve;

“Şairim güzelmiş şiirin senin

Ölüm hakkında söyledin sadece.

Sözün baştan sonuna kadar ölüm

Söylediklerin bizleri kastediyor”

diye emir ile hanım korkmaya başladılar. Şair ise örnek olarak tüm nice emirlerin ölümle kavuştuğunu söyler. En sonunda onun oğlunu anlatınca emir ile hanım ağlarlar. Ozanın ne demek istediğini, neyi bahsettiğini bildiler. *“Kazak Türklerinin eskideki adeti boyunca, bazen kişinin ve tüm halkın başına geldiği ölümü, vefatı ozanlar aşık, şiir, saz ile duyurmuşlardır. Birinin akrabası ya da oğlu ve ya halkın kahramanı vefat olursa onu geleneğe göre ozanlar duyururlardı”* (Kencebayev, 1973: 133). Tarih sahnesindeki âşık söyleyen ozanların amaçları da odur ki halkın kederini ve mutluluğunu söylemektir. Kazak Türklerinin geleneğinde yer alan Bozyiğit destanındaki gibi duyurmaların tümü şiir ve âşıkla gerçekleştirilmiştir. Buna örnek olarak, *“Kozı Körpeş destanında Sarıbay’ın ölümünü Tazşa ve Bayşuak’ın ölümünü İzbastı ağıtla duyurur. Duyurmaya adanan ağıt, ır, saz ve şiirlerin hepsi de başsağlığı dile getirmek ve avutmakla son bulurlar. Çoğunluk yas tutan evin kaygısına ortaklaşırlar”* (Kencebayev, 1973: 133). Bozyiğit destanındaki ozanın amacı da başsağlığını dilemek ve kaygısına ortak olmaktır. Ozanın dediklerini anlayınca emir sessizce ağlar, hanım ise yüzünü yırtıp, saçlarını söker. O anda ozan ona; *“Yüz yırttın, hanımın ne faydadır? / Bu ölüm eskilerden kalan ölüm / Ölmeyen canlar varsa nerededir”* diye hanımı avutarak ozan gider. Saraya halk dolarak emir ile hanıma başsağlığı dilerler. Başsağlığı, üzüntü ifadesi, akrabanın ölümün acısına ortak olmaktır. Tanıdıklar, akrabalar özel olarak sarayı ziyaret ederler. Ziyaretin amacı, acıyı sakinleştirmek ve paylaşmaktır. Ölen kahramana başsağlığı söylemesi ziyaretçilere ifade etmeyen utanç verici olarak kabul edilir. Acıma duygusu saygı, insanlığın bir işaretidir. Hanım ise geleneğe göre ağıt söylemeye başlar;

“Yüreğimin parçası,

Gözlerimin bebeği,

Canım seven can oğlum

Seni nerede görecem,

Kime oğlum diyeceğim?

Sen aklıma gelmişsin,

Kaç defa dayanacağım?

Uzak yola çıkmışsın

Söylemedin sırrını

Göremedim yüzünü,

Bu ne oldu can oğlum?

Öpemedim yüzünü,

Uzak yola çıkmışsın,

Söylesem selam yetmez.

Candan tatlı, can oğlum

Kaygılı işin gitmezdir.

Evimden bulamazsam,

Nereden seni bulurum?"

Bu ağıt yollarının kuruluşu ile kompozisyonu tarafından eski Türk destanlarının klasik örneklerinin birisidir. Bu konuda Kencebayev; *“Kazak Türklerinin ağlama-yas tutma şiirinin eskideki örneği Dede Korkut sazında başlanır ve ozan, baksılara kadar ağıt söyleyerek devamını bulur”* (Kencebayev, 1973: 138). Kazak Türklerinde ağıt sadece ölüme yas tutmak için söylenmemiş. Onu yüksek sanatsal aşamaya kadar kaldırıp söylemiştir. Ağıtı söyleyerek vefat eden kişiyi tarih sahnesinde ebedi olarak sanatsal türde tasvir ederek günümüze kadar ulaştırmıştır. Ağıt, yas tutmak geleneği yeryüzündeki halkların çoğunda bulunur. *“Yas tutmak – eski göçme boylarının hayatındaki sosyal yaşamı vefat olana saygı göstermesidir. Onların gelenekleri – vedalaşmak, duyurmak, ağıt, yas tutmak, mezar koymak, ziyarete gitmek vb. bunlar eskideki göçücü Sak, Gun ve Üysünlerden beri Türk halklarına kadar yetişen tarihi örf-adetleridir”* (Kencebayev, 1973: 138). Ağıtta ölümü hatırlayarak ağlayıp ır söylenir. Ağlayıp yas tutması insanın kederini rahatlatır. Ağlayan bir şarkıyla Kazak Türkleri ölen kişinin son yolculuğuna eşlik eder. Yas tutmak “Joktau” da tarif edilemez bir keder, söylenen bir felaket, telafisi mümkün olmayan bir kayıp, ölenin iyi işleri hatırlatılır. Bozyiğit evinin tek oğlu olduğundan dolayı ağıtı annesi söyler. Ağıt dini değil bir insanı takdir etmeyi ve hatırlamayı öğreten ulusal bir ritüel geleneğidir. Bozyiğit’in ağlayıp söyleyen ağıtı tüm kalbiyle trajik bir sesle söylenmektedir. İyi sözler, övgü, kahramanın yaşamı hakkında bir hikâye - tüm bunlar ağıt ta güzel ve ustaca oluşturulmuş dizeler halinde şekillenir.

Bozyiğit'in mezarını anne-babası ziyarete gitmek için on bin askeriyle yola çıkarlar. Onlar gündüz-gece kırk gün yürüyerek ancak yetişirler. Zulüm padişah ise nice askerin şehre yaklaştığını görünce korkmaya başladı ve onların kim olduğunu öğrenmek için haberci gönderdi;

“Bunlara haberciyi gönderdiler,

Elçi gelip bunlardan haber aldı.

Eskideki yiğidin babasıymış

Görmüş halkın hepsi de şaşırdı.

Emir korkup halkıyla ata bindi,

Gelen şah önüne karşı geldi.

“Ecel Tanrıdan nedeni bizden oldu”,

Hatasına itiraf edip arz etti.”

Han kendi hatasını anlayıp pişman olur ve kendisini aciz, biçare gördü. Bozyiğit'in babasının önüne gelip ona kılıcıyla kafasını kesmesini, kendini öldürmesini rica etmişti. Emir ise ona bakarak;

“Oğluma Tanrın verdiği kader bu,

Nedeni onun sizden olduğu belli.

Hesabın ahirette olsun senin,

Allaha yaptığın iş belli zaten.”

Kahramanın ölümünü kabullenmek yukarıda da belirtildiği gibi kolay değildir. Ancak, ölüm en büyük gerçektir. Bozyiğit anlatısında dikkati çeken unsurlardan biri de hikâyenin bolca İslami değer ve unsurlara yer vermesidir. Hikâye boyunca sabretmenin, kadere boyun eğmenin, vefakâr olmanın ve tevekkül etmenin önemi sık sık vurgulanmaktadır. Öyle ki Bozyiğit'in babası oğlunun katili zulüm padişah ile Zitun'un cezasını ahirete bırakmıştır ve öldürmeden onları affetmiştir. Sonra askeriyle beraber Bozyiğit'in mezarına gelirler. Orada

hanım tekrardan ağıt söylemeye başlar. Hanım'ın oğlunu dertli söylediği ağıt – Türk halklarının arasında eski devirlerden söylenip gelen gelenekteki ağıt türünün bir parçasıdır. Bozyiğit'in mezarına annesi yüzünü yırtıp, ağlayarak gelir. Ağıt söylerken kadının yüzünü yırtması eskiden gelen rfr. O Kazak Türklerinin arasına eskiden beri yayılmıştır. Bunun hakkında "Kazak edebiyatı tarihi" kitabında;

"Görüldüğü gibi, geleneğin önemli bir kısmı ağıt ve keder ile ilgili halk ritüelleri olarak yaşam ve ölüm hakkında söylenir. Ölüm vedalaşmak (кoштacy) ağıtına neden olur. Köyden uzakta ölümü duymayanlara (ecтпты) duyurma ağıtı söylenir. Ölenlerin köyünden ise ailesi içerisinden biri tarafından (жoктay) yoklamak ağıtı söylenir. rglerini omzuna yayarak, yüzünden kan çıkana kadar tırmalar, l damadın – yâri, akraba, annesi yas tutarlar..." (Kencebayev, 1973: 170).

Ağıt yas tutmayı kaldırarak, kaygısını dinlendiren karalı olan geleneğin birisidir. Kahramanın iyiliğini, halkına ettiği faydasını, savaşmasını ortaya koyarak ağlayarak söylenen dertli bir gelenektir. Bozyiğit'in mezarı önünde annesi son defa ağıt söyler;

" On ay seni taşıdım,
 Memem ile emzirdim.
 Tatlı yemek yedirdim,
 Büyüten annen benim.
 Annen dur yanında,
 Zar ağladı başında,
 Görmez yere gitmişsin,
 Kalk, gel oğlum kalksana,
 Gamlı annene baksana,
 Halimi bir sorsana,
 Sana geldim görmeye,
 Yanağından pmeye,
 Ardımda kim kalacak,

Çocuğum kim olacak?

Seni düşünüp ağlasam

Gözüm kana doluyor.”

Öylece annesi ile babası ağlayıp geri dönerler. Ağıt – Kazak Türklerinin eskiden gelen ünlü gelenek türüdür. Bozyiğit destanında Kazak Türklerinin devirler ve asırlar boyunca toplanan kutsal gelenek göreneğin kültürel ve adaplı oluşumunda görünmektedir.

Başka destanlarla karşılaştırsak “Bozyiğit” destanının kendine ait bir özelliği – olaylarının geri çekilmesiyle birlikte, diyalog ile beyan edilmesidir. Başka destanlarda nadiren bulunan bu yöntem “Bozyiğit” destanının kompozisyon özelliğidir.

“Bozyiğit” destanında bir olayı anlatarak gelir ve onu bitirmeden diğerini başlar. Bu sırayla birkaç olay örgüsü anlatılır. Bazen olayın nereden doğduğunu, hangi nedenleri varlığını direk söylenmez, ona sonrasında döner. Mesela, Bozyiğit’in doğması ve büyümesi. Maceraya çıkması ve Zitun askerleriyle savaşmasıdır. Bu olaylar geriye çekilme ile anlatılmıştır. Genelde destanın motifini bozmadan, olayı geri çekilme ile beyan etmenin manası büyüktür. Destanda okuyucuyu olay içerisine çekerek, ilgilendirmek için böylece yöntemleri kullanmıştır. Belli bir olayı doruk noktasma yetiştigi anda keserek, ikinci bir olaya geçerek okuyucuyu meraklandırarak olayın devamını ilgilendirir. Olay örgüsü çoğunda diyalog ile ilerler. Diyalog türünde olaylar, şahısların keder-sevinçleri tasvir edilir. Destanın ilk ve ikinci kısmında beyan edilen olayların çoğu diyalog türünde sıfat almıştır. Mesela, Bozyiğit ile Karaşas’ın rüyasında birbirleriyle konuşmaları, Bozyiğit ile can dostunun sınışması, oğlundan ayrılan anne babası, Karaşas’ın padişaha itiraz etmesi vb. bunların tümü diyalog ile sıfat almıştır. Destan olayın böylece beyan etmek “Bozyiğit” destanın kendine ait olan özelliklerinin biridir.

“Bozyiğit” destanının dil, ır ve dizelerinin kuruluşu bağlamından da birçok özellikleri vardır. Destan dizeleri eşit değildir. Dizeleri yedi-sekiz redifli, bazen on bir ya da on redifli olarak gelir. Dize, yolları dörtlük ile verilse, bazen uzun dizelerle devam eder. Bunun anlamı Bozyiğit destanının Kazak Türklerinin destanlarına destan türünün eski zamanlarda gelmesinden olabilir. İkinci olarak, “Bozyiğit” destanı birkaç Türk halklarının ortak destanıdır. O yüzden destanın Kazak Türklerinin olarak anılması etkisinden dolayıdır.

Bozyiğit ile Karaş'ın birbirlerinin yolunda ölmesi gerçek trajedir. İkisi de trajedi kahramanlardır.

SONUÇ

Halk edebiyatı ürünleri (mitler, masallar, destanlar, halk hikayeleri vb.) kolektif bilinçdışının dışavurumu olarak aldığımız arketipler vasıtasıyla asırlarca benzer şekillerde, bütün insanlar arasında ve tüm zamanlarda kendini göstermiştir. Kazak Türklerine ait olan arkaik destanların birisi “Bozyiğit” destanıdır. Bu incelememizde Bozyiğit destanının olay örgüsünü Campbell’ın “Kahramanın sonsuz yolculuğuna” göre araştırdık. Destanı, yola çıkış, erginlenme ve dönüş olmak üzere üç bölüme ayırarak kahramanın oluşumunu ve amacını açıklamaya çalıştık. Dünya tasavvuru anlatılmış olan ilk bölümde, dünyanın geçici olduğunu kahramanın yolu gibi dünyanın da sonu olduğu anlatıldı. Kahramanın “Yola Çıkışına” neden olan rüya motifi yolun bir kapısı olarak görünmektedir ve maceraya çağırıştır. Rüyanın mit, masal ve destanlara ait olan bir motif olduğunu tespit yaptık. “Mit ve Rüya” kısmında kahraman yarini aramak niyetiyle yola çıkmaya hazırlanır. Onun dostu (destanda dostunun ismi geçmez) onunla beraber sınavlar yoluna hazırlanır. Türk destanlarının ortak motifleri at, kuş, kurt ve insan gibi kahramanın yanında yoldaş bulunur. Bozyiğit’in arkadaşı da bu şekilde kahramanın hem zor durumunda hem de mutlu anlarında yanında bulunur. Bozyiğit’in beyzade olmasına rağmen o yanına sadece arkadaşını alarak han’a ve askerlerine birşey söylemeden yola çıkması da olay örgüsünün trajedik bir bağlama hazırlama nedenlerindedir. Kahramanı yola çıkışıyla nice engellerle karşı karşıya gelir. Aslında sınavlar, kahramanın maceraya ulaşmadaki merdivenleridir. Kahraman yola çıktığında ilk engellerin birisi de Maymun halkı olur. Üç yıl hapis yatan kahramanımız ve arkadaşı burada anne karnında olduğu gibi olgunlaşmayı beklemişlerdir. Bu aşamada kahraman kendisini daha büyük, daha tehlikeli sınavlara hazırlar.

Bozyiğit’in, Karaşas’a ulaşmak amacıyla çıktığı kahramanlık mücadelesi “Erginlenme” ile başlamıştır. Bozyiğit’in eşik ve sınavlarla dolu büyütlü kahramanlık mücadelesinde en büyük yardımcıları “arkadaşı”, “Yüce Birey - apız” ve “hayvan” olarak görünmektedir. En büyük düşmanı ise Padişah, Zitun ve Cadıdır. Metinde “Yüce Birey” arketipinin en güçlü yansıması, Apızdır. O Bozyiğit’e sınavlara düşmeden önce tavsiyesini söyleyerek yolunu bulmasına yardımcı olur. Gölge arketipi ise destanda Zitun ile Cadı vasıtasıyla tanınmıştır.

Bozyiğit destanında rüyada aşık olma ve gaipten haber alma motifleri destanın özelliği olarak görülmektedir. Bunun yanında Zitun askeriyle savaşırken yaralanır ve farenin

aracılığıyla şifalı ot bulması, Zıtun’la güç sınavında taşa saplanan oku ve son bölümde kahramanın kendi kılıcı ile öldürülebilmesi motifleri de epik geleneğimize ait ve birçok Türk destanında mevcut olan motiflerdir. Kahramanın olağanüstü özellikleri destan içerisinde birkaç kere görünmektedir. Buna dahil kahramanın tek başına düşmanından beş yüz askeri yener dahası bin askeri yendiğine de rastladık.

Kahramanın macerayı tamamlaması başlangıç noktası olan çıkış yerine dönmesi için bir takım aşamalardan (ayrılma-erginlenme-dönüş) geçtiği halk anlatılarının pek çoğunda karşılaştığımız bir durumdur. Kahraman bu aşamalarda sınavlar yoluna girer, doğüstü yardımcının (hayvanın) yardımını görür. Büyük savaştan sonra cadının verdiği zehirden baygın kalan kahraman zindana atılır. Onun kahramanlık serüveninin “balınanın karnı” aşamasına denk gelmiş, bu süreçte Bozyiğit ölüm eşiğinin aşılmasını bekler. Kahraman anlatılarda zindana hapsolarak ana rahmini imleyen yerlere girerek tinsel doğumunu gerçekleştirir. Sınavlar yolundan canlı olarak çıkan kahraman erginlenme sürecini tamamlar ve dönüş yoluna çıkar. Ancak incelemiş olduğumuz destanda kahraman benliğin merkezine doğru olan bu dönüşü tamamlayamamış ve ölmüştür. Araştırdığımız destanın “Dönüş” bölümünde kahraman, kendisini hile ile zindana hapseden Zıtun tarafından öldürülür. Böylelikle Bozyiğit tarafından başlatılan ve olgunluğa ulaştırılan kahramanlık mücadelesi son bulur. Bozyiğit anne ve babasına vermesi için başlık ile yüzüğünü arkadaşına vererek emanet eder. Simgesel açıdan oğlunun ölüme kavuştuğunun belirtisidir. Araştırdığımız destanda Kazak Türklerinin gelenek-göreneklerine de rastlanmaktadır. Kazak Türklerine ait eski ve günümüzde hala devam eden örf-adetleri görebiliriz. Mesela, Karaşas’la Bozyiğit birbirlerini bulduğu anda “yar-yar” türküsünü söylemesi Kıpçak zamanından beri günümüze kadar devam eden geleneklerden birisidir. Karaşas ile Bozyiğit’in ölümünden sonra anne-babası akrabalarına duyurmak için şiirsel bir tarzla söylerler ve onların ağıt söylemesi de destanda yer alan bir gelenektir. Destan sonunda Bozyiğit’in annesinin ağıt geleneğini söylemesiyle metin sona ermiştir. Bozyiğit destanı ile diğer kültürlerin anlatıları arasında ortak payda olan monomitik döngünün tespit edilen varlığı, kültürel farklılıklara rağmen ortak bir bilinçaltı mekanizması olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Abalı, İ. (2016), “Camış ve Bayış’ın Sonsuz Yolculuğu”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S.1, s. 203-213.
- Aça, M. (1999), “Türk Kahramanlık Destanlarında İç Mücadele ve Yakın Akrabaları Tarafından İhanete Uğrayan Kahraman”, *Millî Folklor*, Kış, , s. 23.
- Aksu, Ş. (2005), *Otorite-Yaşam Alanı İlişkisinde Hapishanenin Yeri*, İstanbul, Hapishane Kitabevi.
- Alpısbes, M. (2013), “Абыз - Түркі текті қазақ халқының киелік дәстүрінің институты”, *ЕҒҮ*, Astana, s.17, 19, 28.
- Altınkaynak, E. (2015), *Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din*, Ankara: ARÜ Yayınları.
- Asılбек, A. (2007), *Жар жар*, 10 Tom, Алматы кітап баспасы.
- Auezov, M. (1959), *Atalgan Enbek*. Almaty, Jazuşı Baspası.
- Azıbayeva, B. (1998), *Kazak Destan Eposı*, Almaty, Atamura Baspası.
- Azıbayeva, B. (2009), *Qazaq Dastandarı*, Almatı: Baspalar Üyi.
- Azıbayeva, B. (2005), *Babalar Sözü, Gaşıktık Dastandar*, 17. cilt, Astana: Foliyant baspası.
- Berdıbaev, R. (1995), *Epos – El Kazynasi*, Almaty, Jazuşı Baspası.
- Berdıbay, R. (2005), *Epos, El Qazınası, Bes Tomdıq Şıǵarmalar Jıynaǵı*, 1.Tom, Almatı: Kazıǵurt Baspası.
- Bojeev M., Ahmetov Z. (1961), *Kazak Edebiyatının Tarihi*, 2 cilt, Almaty, Gılım Baspası.
- Campbell, J. (2017), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İstanbul, İthaki yayınları.
- Campbell, J. (2000), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev. Sabri Gürses, İstanbul İthaki yayınları.

- Çetin, Ayşe Y. (2003), *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Ankara, Güz Eğitim Yayıncılık.
- Çobanoğlu, Ö. (2003), *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Dilek, İ. (2002), *Altay Destanları I*, Ankara, TDK Yayınları.
- Düzgün, Ülkü K. (2012), “Türk Destanlarında Merkezi Kahraman Tipinin Tipolojisi”, *Folklor/Edebiyat*, cilt:18, s.69.
- Ekici, M. (2002), “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında”, *Milli Folklor Dergisi*, S.53.
- Ergin, M. (1997), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara, TDK Yayınları.
- Ergun, M. İbrahimov, Gaynislam, (1996), *Başkurt Halk Destanı Ural Batır*, Ankara, Türksoy Yayınları.
- Esin, E. (2001), *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kasım, Kabalcı Yayınevi.
- Fordham, F. (2011), *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, Çev. Aslan Yalçın, 8. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (1997), *Rüyalar Masallar Mitoslar*, İstanbul, Arıtan Yayınevi.
- Gökalp, Z. (1991), *Türk Uygarlığı Tarihi*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Gökeri, A.I. (1979), “Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğindeki Yapıtlara Uygulanması”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Ankara.
- Göksu, E. (2014), *Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri*, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
- Greene, T. (1998), “The Norms of Epic”, Çev. Gülay Mirzaoğlu, *Milli Folklor*, Yaz, s.23.
- Günay, Umay T. (2000), *Dede Korkut Kitabı ve Toplumsal Değerlerin Tahlili*, Ankara, AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- Günay, U. (1984), *Âşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri ve Tahlili*, İstanbul, Mehmet Kaplan'a Armağan.
- Günay, U. (1986), *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara.
- İbrayev, Ş. (1991), *Epos Alemi*, Almaty, Atamura Baspası.
- İbrayev, Ş. (1998), *Destanın Yapısı*, Ankara.
- İçöz, F. (2016), *Masalda Cadı: 'Ötekinin' Arketipi*, Ege Üniversitesi, Bölüm, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jumaliyev, J. (1958), *Kazak Eposı Men Adebiet Tarihinin Meseleleri*, Almaty, Jazuşı Baspası.
- Jung, Carl G. (2009), *Bilinçdışına Giriş, İnsan ve Sembolleri*, Çev. Ali Nahit Babaoğlu, 4. Baskı, İstanbul, Okyanus Yayınları.
- Jung, Carl G. (2003), *İçimizdeki Kahraman*, Çev. Semra Ayanbaşı, 1 Baskı, İstanbul, Akaşa Yayınları.
- Jung, Carl G. (2013), *Dört Arketip*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaplan, M. (2002), *Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı, Türkler*, (Ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Kaskabasov, S. (2009), *Oyörüs*, Jibek Jolu Yayınevi, Almaty.
- Kaya, D. (1994), *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı*, Sivas.
- Kencebayev, B. (1973), *Қазақ Әдебиеті Тарихының Мәселелері*, Алматы, Ғылым баспасы.
- Korkmaz, R. (1985), *Çıldır Folklor ve Etnografyası*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Bitirme Tezi.
- Korkmaz, R. (2007), "Çatı Romanında Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi", *Erdem*, Sayı 49.

- Köktürk, Ş. (2006), *Türk Destanlarında Hapsedilme Motifi*, On dokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Ed. Fak., TDE Böl.
- Lvova, E.L. (2013), *Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri. Kainat ve Zaman. Nesnelere Dünyası*, Çev. Metin Ergun, Konya: Kömen Yayınları.
- Meletinskiy, E. (1998), *Предки Прометея (Культурный Герой в Мифе и Зпосе, Избранные статьи*, Россиск. Гос. Ун-т.
- Mukanov, S. (1974), *Halk Mirası*, Almaty, Gılım Baspası.
- Musakulova Saniya T. (2011), *Yüsuf - Ziliha ve "Bozyiğit Destanlarının Tekstologistisi*, Taşkent.
- Philip, Z. (2011), *What Makes a Hero? Big Ideas*, January.
- Qasqabasov, S. Azibayeva, B. (2004), *Qazaq Dastandarı, Babalar Sözi*, 1. Tom, Astana: Foliant Baspası.
- Roux, J. (1999), *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan, İstanbul.
- Sabitov, N. (1948), *Kazak Bibliyografik Göstergesi*, Almaty, Atamura baspası.
- Schimmel, A. (2000), *Sayıların Gizemi*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Sekikbol, K. (2013), *Мифология Предказахов, Культ Меча*, Алматы, Книга Четвертая.
- Şayhan, F. (2015), *Altay Destan Kahramanlarının Mitik Serüveni*, Doktora Tezi, Ardahan.
- Tölebayev, T. A. (2003), *Kosalkı Tarihi Pander*, 1 cilt, Almaty, Kazak Ensoklopedyası Baspası.
- Yardımcı, M. (2007), *Destanlar*, Ankara, Ürün Yayınları.
- Yetiş, K. (1994), *Destan Maddesi*, İstanbul, TDV. İslam Ansiklopedisi, C.9 TDV Yay.
- Yıldız, N.(1995), *Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara.

- Жамгырчиева Г. Т. (2015), *Кыргыз Эпосторундагы Архаикалык Мотивдер* (“Манас”, “Эр Төшгүк”, “Кожожаш” Эпостору Боюнча), Ош, 305 б.
- Жеменей, И. (2000), *Хафиз Және Қазақ Әдебиеті*, Алматы.
- Зейнолла, С. (2006), *Қазақ Этнографиясы*, Алматы Қаласы, Almaty уауневі.
- Зейнолла, С. (1981), *Қазақ фольклорының типологиясы*, Алматы, Қазақ ССР-інің «Ғылым», 18 бет.
- Каскабасов С.А. (1986), *Родники Искусства: Фольклористические Этюды*, Алма-Ата, Өнер.
- Қоңыратбаев, Ә. (1994), *Қазақ Фольклорының Тарихы*, Алматы, Санат.
- Ғабдулин, М., Сыдықов, Т. (1972), *Қазақ Халқының Батырлық Жыры*, Алматы.
- Мете Х. А. Образы Гуртга И Гарлыга В Дастане «Кобланды Батыр» В Роли Маяка, Освещающего Путь Испытаний Героя, *Молодой Ученый*, №29, С. 119, 2017.
- Топоров В.Н. (1980), О Числовых Моделях В Архаичных Текстах, *Структура текста*, М.С. 58.
- Шкловский В. (1983), *О Теории Прозы*, Советский писатель, Москва,.

EKLER

BOZYİĞİT DESTANI'NIN DİZİSEL BAĞLAMDA TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

KAZAK TÜRKÇESİ	TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Söz keledi tındaganga aitatuğun, Jok şıgar bu jalğanda munsuz tuğan. Duniege adam ulu konak bolğan, Kuninde biri-birden kaitatuğun.	Ayttığım söz dinleyene gelecek Bu yalanda sanki gamsız doğan yok Dünyaya adam oğlu konuk olmuş Bir gün olacak geri dönecekler
Jan berdi, iman berdi Bir ua Barın, Kaladı ozin ölsen dunie, jarm. Duniede biraz ömir konak bolğan, baradı kazğan körge jigit, karın.	Can verdi, iman verdi tek Tanrım, Kendin ölsen varım, yoğun kalacak. Ömür, dünyada biraz konuk olmuş Yaşlı ve genç toprağa gidiyor.
Bu jalğannan bir kişi toimai öter, Jaksı kul ölüm tübin oilai öter. Bir bende maldı jiar, dünya süyer, jalğannan eş muradın almaı öter.	Bu yalandan kişi doymadan geçer, İyi kul sonunu bilerek geçer, Mal toplayan insan, dünya sever, Dünyadan isteğin almadan geçer.
Bir bende öter akenin jüzin körmey, Bir bende öter şeşeden sütke toymay. Bir bende köp mal jiar, dunie süyer, Bir bende öter malğa könül koymay.	Bir kişi geçer babasına hiç bakmaz, Bir kişi geçer anne sütüne doymaz. Mal toplayan insan, dünyayı sever, Bir insan geçer mala hiç gönül koymaz.
Bir bendenin korası malğa tolğan, Birinen-biri körip ibrat alğan. Bir bendenin könli külip öter, Bireudin jılay-jılay jüzi solğan.	Bir kişinin mandırası mala dolmuş, Birisinden biri görüp örnek almış. Bir kişinin gönlü gülerek geçer, Ağlamaktan birisinin yüzü solmuş.
Birinen-biri körip ibrat alğan, Alla meir oylasın dep ülgı salğan. E, bende, ölerindi bilmeymisin, Adamın köbi ketip, azı kalğan.	Birisi diğerinden ibret almış, Hak Teala düşün diye örnek vermiş. Adam, bilmiyormusun öleceğini, İnsanın çoğu gitip, azı kalmış.

<p>Bir kuldān bir kul kōrūp ıbrat alġan, Jaksı kulġa Kudayım akıl salġan. E, bende, bu jalġannan sende ötersin, Ölümge ajal oġan payda bolġan!</p>	<p>Bir kul diġerini görüp ibret almış, İyi kul'a Yaradan akıl vermiş. Ah, insan sen de gidersin hayattan, Çok yakında ölüm seni bekliyor.</p>
<p>Karıpterdin jalġanda kōnli snık, Baylarmenen jūruge jolu tuyuk. Bireyge malġa kolın sen jaratsan, Endi kalay boladı sōzım snık.</p>	<p>Garıplerin dūnyada gönlü kırık, Zenginlerle yoksullar aynı deġil. Birileri eliyle mal çalıyor, Buna nasıl susacaġım anlat bana.</p>
<p>Karıptikte boladı muşkul künin, şıkpaydı kōp işinde aitsan ünin. Aitkan sōz jurgen jolda sen jaratsan, Endi kalay boladı munın jōni?</p>	<p>Acizlikte çaresiz geçer günün, Sesin çıkmaz içinden sōylersen. Uzun, uzun yolların sonu nerede, Dillerdeki sōzlerin anlamı ne?</p>
<p>Kaum bolġan auelde Billa intaha kayırdan. Bar galamdı jaratkan Sultan bolġan kojamsın! Kōpten kudrettisin, On segiz min galamga, Subhan bolġan kojamsın!</p>	<p>Toplum olmuş evvelden Billa intaha hayırdan. Tüm evreni yaratan Sultan olan Sahibim! Varsın, kudrettisin, On sekiz bin evrene, Sahip olan Sübhansın!</p>
<p>Garşı menen Kürsini, Lauh penen Kalamdı. On segiz min galamdı, Altı künde jaratıp, Bende kılġan Allamsın! Jabreyil, Mekayıl, Israpıl men Azreyil, Periştenin işinde Artık suigen Allamsın!</p>	<p>Arş ile Kürsüġü, Levhi ile Kalemı. On sekiz bin evreni, Altı günde yaratıp, Adam yapan Allahımsın! Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail, Meleklerin içinde Çokça seven Allahımsın!</p>
<p>Adam menen Haua ana Tört narseden jaratıp Bende kılġan Allamsın! Jüz jırma dört mın anbiya, Sahibta jok auliye,</p>	<p>Adem ile Hava ana, Dört nesneden yaratıp Kişi kılan Allahımsın! Yüz yirmi dört bin peygamber, Sahibte yok evliya,</p>

<p>Atamız ol Adamdı Kursant kılğan Allamsın! Artık nabi Mukambet, Fahr nabi Mukambet Kuldardın işinde Artık suigen Allamsın!</p>	<p>Atamız o Ademe Beden veren Rabbimsin! Sevimli nabi Muhammed, Ulu nabi Muhammed Kulların içinde Çokça seven Allahımsın!</p>
<p>Segiz kabat ujmaktı, Jeti kabat tamuktı Kunali kuldarga Bina kılğan Allamsın! Suigen kulun ujmakta Turli-turli niğmette Ujmaktın işinde Orın bergen Allamsın! Ot işinde tozakta Tamugundı jandırıp Azap kılğan Allamsın! Tuzik joldan jurmegen, Kulşılıgı kılmagan, Kunasi kop biz kulın Azap kılсан koyarsın. Kuna kılmay kulındı Rakım kılсан koyarsın.</p>	<p>Sekiz katlı cenneti, Yedi katlı cehennemini Günahlı kullara Bina kılan Allahımsın! Seven kulun cennette, Türlü türlü niğmette Cennetin içinden Yer veren Allahımsın! Ateş örüp cehennemde Alevini yandırıp Azap kılan Allahımsın! Doğru yola gidmeyen, Farzların kılmayan, Günahı çok biz kuluz Azapları istersen Günah yapan kulunu Rahım kılсан koyarsın.</p>
<p>Rahmatı ken sen, Jappar, Biz kunahar, sen Gappar. Ayıbımızdı jasırıp Rakım etsen Gapparsın, Ayıbın keşpei kulındı Azap etsen Kaharsın. Rahmatından, ya, Rabbi, Eş ümitim üzbeymın, Jümle kulga rahmat et! Ya, Rahim ir-Rahman,</p>	<p>Rahmeti geniş Cebbar Biz günahkar sen Gaffar Ayıbımızı gizleyip Affedersen Gaffarsın Affetmezsen kulunu Azap versen Kaharsın. Rahminden ya Rabbi Umudumu kesmezim Tüm insana rahmet et! Ey, Rahim ir-Rahman,</p>

Jümlamızga taupik ber!	Cümlemize şükür ver!
Zamannan köp zamandar ötti deidi, Bir hanga jalğz ulı bitti deidi. Jaksı uzak dauren körmek bar ma? Dünyeden armanimen ötti deidi.	Zamannan çok zamanlar geçmiş dedi Emirin yalnız oğlu olmuş dedi. İyi, uzun yaşam yaşadı mı? Dünyadan amacıyla geçti dedi.
Bir ul tudı patşaga, jurtka layık, Saun aytıp toy kıldı elge jayıp. Jurtına köp jaksılık kılğan eken, Toy kıldı ar jannan maldı soyp.	Oğlu doğdu şahın, halk sevindi Toplayarak kavimi tören yaptı. Halkına çok iyilik yapmış emir Düğün kıldı herkesi toplayarak.
Zamannan köp zamandar ötti deydi, Tanriden imandığın kütti deydi. Jeti jasta balası oku okıp, On jasına bu ul endi jetti deydi.	Dönemden çok zamanlar geçti dedi, Tanrıdan imanın bekledi dedi. Yedi yaşta oğlanı bilim alıp On yaşına oğlu artık geldi dedi.
Jüripti jamandı oyına almay, Jalgannın kızığına könıl koymay. Kolına Kuran menen kitap ustap Baradı moldasına bir kün kalmay.	Yürümüş kötülüğü düşünmeden, Hayatın neşesine merak etmeden. Eline Kuran ile kitap tutup Gidmiş hocasına bir gün kalmadan.
Körmegendi köreyin dep jüredi eken, Tankalıp jüzin körip turadı eken. Basında altın aydar tulımı bar, Ayday jaksı bolıp jüredi eken.	Görmediğin göreyim diye düşünmüş, Şaşarak yüzüne bakıp durdurmuş. Başında altın perçem örgüsü var, Ay gibi parlayarak yürürmüş.
Bir tünde uyktap bir tüs köredi, Aldında sulu, jaksı kız köredi. O dağı bir patşanın jalğz kızı eken, Bir jalğzga bir jalğz dos boladı.	Gece vakti uyurken rüya görmüş, Güzel, iyi önünde kızdı görmüş. O da bir emirin yalnız kızımış Bir yalnızca bir yalnız arkadaş olmuş.
Arız aytıp aldında söz suraydı, Aşık jarın izdesen nen kuraydı. Jaratkannın jarlığı solay eken, Birine-biri makul uşraydı.	Arz edip önünde cevap bekledi Aşık yarin arasan ne olurdu. Yaradannın buyruğu öyle imiş Herkes birbirine uygun olaydı
<i>Kızdın aytkan sözi</i>	<i>Kızın dediği sözü</i>
– Tünde jılap, kündiz zar, Men jüzine intizar. Ne sebepten boldın jar,	- Gece ağlar, gündüz zar Ben yüzüne intizar Ne sebepten oldun yar

Meni mundai kılıp zar, Akılın aytsan kerek-ti!	Beni bunda kılıp zar, Aklınla demen gerekir!
Bir jıl boldı janarımın, Ötken kündi sanarımın. Es-akılınnan tanarımın, Sözge ne kün kanarımın, Atın aytsan kerek-ti!	Bir yıl oldu yanarım, Geçen günü sayarım. Aklımı kaybederim Söze ne gün kanarım, Adın demen gerekir!
<i>Bozjigittin tüsünde sabır kıl dep aytkan sözi</i>	<i>Bozyığidin düşünde kıza sabr et diye söylediği sözü</i>
– Janıma tüsti jaym, Tanriden rahmet küter. Muratka bir kün jeter, Sabır kılsan kerek-ti!	- Canıma düştü ateş Tanrıdan rahmet bekler. Murada bir gün yeter, Sabır etmen gerekir!
Aşıktar zarlap öter, Tanirden rahmat küter, Muratka bir kün jeter, Sabır kılsan kerek-ti!	Âşıklar inler gider Tanrıdan rahmet bekler Murada bir gün yeter, Sabır etmen gerekir!
Sabır kılmay iş bitpes, Mezgilsiz arzın jetpes, Zarlaumen kaygın ketpes, Sabır kılsan kerek-ti!	Sabretmeden iş bitmez Mevsimsiz arzun yetmez, Ağlamakla kaygın gitmez Sabır etmen gerekir!
Oyın men külkin kalsa, Boyına bir dert konsa, İşin kaygıga tolsa, Körersin mezigil bolsa, Sabır kılsan kerek-ti!	Oyun ile gülmek olsa İçine bir dert düşse İçin kaygıyla dolsa Görürsün mevsim olsa Sabır etmen gerekir!
Buringı ötken aşıkta, Akılın senin kerek-ti! Böten jarga kayrılmay Napsin tıysan kerek-ti! Bizdin üşin ar jerde Janın kıysan kerek-ti!	Geçip giden aşık gibi Aklın sana gerekir! Başka yare dönmeden Nefsine engel gerekir! Bizim için her yerde Cana kıymak gerekir!
Kılma könlün buzıktı-ay,	Bozulmasın ak gönlün

<p>Agarıp jür jüziktey, Zılıka men Jüsipteý, Sabır kılsan kerek-ti.</p>	<p>Yüzük gibi beyaz ol Zuleyhayla Yusuf gibi Sabır etmen gerekir!</p>
<p><i>Kızdın tüsinde jigítke bergen jauabı</i></p>	<p><i>Kızın rüyasında yiğide verdiği cevabı</i></p>
<p>- Kapılmısın, oybay, jigít, Jigít büytip jatar ma?! Atka minip şıkpaýsın, Er oljaga batar ma?</p>	<p>- Tasasız mısın, ah yiğít Yiğít şöyle yatar mı? Ata binip çıkmazsan Er çıkarmayı alır mı?</p>
<p>Men jolına intızar, Peyilin bolsa izdeý bar! Bir-bir patşa jalğızı Sizdin üşin boldım zar.</p>	<p>Ben yoluna intızar Niyetin varsa arayın Birer emir yalnızı Siz için mahzumluyum.</p>
<p>Keler me dep joktaymın, Üş jıl boldı saktaymın, Jüzindi bir körmeymin, Kaytıp şıdap toktaymın?!</p>	<p>Hıçkırarım gelir diye Üç yıl oldu sakladım Yüzünü bir görseydim Nasıl dayanıp durarım?</p>
<p>Janın janga kosılğan, Sen akikat jar bolsan, Bizdin üşin zar bolsan, Şar-bustan Rumnan Bizdi izdesen, tabarsın.</p>	<p>Canın cana birleşen, Sen hakikat yar olsan, Bizim için zar olsan Rumda Bus şehrinden Bizi arasan bulursun.</p>
<p>Bustan şardın bulbulı, Sarayı jerdin bir gülü, Darya keşip, taudı ötsen, Bizdi izdesen, tabarsın.</p>	<p>Bustan şehrini bulbulü, Sarayı yerin bir gülü Irmak geçip, dağdan geçsen, Bizi arasan, bulursun.</p>
<p>Joldastarın janga alıp, Bizdi izdesen, tabarsın. Nurdan ülgı alğanmın, Totı kustay bolğanmın, Tayagındı kolga alıp, Bizdi izdesen, tabarsın, Akırette sen tabarsın!</p>	<p>Yoldaşlarını alarak Bizi arasan bulursun. Nurdan örnek almıştım Papağan gibi olmuşum Dayağını ele alıp Bizi arasan, bulursun Ahirette sen bulursun!</p>
<p>Tüsinde bu kız jırlap gayıp boldı,</p>	<p>Rüyasında kayıp oldu güzel kız,</p>

Jigittin kökiregine kaygı teldi. Baksı menen darigerden darmen tappay, Jigittin künnen-künge jüzi soldı.	Yiğidin gövdesine kasvet doldu. Şamanla hekimden derman bulmadan Yiğidin günnen güne yüzü soldu.
Akesi menen şeşesi habar bildi, Jalgızı üşin jandarın kurban kıldı. Dertine jalgızının darmen tappay, Akesi men şeşesi zarlı boldı.	Babası ile annesi haber bildi, Yalnızı için canların kurban kıldı. Yalnızının dermanı yok dertine Babası ile annesi zarlı oldu.
Bir jil boldı bu jigit külmey jürdi, dertinin eş ıajın bilmeı jürdi. Kasımda kurdası bar, joldası bar, Eşkaysısın közine ilmey jürdi.	Bir yıl oldu bu yiğit gülmez oldu, Derdinin hiç ilaın bilmez oldu. Yanımda akranı ve yoldaşı var, Hiçbirisin gözüne almaz oldu.
Ekinşi jil tüsinde tağı kördi, Kız kelip bu jigıtke salem berdi. Közinen jasın ağızıp, kol kusırıp, Arızın aytıp jigıtke jauap berdi.	İkinci yıl rüyasında tekrar gördü, Kız gelip bu yiğide salem verdi. Gözünden yaş akarak, çaresiz o Şikayet edip yiğide yanıt verdi.
<i>Kızdın tüsinde aytkan jauabı</i>	<i>Kızın rüyasında dediğı cevabı</i>
- Tört jil boldı saktaymın, Keler me dep joktaymın. Habarım jok, özin jok, Salem de bir sözün jok.	- Dört yıl oldu gizliyorum, Gelir mi diye yas tutuyorum. Haberin yok, kendin yok, Selam diyen sözün yok.
Men jüzine intızar, Saktay-saktay boldım zar. Biz bir patşa jalgızı, Sızdın üşin boldık zar.	Ben yüzüne intızar Saklayarak oldum zar. Biz bir emir yalnızı Sızın için olduk zar.
Ake menen şeşesi Ruksat bermes bolar ma? Tüsinde körgen bu jarın Kelip körmes bolar ma?	Baba ile annesi İzin vermez olur mu? Rüyandaki bu yarını Gelip görseñ olmaz mı?
<i>Jigittin kızga bergen jauabı</i>	<i>Yiğidin kıza verdiğı cevabı</i>
- Sen bir suret nazırsın, Keş kasımda azırsın. Uyine kelsem jan da jok, Ne attısın? Atın ayt!	- Sen bir resim güzelsin, Geç yanımda hazırsın. Evine gelsem can da yok, Ne adın var? Adını söyle!

<p>Ne jerlisin? Jerindi ayt! Tugan-ösken elindi ayt! Jane munday zar kılma, Anık kılıp jönindi ayt!</p>	<p>Ne yerin var? Yerini söyle! Doğup-beslenen ilini söyle! Veya böyle yas tutma, Açık kılıp yönünü söyle!</p>
<p>Elin senin bilmesem, Sagan tüzu jürmesem, Şarin senin bilmesem, Seni kaydan tabarmın? Bıtır keldin kasıma, Kaygı saldın basıma. Körinbeysin közime, Seni kaydan tabarmın?</p>	<p>Soyunu senin bilmezsem Sana direk yürümezsem Şehrini senin bilmezsem, Seni nereden bulurum? Geçen sene geldin yanıma, Kaygı saldın başıma. Görünmezsın gözüme, Seni nereden bulurum?</p>
<p><i>Jigitke kızdın bergen jauabı</i></p>	<p><i>Kızın yiğide verdiği cevabı</i></p>
<p>- Atka minip şıksan sen, Bizdi kabil körsen sen, Kubılaga karay tursan sen, İzdey bizdi tabarsın.</p>	<p>- Ata binip çıksan sen, Bizi kabul görsen sen, Kıbleye bakıp dursan sen, Arayıp bizi bulursun.</p>
<p>Tüste koskan Allamız, Öninde bizdi kospay ma?! Dünie bizden ötpay me, Jar izdesen, tabarsın.</p>	<p>Düşte yar yapan Allahımız Gerçek birleştirmez mi? Dünya bizden geçmez mi, Yar ararsan, bulursun.</p>
<p>Tüsünde bu kız jırlap gayıp boldı, Jigittin kökiregine kaygı toldı. Bar edi bir dosı jannan artık, Tanerten ogan barıp, arız kıldı.</p>	<p>Düşünde bu kız deyip gayıp oldu, Yiğidin gövdesine kaygı doldu. Var idi bir dostu candan seven, Sabahken ona gidip arız kıldı.</p>
<p>Bir kup suret kördim men, Kayran bolıp jürdim men, Maslihattı jan dosım, Akıl tappay jürdim men.</p>	<p>Bir tam resim gördim ben, Hayran olup yürüdüm ben, Maslahatlı can dostum, Aklım yok yürüdüm ben.</p>
<p>Kaygı tüsti basıma, Akıl tappay boldım zar. Makul körsen, jan dosım, Onı izder oyım bar.</p>	<p>Kaygı düştü başıma, Ben akılsız oldum zar. Doğru dersin, can dostum Onu aramak oyım var.</p>

Ketpes kaygı tükende, Kenes tapkan dosımsın. Alıstan oy tükende, Akıl tapkan jan dosım.	Gidmez kaygı düşerse Öğüt bulan dostumsun. Uzaktan gam düşerse, Akıl bulan can dostum.
Bir jil toldı tangamın, Bu kaygıga kalgamın. İzdeuden bölek oyım jok, Könildi on salgamın.	Bir yıl oldu şaşkırdım, Bu kaygıyla kalmışım. Aramaktan diğer oyım yok, Gönlümü değiştirmem.
Joldsamın jok ketkeli, Darmenim jok jetkeli. Jan joldasım sen edin, Batpai jürdim aytkalı.	Yoldaşım yok gideli, Dermanım yok yeteli. Can yoldaşım sen idin Bilemedim ne dememi.
Ketpes dertke jolıktım, Darmenim jok, jan dosım. Onı izdep ölsemde, Armanım jok, jan dosım.	Gidmez derte buluştım, Dermanım yok can dostum. Onu arayıp ölsemde, Amacım yok can dostum.
<i>Dostın jauabı</i>	<i>Dostun cevabı</i>
- Makul söz, tur, bararmız, Ak jazganın körermiz. Biz jolında kurbandık, Kızmet etip bararmız.	- Tamam söz, dur gideriz, Kader nasıl bakarız. Biz yolunda kurbanız Hizmet edip gideriz.
Tagdır etse Allası, Şarası jok bendesi. Doska bir işiniz kelse, Kurbandığı joldası.	Kader gelse Allahtan, Çaresi yok kişiyin. Dosta bir işiniz gelse Kurban olur yoldaşı.
Ajal jetse, ölermiz, Ölmesek, biz kelermiz. Eş şarası bolmasa, Ak jazganın körermiz.	Ecel yetse, öleriz, Ölmezsek biz geliriz. Hiç çaresi olmazsa, Kaderimizi görürüz.
Dosım, sizden kalmaspın, Jardı izdep bararmın. Men jolında kurbandık, Jalganşı dos bolmaspın.	Dostum, sizden kalmayım, Yarı arayıp giderim. Ben yolunda kurbanlık, Yalancı dost olmayım.

Dosımen bu ekeui mundasadı, Oy oylap akıl taup jırlasadı. Bu ekeuinin aklın eşkim bilmes, Jolaşının jabdıgın ondasadı.	Dostuyla bu ikisi dertleşir, Oy düşünüp akıl bulup konuşur. Bu ikisinin aklın kimse bilmez, Yolcunun ekipmanın hazırlardı.
Ekisi bir-birine janday dos-tı, Birine-biri taup akıl kostı. Paşanın özi aklın tappay, Uaziri, bileri kattı sastı.	İkisi birbirine can gibi dost Birbirine akıl bulup kattı. Emirin kendi akıl bulmadan, Veziri, yargıcı çok şaşırđı.
Dosına jan joldası söz saladı, Jalgannan ölmey-ötpey kim kaladı. Ösek jardıın jolında öleyik dep, Şarden taup bular kosşı aladı.	Dostuna can yoldaşı söz diyecek Dünyada ölmeden kim kalacak. Ösek yarin yolunda ölelim diye Şehirden bulup eşliği alacak.
Dosına jan joldası söz saladı, Jalgannan ölmey-ötpey kim kaladı. Şarden bular keterin eşkim bilmes, Altın menen kümisten mol aladı.	Dostuna can yoldaşı söz diyecek Dünyada ölmeden kim kalacak. Şehirden gideceğin kimse bilmez Altın ile gümüştten bol alacak.
Dosına jan joldası söz saladı, Jalgannan ölmey-ötpey kim kaladı. Eki narga azıgın artıp alıp, Ekeui bir jigitten başşı aladı.	Dostuna can yoldaşı söz diyecek Dünyada ölmeden kim kalacak. İki deveye gıdasın yükleyerek, İkisi birer yiğit önder alacak.
Argımak attan saylap minip aldı, Akesi men şeşesi bilmey kaldı. Joldasın, kurdasın kasına alıp, Kız izdep Bozjigit onan bardı.	Beygir atı seçerek binip aldı, Babasıyla annesi bilmeden kaldı. Yoldaşın, akranın yanına alıp, Kız arayıp Bozyiğit yola vardı.
<i>Attanıp bara jatıp aitkan sözi</i>	<i>Gidiyorken söylediği sözi</i>
Bastı bergem Allamız Rızık berse kerek-ti. Dene jaratkan Allamız Densaulık berse kerek-ti.	Başı veren Allahımız Rızkı verse gerekir. Beden yaratan Allahımız, Sağlık verse gerekir.
Jan jaratkan Allamız Özi saktar bendesin. Kaysı jerde bolsak ta, Ayak bergem Allamız	Can yaratan Allahımız Kendi saklar kişisin. Hangi yerde olsak ta Ayak veren Allahımız

Kuat berse kerek-ti.	Kuvvet verse gerekir.
Akıl bergen Allamız Sebep kılsa kerek-ti. Biz jok edik, bar kılğan, Dene jaratıp, jan bergen, Jan bergende nan bergen, Aş bolmasak kerek-ti. Jol bastagan özinsin, Jan saktagan özinsin.	Akıl veren Allahımız Neden kılsa gerekir. Biz yok idik, var kılan Beden yaratıp, can veren Can verirken nan veren Aç olmazsak gerekir. Yol başlayan kendinsin, Can saklayan kendinsin.
Kün menen tün bular jürdi deydi, Şarden-şerge bular jürdi deydi. Ar jerde şar közge körinse, At basım ogan karap burdı deydi.	Günle gece bunlar yürüdü dedi, Şehirlerden bunlar yürüdü dedi. Her yerde kent göze görünse At başım ona bakıp döndü dedi.
Zamannan köp zamandar ötti deydi, Daryamen üç-tört aylık jol ketti deydi. Bar eken bir aralda mimun şar, Kudayım ogan tüserge etti deydi.	Zamannan çok zamanlar geçti dedi, Deryayla üç dört aylık yol geçti dedi. Varmış bir adada Maymun şehir Tanrım ona yol gösterdi dedi.
Mimundın batırları aygay saldı, Balege beyşaralar endi kaldı. Barin de beyşaranım ustap aldı, Jerden kazgan zındanga endi saldı.	Maymun kahramanları haykırdılar Belaya biçareler artık kaldı. Hepsisin biçareyin tutukladı Yerden kazan zindana bıraktılar.
Beyşaralar zındanda tutkın boldı, Zarlanıp bir Kudayga jüzi soldı. Kauirlerdin eşbirinen tınıştığı jok, Bular jatkan zındanda üç jil boldı.	Biçareler zındanda esir oldu Yas tutup bir Tanrıya yüzü soldu. Oradaki hepsisinde huzurluk yok, Bunlar yatan zındanda üç yıl oldu.
<i>Bulardın zındanda aytkan sözi</i>	<i>Bunların zındanda söyleyen sözü</i>
Byık tauga kez boldık, Ötu bizge kym-dı. Temir üyge kamaldık, Şıgu bizge kym-dı. Jaman jolga kez boldık, Ketu bizge kym-dı.	Büyük dağ engel oldu Geçmek bize zor idi. Demir eve kuşatıldık Çıkmak bize zor idi. Kötü yola düştük biz, Gitmek bize zor idi.
Jnday elge kez boldık,	Cin gibi halkla görüşük,

Adam jüzin körmestey. Jınday jerge kez boldık, Munda adam jürmestey.	Adam yüzün görmeden. Cin gibi yerde bulunduk, Burada adam olmas gibi.
Moyınga kurık tüsipti, Kinalsak ta şıkpastay. Sanırau elge kez boldık, Jalınsak ta ukpastay.	Boynuma yural takıptı, Zorlasakta hiç çıkmaz. Sağır halkla görüştüğ Yalvarsakta anlamaz.
Rakımsız elge kez boldık, Jalınsak ta bilmestey. Jangan otka kez boldık, Jalınsak ta könbestey.	Rahmetsiz halkla görüştüğ, Yalvarsakta bilmez gibi. Yanan ateşte bulunduk Yalvarsakta anlamaz.
Bu baleden kutılıp, Jol jürer kün bolar ma? Ake menen şeşeni Körer küni bolar ma?	Bu beladan kurtulup, Yol yürür gün olur mu? Baba ile anneyi Görür günü olur mu?
Bu ne kudret, jarandar? Bu ne mehnat, jarandar? Paşa bası kul bolıp, Bu ne kaygı, jarandar?	Bu ne kudret arkadaşlar? Bu ne zahmet arkadaşlar? Çarın başı kul olup, Bu ne kaygı arkadaşlar?
<i>Buların zındannan kutulgan jeri</i>	<i>Bunların zindandan kurtulan yeri</i>
Beşaralar sırlasıp mundasadı, Kaşuga jabdıktarın ondasadı. Bu zındannın işinde ölemiz dep, Kaşuga amal tappay jılasadı.	Biçareler dertleşip konuşuyordu, Kaçmaya ekipmanın hazırladı. Bu zindanın içinde ölemez diye Kaçmaya yol bulmadan ağlaşırlar.
Şıktılar bu zındannan ayla taup, Kaştılar o şariden attay şaup. Duşpannan kutılsak dep kan jılasıp, Tüstiler daryaga bir sal taup.	Çıktılar bu zindandan hile bulup, Kaçtılar şehirden at gibi koşup. Düşmandan kurtulsak diye kan ağlayıp İndiler deryaya bir sal bulup.
Salmenen beşaralar jürdi deydi, Kaşar jakka saldarın burdı deydi. Joldasının bari de anda kaldı, Jan joldasın birge alıp jürdi deydi.	Sal ile biçareler yüzdü dedi, Kaçar yere salın çevirdi dedi. Yoldaşının hepsi orada kaldı, Can yoldaşıyla beraber gitti dedi.
Salmenen beşaralar jüre berdi,	Sal ile biçareler hep yürüdü

Kuday aman kılsın dep tiley berdi. Salmenen beyşaralar şıgıp edi, Aldınan köp keruen uşray keldi.	Tanrı sağ kılsın diye dua etti. Sal ile biçareler çıkıp idi, Ötüne çok kervan karşı geldi.
Eki adam köp keruennen keldi deydi, Birinen-biri surap bildi deydi. Karasa öz elinin patşası eken, Keruennin bari kelip kördi deydi.	İki adam çok kervandan geldi dedi, Bir-birinden sorup bildi dedi. Baksa öz halkının emirimiş, Kervanın hepsi gelip gördü dedi.
Keruen bari kelip körisedi, Birinen-biri surap bilisedi. Hanımızdın jogalğan jalgızı dep, Keruen bari endi jılasadı.	Kervanın hepsi gelip görüşürdü Biri-birinden sorup bilişirdi. Hanımızdın kaybolan yalnızı diye Kervanın hepsi orada ağlaşırdı.
Jalgızı patşamızdın, nagıp jürsin, Sal baylap darya işinde agıp jürsin. Ake-şeşen siz ketken son zar eniredi, Ne jumıska elinen şıgıp jürsin?	Padişahın yalnızı ne yapıyorsun Sal bağlayıp derya içinde akıyorsun. Anne-baban siz gittikten sonra ağladı Halkından hangi işe gidiyorsun?
Ketipsin el-jurtına sözindi aytpay, Tagında patşalık ornın kütpey. Ake-şeşen körmegeli dört jıl boldı, Daryada nagıp jürsin isindi aytpay?	Gidmişsin ahaline söz söylemeden Tahtında yerini beklemeden. Anne, baban görmeyeli dört yıl oldu Deryada ne işin varın demiyorsun?
<i>Jigittin jauabı</i>	<i>Yiğidin cevabı</i>
– Köp keruen, söz tıdanız, biz aytalık, Tüstegi uakıtta kelgen jardı aytalık. Jar üşin ake-şeşe uinen kettim, Jaratkan tagdırına ne aytalık.	– Çok kervan sözü dinle, biz diyelim, Düşümde gelen yarimi söyleyelim. Yar için anne, baba evinen gittim, Yaradan kaderine ne diyelim.
Tüsimde jarım zarlap “İzde, - dedi, Ümitimdi tappaspın! dep üzbe, - dedi. Jaratkan Alla bizdi ne kılsa da, Uakıtında ölsen de ne bolar?” dedi.	Düşümde yarım zarla “ara”, dedi, Bulamam diye umudunu kesme, dedi. Yaradan Allah bizi ne kılsa da Vaktinde ölürsen ne olur?” dedi.
<i>Keruennin jauabı</i>	<i>Kervanın cevabı</i>
– Patşamızdın jalgızı, biz tileymiz, Bas urıp ayagna söz suraymız. Jalgız jürip jarındı taba almaysın, Kaytkanın makul eken, biz jürermiz.	– Padişahımızın oğlu, biz dileriz, İtaat edip senden söz sorarız. Tek başınla yarini bulamazsın, Doğrusu evine dön, biz gideriz.

Akennin sizdin üşin janı kurban, Ar tarapta şar jurtnı boldı aman. Öziniz bir patşanın jalgızısız, Jalgız jürip jar izdeu zanga jaman.	Babanın sizin için canı kurban Her tarafta şehir halkın oldu sağ. Kendiniz bir emirin yalnızısız, Tek başınla yar aramak yasak olur.
Mın-mın asker sizge joldas bolar, Şarine akenizdin habar salar. Kudaydın üni sizge buyrık kılsa, Jer jüzinde bar bolsa, taup alar.	Bin-bin asker size yoldaş olur, Kentine babanızın haber verir. Tanrın sesi size buyruk kılsa Yer yüzünde var olsa, bulup alır.
<i>Jigittin jauabı</i>	<i>Yiğidin cevabı</i>
E, keruen, bu söz makul bolmas deymın, Bu sözdi asık jigıt almas deymın. Ölsem, jardıń jolında öleyin de, Jalganda eşkim ölmey kalmas deymın.	E, kervan bu söz makul olmaz derim, Bu sözü çevik yiğit almaz derim. Ölsem yarin yolunda öleyim de Hayatta kimse ölmeden kalmaz derim.
Bu sözdi, duşpan sözi – alman, keruen, Ölsemdağı jolımnan kaytpan, keruen. Jarıma uadeni kılğannan son, Jarımın jüzin körmey kaytpan, keruen.	Bu sözü düşman sözü, alma kervan Ölsemdaki yolundan dönmem, kervan. Yarima söz verdikten sonra Yarimin yüzün bakmadan dönmem, kervan.
<i>Keruennin kaytkan jeri</i>	<i>Kervanın döndüğü yeri</i>
Keruen köp sözine kayrılmaydı, Auelgi öz sösinen ayrılmaydı. Onan son köp keruennen bul ayrıldı, Dep endi bir-birine burılmaydı.	Kervan çoğun sözüne dönemez Evvelki öz sözünden hiç ayrılmaz. Ondan sonra kervandan bu ayrıldı, Diye artık birbirine hiç bakamaz.
- Bir is baska tüşıpti, Jürmey könilim tınbaydı. Asık bolğan jarımdı, Körmey könilim tınbaydı.	- Bir iş bana düşmüştür, gidmeden gönlüm huzursuz. Acele eden yarimi Görmeden gönlüm dayanmaz.
Köp kariptik körsem de, Zar zarlanıp jürsem de, Jar jolında ölsem de, Jürmey könilim tınbaydı.	Çok acizlik görsem de Zar hıçkırıp gelsem de Yar yolunda ölsem de Gidmeden gönlüm dayanmaz.
Kaygı jutıp kanbadım,	Kaygı içtim kanmadım

Bu jolınnan tanbadım, Buringıday bolmadım, Jürmey könılım tınbaydı.	Bu yolundan dönmedim Geçmiş gibi olmadım Gidmeden gönlüm dayanmaz.
Jalgızdıқта joldasım, Jar jolında jan joldasım. Dertime darmen bolmaydı, Jürmey könılım tınbaydı.	Yalnızlık ta yoldaşım Yar yolunda can yoldaşım Derdime derman olamaz Gidmeden gönlüm dayanmaz.
Janım barda bararmın, Tiri jürsem kaytarmın. Ölsem salem aytarmın, Jürmey könılım tınbaydı.	Canım varken varırım Diri yürürsem dönerim Ölsem selam söylerim Gidmeden gönlüm dayanmaz.
Endi keruen jürse, Ake bizdi körmese. Dertime darmen bolmasa, Armanımdı aytarsız.	Artık kervan yürürse Baba bizi görmezse Derdime derman olmazsa Amacımı söylersiz.
Razı bolsın akemiz, Sütün keşsin şeşemiz, Artımızda atamız, Salemdi siz aytarsız.	Razı olsun babamız Sütün affetsin anamız Ardımızda atamız Selamı siz söylersiz.
Bu joldan men kelermin, Kelmesem men ölermin, Ölsem sonda ölgeymın, Salemdi siz aytarsız.	Bu yoldan ben gelirim, Gelmezsem ben ölürüm. Ölsem orada öleyim Selamı siz söylersiz.
Munu ugıp körseniz, Şın jolına jürseniz, kulak salıp tursanız, Jaksı eken dep aytarsız.	Şunu anlayıp baksanız, Gerçek yolla yürürseniz. Kullağınla duysanız İyimiş diye söylersiniz.
Köp keruen bu jürmesin bildi deydi, Altın-kümis, keregin berdi deydi.	Çok kervan bu yürümemesin bildi dedi, Altın, gümüş gereğın verdi dedi.
Paşanın balası endi ketti, Taudan, tastań, daryadan ötti. Kasımdağı kızmetkeri jan joldası,	Padişahın oğlu artık gitti, Dağdan, taştan, deryadan geçti. Yanımdaki görevlisi can yoldaşı

Bir zamanda şarge yakın jetti.	Bir vakitte şehre yakın yetti.
Bir şetinen şarinin kirdi deydi, Aldında bir ülken üy kördi deydi. Üy işinde bir abız otır eken, Kırıp üyge salemin berdi deydi.	Bir yanından şehire girdi dedi, Önünde bir büyük ev gördü dedi. Ev içinde bir derviş otur imiş, Eve girip selamın verdi dedi.
Abız turup salemin aldı deydi, Bulardı körip tankaldı deydi. Alıstan kelgen bular beşara eken, “Otrındar” dep tekemet saldı deydi.	Derviş kalkıp selamın aldı dedi Bunları görüp şaşırđı dedi. Uzaktan gelen bunlar biçare imiş “Oturun” diye minderi koydu dedi.
- Oybay, jigitter, jolınız bolsın, - deydi, Köp olja aldımızga tolsın,- deydi. Beşaralar, jeriniz alıs eken, İzdegeninizdi taup, jolınız bolsın, - deydi.	- Ah, yiğitler yolunuz olsun, dedi Çok çıkarma önünüze dolsun, dedi. Biçareler yeriniz uzak imiş Aradığınız bulup, yolunuz olsun, dedi.
Beşaralar, jeriniz alıs eken, Mınav bir patşanın jalğızı eken. Jeriniz, Kuday bildirse, men bilermin, İzdegenin bakırı han kızı eken.	Biçareler, yeriniz uzak imiş, Şu oğlan padişahın yalnızı imiş. Yerini Tanrı bildirse ben bilirim, Aradığı kişisi emir kızımış.
Tan kalıp bular sırın ayttı deydi: - Kim kelip habar berip kayttı? - deydi. Jolıma eşbir adam körinbeydi, Bu habardı kim sizge ayttı? - deydi.	Şaşırıp bunlar sırın deydi, dedi: “Kim gelip haber verip döndü?”, dedi. Yolumda hiçbir adam görünmedi, Bu haberi kim size demiş? dedi.
- Kudayım bildirgen son, bildim sizdi, Üş kün burun tüşümde kördim sizdi. Karnınız endi sizdin aşkan şıgar, Boyunız endi jatpak, koysa sözdi.	Rab bildirdikten sonra, bildim sizi, Üç gün önce düşümde gördüm sizi. Karnınız artık sizin aç olabilir, Boyunuz artık yatar, koyup sözü.
Şarge bu beşara kirdi deydi, Allanın jarlıgına köndi deydi. Bir köşenin işinde jürüp edi, Kırık kız bosıp jatr, kördi deydi.	Şehire bu mahzun girdi dedi, Allahın emirine itaat etti. Bir sokağın içinde gezdiğinde Kırık kız dağıldığım gördü dedi.
Jigitti kızdar burun körgen eken, Köşemizde eki karıp jürgen eken. Patşanın kızının közi tüşip,	Yiğidi kızlar öncede görmüşler Caddemizde iki garip yürüyüyenmiş. Padişah kızının gözü görüp,

Artınan biraz karap turgan eken.	Ardından biraz bakarak durmuşdur.
– Oybay, kızdar, bu jigît kim boladı?! Ar jer karap turup aynaladı. Şüyünşü, jarım bolsa, berer edim, Körseniz, ne körgeli kim baradı?	– Ah, kızlar bu yiğît kim acaba? Her yere bir bakıp dönüyordu. Müjdem var verir idim yarım çıksa, Bir baksanız görmeye kim varacak?
<i>Han kızının kızdarga jırlap aytkanı</i>	<i>Emir kızının kızlara ağlayarak dediği</i>
– Batır erdey jürüsü, Paşsa ulunday turısı, Körgen tüstin türü osı, Bugün kelgen bolmasın?!	– Kahraman gibi yürür, Şah oğlu gibi durur, Rüyandaki gördüğün Bugün gelmiş olmasın?
Kıldan birdey basında, Joldası bar kasında, Kaygı tüsip jasında, Jar izdeuşi bolmasın?!	Saçı dümdüz başında Yoldaşı var yanında Kaygılı şu genç adam, Yar arayan olmasın?
Pida kılıp maldarın, Kurban kılıp jandarm. Barıp surap elderin, Söz surauşı bolmasın?!	Vefat edip malların Kurban kılıp canların Gidip sorup soyların, Söz soran can olmasın?
Tüste körgen jarımız, Ogan kurban bolamız, Kündiz-tünde zarımız, Jar izdeuşi bolmasın?!	Rüyadaki yarımız Ona kurban olcaz Gündüz-gece zarımız Yar arayan olmasın?
Barıp jüzin körinder, Onı saktap turındar, Biraz karap turındar, El izdeuşi bolmasın?!	Gidip yüzün bakınız Onu gizleyip durunuz Biraz bakıp durunuz Halk arayan olmasın?
Barıp habar alındar, Jüzin karap körinder, Kaygı-munın surandar, Jar izdeuşi bolmasın?!	Varıp haber alınız Yüzün bakıp görünüz Kaygı-gamın sorunuz Yar arayan olmasın?
Onan habar alganga, Şüyünşi habar salganga, Altın jüzik gauhar tas	Ondan haber alana Müjdeleyip gelene Altın yüzük mücevher

Şüyünşilikke berermin.	Müjdesine veririm.
Han kızı asık jarın bildi deydi, Kızdarga jarın aytıp küldi deydi. Kırık kızdandan eki kız joldas alıp, Bu jigitti körgeli keldi deydi.	Şah kızı sevgilisin bildi dedi, Kızlara yarın deyip güldü dedi, Kırık kızdandan iki kız yoldaş alıp Bu yiğidi görmeye geldi dedi.
Köşeden kızdar izdep tappay kaldı, Bu karip o jerden ketip kaldı. Kızdar kelip karasa, daneme jok, Ar jerden karap jürüp aynaldı.	Caddeden kızları hiç bulamadı, Bu garip o yerden gidip kaldı. Kızlar gelip arasa hiç bir şey yok Her yerden arayıp döne kaldı.
Hanışaga kızdar kelip habar ayttı: - Jolauşı eken oların, keyin kayttı. Han kızı köp kızdarga söz aytadı: - Jarım bolsa, ol nege keyin kayttı.	Hanıma kızlar gelip haber verdi, -Yolcu imiş o kişi geri döndü. Şah kızı çok kızlara böyle dedi, - Yarım ise o niye geri döndü.
Bozjigit joldasmen kenesedi, Ar jerden moynın sozıp karasadı. Şariden tonı jırtık karip körse, El-jurtının manisın surasadı.	Bozyiğit yoldaşıyla danışardı Her yere dikkat edip bakıyordu. Kentten kürkü yırtık garip görürse Milletinin durumun soruyordu.
Jarımız bar ma, jok pa, bir anıktalık, Aynegin, kızdar bilmes, bir tındalık. Bu şariden jarımız tabılmasa, Jolauşının jabdıgın ondasalık.	Yarımız var mı, yok mu bir öğrenelim, Dikkatle kızlar camın bir duyalım. Bu şehirden yarımız bulunmazsa Yolcunun gereğın hazırlayalım.
Bu karip han kızın köniline aldı, “Ya, Alla” dep özderin jolga saldı. Bir saraydın işinde ot janadı, Aynekten bular kelip kulak saldı.	Bu garip emir kızına gönül koydu, “Ya, Allah” diye kendisin yola koydu. Bir sarayın içinde ateş yandı Bunlar camdan gizli gelip dinledi.
Köp kızdar üy işinde söylep jatr, Han kızı jarın joktap jatr. “Asık jarım, jüzün bir körsem” dep, Kudaydan nalış kılıp jılap jatr.	Çok kızlar ev içinde konuşuyor, Şah kızı yarın yas tutuyor. “Sevgilimin yüzün bir baksam ”diye, Tanrıdan acı çekip soruyor.
Üy işinde aytkan sözi: - Jeti jıldan Boldım zar, jüzüne intızar, asık sagan. Jarıma kosar ma eken Bir ua Bar, Bari jannın-janga kosılğan.	Ev içinde diyen sözü, “yedi yıldan Oldum zar, yüzüne intızar, sensin aşkım” Yarıma yetişir miyim tek Tanrım

	Herkes canı canıyla birlikte.
... .. Bir jürer kün bolar ma, Kökirektegi köp kaygı Kutılar kün bolar ma?	... .. Bir yürür gün olur mu Gövdemde çok kaygı Kurtulur gün olur mu?
Kelemin dep ayıpsın, Uadelerin jalgan ba edi. Munşa saktap kelmedin, Bölek jardı algan ba edi.	Sen geleceğim demişsin Verdiğin söz yalan mıydı. Bunca vakit susmadın Başka yarı almış mıydın.
Alla koskan jar edin, Jarım, opa kılmadın. Jeti jıldan ünnen, Eş ornınnan turmadın.	Allah veren yar idin, Yarım vefa kılmadın. Yedi yıl oldu evinden Hiç yerinden kalkmadın.
Han kızı jılay endi sorlı boldı, Jigittin kökireğine kaygı toldı. Asık jarı ekenin bilgennen son, Jırın jırlap aynekten habar saldı.	Şah kızı ağlayarak zarlı oldu Yiğidin gövdesine kaygı doldu. Sevgilisimişin bildikten sonra Şarkı söyleyip camdan haber verdi.
- Oybay, jarım, biz şıgarmız asık jarın, Saktağan jetti jıldan ıntızarın. İzdegenin biz bolsak, asık jarım, Sözümüzge endi siz kulak salın.	- Ah, yarım biz muhtemelen sevgilin, Yedi yıldan beri gizli intizarın. Aradığın biz isek aşık yarım Sözümüzü artık siz iyi dinle.
Bari dört jıl boldı Jolında jürgen jarın. Uade kılıp tüsinde körgeñ jarın, İzdegen asık jarım, Kelip turmın, jarım, Şın bolsa ıntızarın.	Hepsi dört yıl oldu Yolunda gelen yarın. Söz verip düşünde gördüğün yarın, Arayan aşık yarın Sana geldim yarım Gerçekse intizarın.
Sizdi munda jarattı, Bizdi onda jarattı, Biraz zarlap jürsin dep, Arada daria jarattı.	Sizi burada yarattı, Bizi orada yarattı, Biraz ağlasın diye Araya derya yarattı.
Şölde jürdim su tappay, Köp kariptik körgeñmin.	Çölde gezdim suyum yok Çok gariplik görmüştüm.

Jol bastaşı bir tappay, ...	Yol kılavuzun bulmadan ... ..
Tört jil boldım jolında, Kayran bolıp jürippin. Daria keşip, tau ötip, Körmegendi kördim men. Tabandarım oyılıp, Koldarım soylıp, Daulet bagım joyılıp, Zar-sargardan boldım men.	Dört yıl oldum yolunda, Hayran olup yürüdüm Derya ile dağ geçip, Görmeyeni gördüm ben. Tabanlarım kırılıp, Ellerim çatlayıp, Servet bahtım mahvolup Zar biçare oldum ben.
Akendi men körmedim, Şeşendi men körmedim, Üyde ömir sürmedim, Bir sen üşin jürdim men.	Babamı ben görmedim, Annemi ben görmedim, Evde ömür sürmedim, Bir sen için yürüdüm ben.
Men seni izdep jürgenmin, Boym tüste körgeñmin, Janım kurban kılğanmın, Rakım etsen kerek-ti!	Ben seni arayıp yürüdüm, Daima düşümde görürdüm, Canım kurban kılmışım Aman etsen gerekir!
Zapıranday solğanmın, Üş jil tutkın bolğanmın. Jüzin körer kün bolsa, Ne bolsam da bolğanmın.	Hasretimden solmuşum, Üç yıl tutsak olmuşum. Yüzünü görür gün olsa Ne olsam da olmuşum.
Meyman bolıp kelippin, Kayran bolıp jürippin, Nurın tüste körippin, Rakım etsen kerek-ti!	Konuk olup gelmişim, Hayran olup yürümüşüm, Nurun düşte görmüşüm Aman etsen gerekir!
Atım menin – Bozjigit, Kasımda bar dos jigit, Bir kaygılı kos jigit, Rakım etsen kerek-ti!	Adım benim Bozhiğit Yanımda var dost yiğit Aynı gamlı yiğitiz, Aman etsen gerekir!
Şın akikat jar bolsan, Üyge kirsem kerek-ti, Janım süygen, janarım,	Hakikaten yar isen, Eve girsem gerekir, Canım seven gözüksün

Jüzin körsem kerek-ti.	Yüzünü görmem gerekir!
<i>Kızdın jauabı</i>	<i>Kızın cevabı</i>
– Şın ba eken, ötirik pe eken sözün senin, Tappaymın kaygılıksın özin senin. Tüste Alla koskan jarım bolsan, Köreyin, kel, aynekten jüzin senin.	– Gerçekten mi, yalan mı sözün senin, Bulmadım gözükmedin kendin senin. Düşte Allah veren yarım isen Göreyim gel camdan yüzünü senin.
Bozjigit aynekke keldi deydi, Kız karap jigüt jüzin kördi deydi. Betindeki perdesin aşır edi, Hanışa asık jarın bildi deydi.	Bozyiğit pencereye geldi dedi Kız bakıp yiğit yüzün gördü dedi. Yüzündeki peçesin açtığında Sultanım aşık yarın bildi dedi.
Tonın kyıp han kızı kadam bastı, Jügirip kızdar turıp esik aştı. Uıstap altın-kümis kolına alıp, Meruert pen marjannan şaşu şaştı.	Kürkün giyip şah kızı adım attı, Koşup kızlar varıp kapıyı açtı. Avuç dolu altın, gümüş eline alıp İnci ile mercanı havaya attı.
Kuşaktasıp köristi asık jarı, Kasında kırık kız bar kızmetkeri. Kızdar turıp aldında jar-jar aytıp, Han kızının tabıldı intizarı.	Kucaklaşıp görüştü aşık yarı, Yanında kırık kız var hizmetçisi. Kızlar durup önünde “yar-yar” deyidi, Şah kızının bulundu intizarı.
<i>Kızdardın aytkan jar-jarı</i>	<i>Kızların söylediği yar-yarı</i>
- Alhamdu, süre Kurannın, Basında-dür, jar-jar! Paygamberları Allanın, Kasında tur, jar-jar. Biri – meruert, biri – marjan, Tizilip tur, jar-jar!	– Alhamdu Kuran-ı süre Başındadır yar-yar, Peygamberleri Allahın Yanındadır yar-yar. Birisi inci, biri mercan Dizilip dur yar-yar!
Biri – han-dür, biri – hanışa, Jar bolıpsın, jar-jar! Biri – totı, biri – bulbul, Jar bolıpsın, jar-jar!	Biri şahdır, biri şah kızı, Yar olmuşsun yar-yar! Biri papağan biri bülbül Yar olmuşsun yar-yar!
Biri – altın, biri – kümis, Tüs bolıpsız, jar-jar! Biri – gül, biri – jupar, Hoş bolıpsız, jar-jar!	Biri altın, biri gümüş, Renk olmuşsun yar-yar! Biri gül diğeri misk, Hoş olmuşsun yar-yar!

Biri – ay-dür, biri – kün-dür, Kaygırmanız, jar-jar! Zamanakır bolganşa Ayrılmamız, jar-jar!	Biri aydır, biri gündür, Kaygılanma yar-yar! Kıyamet kopana kadar, Ayrılmayın yar-yar!
Biri – gauhar, biri – jakut, Jarasıp tur, jar-jar! Biri – totı, biri – bulbul, Sır aşıp tur, jar-jar!	Biri cevher, biri inci, Yakışmış bak yar-yar! Biri papağan, biri bülbül Sırdaşıp dur yar-yar!
Zamanakır bolganşa, Bir jüriniz jar-jar! Siz – hanşa, biz – kızmetker, Alla bolsar, jar-jar!	Kıyamet kopana kadar, Beraber ol yar-yar! Siz hanım, biz – hizmetkar, Allah yardımcısı yar-yar!
Jalğan dünya jarasar Köp malmenen, jar-jar! Maldı künge jarasar Süygen jarmen, jar-jar! Malı joktın jarı jok, Tösegi jok, jar-jar!	Yalan dünya yakışır Çok malıyla yar-yar! Mallı güne yakışır Seven yarla yar-yar! Malı yoğun yarı yok, Yatağı yok, yar-yar!
Jar-jar aytpak burıngı, Ülgimiz bar, jar-jar! Tirilikte biraz kün Külkimiz bar, jar-jar!	Yar-yar diyen eskiden Örneği var yar-yar! Bu hayatta biraz gün Gülümüz var, yar-yar!
Jar-jar ayttı kırık kız oynap-külip, Kulak saldı han küni tıstan turıp. Kızdardım bu oynın esitken son, Jöneldi hanga taman habar bilip.	Yar-yar dedi kırık kız oynap, gülüp, Duydu sultan kölesi dışarıdan. Kızların bu sesin dinledikten sonra Yöneldi emire haber vermeye.
Jar-jar aytıp köp kızdar kızmet kıldı, Bir küni padişahın tınap bildi. Kırık kızdın jar-jarın esitken son, Keldi de patşa aldına jauap berdi.	Yar-yar deyip çok kızlar hizmet kıldı, Kölesi padişahın duyup bildi. Kırık kız yar-yarın duyduktan sonra Geldi ve emir önünde cevap verdi.
- Taksır han, kızınızga barıp keldim, Bir sumdıq bar eken, tınap bildim. Kırık kız jar-jar aytıp jatr eken,	- Padişah, kızınıza varıp geldim, Bir gizli sır varmış, duyup bildim. Kırık kız yar-yar söylüyorlar imiş

Esitken jamandıktı ayta keldim.	Duyduğum sırrı söylemeye geldim.
Bu jar-jarın esitip üyge kirdim, Toyların, kılğan isin karap turdım. Köp kızdar bir toy kılıp jatır eken, Eki jigít işinde, onı kördim.	Bu yar-yarın dinleyip eve girdim, Düğünün, yaptığı işini baktım. Çok kızlar bir düğün yapıyorlarmış İki yiğít içinde, onu gördüm.
Kızınızben bir jigít moyındasıp, Jatır-dı tak üstünde koyındasıp. Menin aytkan sözime nanbasanız, Karanız, taksır hanım, esik aşıp.	Kızınızla bir yiğít el tutuşup, Yatırdı taht üstünde kucaklaşp. Benim dediğime inanmazsanız Bakın, padişahım, kapıyı açıp.
Esitip han kolına kılış aldı, Eline aşulanıp habar saldı. Köşede köp saldattar jıyılıp, Han kızının tas üyin kamap aldı.	Duyup emir eline kılıç aldı Halkına sinirlenip haber saldı. Caddede çok askerler toplanıp, Şah kızının taş evin sarıp durdu.
Han tısta aşu kılıp akıradı, Üyde jatkan kızın şakıradı. Üyde jürgen duşpandı öltirsın dep, Bileri tısta turıp akıradı.	Emir dışarıda kızıp haykırdı, Evdeki kızın çağırıyordu. Evdeki düşmanı öldürün diye Hakemler dışarıda bağıyor.
Saldattar üy işine enip keldi, Tappadı beysaralar kaşar joldı. Karip jannan tünilip beysaralar, Allanın amirine moyınsunadı.	Askerler ev içine girip geldi, Bulamadı çaresiz kaçır yolu. Garip candan ümit kesip acizler Allahın emirine itaat etti.
Saldattarmen ekisi urıs boldı, Bermedi köp saldattar kaşar joldı. Beysaralar esikke umılğanda, Ayagna taptadı segiz kuldı.	Askerlerle ikisi savaşırdı, Vermedi çok askerler kaçır yolun. Biçareler kapıya koştduğunda Ayağıyla bastı sekiz köleyi.
“Ya, Alla” dep kılışın kolına aldı, Aldına kez-keğendi kırıp saldı. Beysaralar tas üyden şıgıp edi, Tıstağı köp saldattar ortaga aldı.	“Ya, Allah” diye kılıçın eline aldı, Önüne gelenin canını aldı. Biçareler taş evden çıkıp idi, Dışarıdaki çok askerler sarıp aldı.
Öltirsın dep han turıp jarlık kıldı, Tıstağı saldattar ortaga aldı. Beysaralar atına minip alıp, Jüz jıyırma kisisin kırıp saldı.	Öldürün diye padişah emir etti, Dışarıdaki askerler sarıp aldı. Biçareler atına bindiğinde Yüz yirmi kişiyi vefat etti.

Bozjigit joldasimen kaşıp ketti, Şardin köşesimen şaup ötti. Saktasa Kuday Tagala, bale bolmas, Bayağı abızına aman jetti.	Bozyiğit yoldaşıyla kaçıp gitti, Şehrin sokağıyla koşup geçti. Tanrı bizi korusa bela olmaz önceki dervişine sağ yetiştii.
Ustay almay han endi aziz boldı, Jüz jıyrma kisisi ölip kaldı. Ayagının astıman bale şıgıp, Kudayım bu baleni kaydan saldı.	Tutamadan emir artık aziz oldu, Yüz yırmi kişisi vefat oldu. Ayağının altından bela çıkıp Tanrım bu belayı nereden saldı.
<i>Hannın kızına aytkan sözi</i>	<i>Emir kızının dediği sözü</i>
– Oybay, kızım, bu ne degen sumdık,-dedi, Akendi endi kıldın mundık, - dedi. Kaydan azıp jürgenge joldas bolıp, Şaride kisi jok pa sondık, - dedi.	– Ah, can kızım bu ne kadar tasa, dedi Babanı kıldın artık gamlı, dedi. Nereden bu berduşla yoldaş oldun Şehirde kişi yok mu aynı, dedi.
Oybay, balam, er tappay saskanın ba, Jer jüzinde handardın ulı jok pa? Kaydan azıp jürgenge joldas bolıp, Kuldarmen şınmenen azganın ba?	Ah, can kızım kocasız kayboldun mu, Yer yüzünde şahların oğlu yok mu? Nereden bu berduşla yoldaş oldun Köleyle doğru yolu kaybettin mi?
Bu ne degen basıma bale saldın, Munday ülken uyatka kaydan kaldın? Jurtında sonday handar ulı jok pa, Joldan azıp jürgenge kaydan kaldın?	Başıma ne kadar sen bela verdin, Böyle büyük utançı neden yaptın? Halkında öyle şahlar oğlu yok mu, Nereden bu berduşla yoldaş oldun?
<i>Akesine kızdın bergen jauabi</i>	<i>Babasına kızın verdiği cevabı</i>
- Kulagım sanırau bolganda, Aytsan sözin ukpaymın. Kanday jaksı tapsan da, Eştemendi almaymın.	– Kulağım sağır olduğunda Dediğin sözü anlayamam. Hangi koca bulsan da Hiçbirin de almayacam.
Akılım bastan ketken son, Akılını almaymın. Bu bir kelgen jigittin Eş jolınan kalmaymın.	Aklım baştan gittikten sonra, Aklını almayacam. Bu bir gelen yiğidin Hiç yolundan kalmayacam.
Akem, basımdı alsan da, Zindanına salsan da, Bu jarımnan ketpespin.	Babam, başımı alsan da, Zindanına koysan da, Yarımdan gidmeyeceğim.

<p>Jüzin körmey kalsam da, Bizden makul kız taup, Öz erkinşe kılarısın. Jurtınan jaksı tandatıp, Süygenine berersin.</p>	<p>Yüzün görmesem bile, Bizden uygun kız bulup, Kendine göre yaparsın. Halktan iyisin bulup Sevdiğine verirsin.</p>
<p>Bu yarımnan baskann Ölsem jüzin körmeymin, Bu jigitti körmesem, Dertime jok darmenim. Jüzin körip ölsem men, Dunyede jok armanım.</p>	<p>Bu yarımdan başkasın Ölsem yüzün görmeyecem, Bu yigidi görmezsem, Derdime yok dermanım. Yüzün görüp ölsem ben Dünyada yok hedefim.</p>
<p>Aşulanıp han endi jurtın jidi, Kızına aşulanıp işi küydi. Duşpandar tağı munda kelmesin dep, Ar jerge küzetşini azir koydı.</p>	<p>Kızmış emir artık halkın topladı, Kızına sinirlenip içi yandı. Düşmanlar yine buraya gelmesin diye, Her yere nöbetçiyi hazırladı.</p>
<p>– Oybay, jurtım, hanınızın datı deymın, Şaride duşpanımız jatrı deymın. Kaydan kelip kızımı azgırptı, Tek emes bu bir kelgen jatrı deymın.</p>	<p>– Ah, milletim şahınızın diyeceği var, Şehirde düşmanımız yatır dedim. Nereden gelip kızımı ayarttı, Bu yabancı gelmedi yalnız dedim.</p>
<p>Akıldasıp, bilirim, jol tabınız, Şariden bugan jiyıp kol tabınız. Karilikte basıma kelgen bale, Keşiktermey duşpannan kek alınız!</p>	<p>Danışıp, yargıçlarım yol bulunuz, Şehirden bu yüzden asker toplayın. Yaşlyken bu başıma gelen bela Gecikmeden düşmandan oç alınız.</p>
<p>Duşpanın alıp kel kesip basın, Közinen ağızınız kandı jasın. Duşpannan keşiktermey kek alınız, Koymanız kasındaki bar joldasın.</p>	<p>Düşmanın getirin kesip basın, Gözünden akızın kanlı yaşın. Düşmandan gecikmeden oç alınız Acımayın yanındaki kişilere.</p>
<p>Aşulanıp han endi jarlık kıldı, Köp asker duşpanına barmak boldı. “Duşpanımız uşırasa, kutılmas” dep, Şarige saldat, mın asker toldı.</p>	<p>Kızarak emir artık buyruk kıldı, Çok asker düşmanına gitmek oldu. “Düşmanımız gözükse kurtulmaz” diye Toplanıp kente bin asker doldu.</p>

<p>Beyşaralar abızdan akıl aldı, hat berip joldasınan habar saldı. hat işinde özinin atın saldı, Joldası ketti, özi üyde qaldı.</p>	<p>Biçareler derviştən akıl aldı Mektupla yoldaşından haber verdi. Mektup içine kendi adın saldı, Yoldaşı gitti, kendi evde kaldı.</p>
<p>hat alıp jan joldası jetip keldi, hat ustap han aldına kelip edi. han bu hatın ustap oqığan son, Duşpannın joldasın[ın] barın bildi.</p>	<p>Mektup alıp can yoldaşı yetiştı Mektupla şah önüne gelmiş idi. Şah mektubu okuduktan sonra Düşmanının yoldaşı varın bildi.</p>
<p>Qol qusırıp hanğa bu sälem berdi, hatın berip esikte qarap turdı. hat işinde “hanmın” dep jazğan eken, hatın oqip han alıp jerge urdı.</p>	<p>Çaresiz emire bu selam verdi, Mektubun verip kapıda bakıyordu. Mektupta “Emirim” diye yazmış, Mektubu sonra emir yere vurdu.</p>
<p>– Oybay, jurttım, bu jigıt sasqan eken, Qul eken, patşamnın dep jazğan eken. Joldasın başşı qılıp basın alın, Özine-özi şunqır qazğan eken.</p>	<p>– Ah milletim bu yiğıt şaşsa kalmış, Kölemiş “emirim” diye yazmışdır. Yoldaşıyla beraber başın alın Kendi kendine çukuru kazmışdır.</p>
<p>Beyşaramı başşı qılıp alıp bardı, Qılıştarın qımına salıp bardı. «Izdegen duşpanımız kez boldı» dep, Qaldırmay batırların alıp bardı.</p>	<p>Biçareyi önlerinde götürdüler, Kılıçların kımına salıp vardı. “Aradığımız düşmanı bulduk” diye Brakmadan tüm alplerin götürdü.</p>
<p>Üyden qarap hanzada bildi deydi, Öltirgeli duşpandar keldi deydi. Köp askerдин dauısın estigen son, Er erttep arğınmağın mindi deydi.</p>	<p>Evden bakıp şah oğlu bildi dedi, Öldürmeye düşmanlar geldi dedi. Çok askerın sesin duyduktan sonra Ahırdaki atına bindi dedi.</p>
<p>“İä, Alla” dep duşpanğa qarısı jürdi, Jan joldasın duşpannan julıp aldı. Joldasın köp askerden alıp edi, Köp asker bări endi ortağa aldı.</p>	<p>“Ya Allah” diye düşmana karşı geldi Can yoldaşın düşmandan çekip aldı. Yoldaşın çok askerden almış idi Askerin hepsi artık sarıp aldı.</p>
<p>Köp kisi kün batqanşa urıs boldı, Şunqır jerdin bări de qanğa toldı. Quday Tağala saqtasa päle bolmas, Jıqtı deydi atınan üş jüz quldı.</p>	<p>Asker gün batıncaya kadar savaştı Çukur yerin hepsi de kana doldu. Allah Teala korusa bela olmaz Yıkılmışdır atından üç yüz köleyi.</p>
<p>Beyşaralar özderin jolğa saldı,</p>	<p>Biçareler özlerin yola koydu</p>

Köp duşpannan ekeui aman qaldı. Alla Tağala saqtasa päle bolmas, Üş jüz kisi duşpannan qırıp saldı.	Çok düşmandan ikisi sağlam kaldı. Allah Teala korusa bela olmaz Üç yüz kişi düşmanın canını aldı.
Barğan kisi bularğa qayıp keldi, Üş jüz kisi ölgenin ayıp keldi. Quday Tağala bularğa quat berip, Jıqtı dedi atından üş jüz quldu.	Giden kişi bunlara tekrar geldi Üç yüz kişi öldüğün deyip geldi. Allah Teala bunlara kuvvet verip Yıktı dedi atından üç yüz köleyi.
Qalğan asker aziz bolıp qayıp keldi, Üş jüz kisi ölgenin ayıp keldi. Barğan kisi duşpandı ustağan joq, han bir sumdıqtın bolğanın endi bildi.	Kalmış asker aziz olup geri geldi Üç yüz kişi öldüğün deyip geldi. Gidenlerin düşmanı tutmadığın Şah bir dehşetin olduğun şuan bildi.
Bileri han aldında söz aytadı: – Urisıp bu duşpandı biz qaytelik. Şaqırıp, küyeu qılıp toy toylatıp, Ol teris amal qılıp biz qaytalıq.	Yargıçları şah önünde söyledi: – Kavga edip düşmanla ne yapalım Çağırıp damat kılıp düğün yapıp Tam tersi ameli biz yapalım.
Bilerdin bu sözine bari köndi, Köşede saum ayıp atqa mindi. – Jigit, kârin, bu toydan qalman, – dedi, hanşamızdın kônili endi tındı.	Yargıçın sözün herkes kabul etti Sokakta müjdeleyip ata bindi. “Genç, yaşlı düğünden kalmayın”, dedi Hanımın gönlü artık huzur buldu.
Hanısağa “şüyinşi” [dep] bireu keldi, Nege ayırsın hanısa süygen jardı. – Jarınız[ğa] «kelsin» dep habar salın, Toyınızda toysın jurtın qarnı.	Hanıma “müjde” deyip biri geldi Nasıl bıraksın hanım seven yarin. –Yarınıza “gelsin” diye haber verin Düğünde doysun karnı milletin.”
Atqa min[ip] han özi barmaq boldı, Toyınızdın qızığın körmek boldı. Jarlıq qılıp jurtına saum ayıp, Süygeniniz[ge] ol sizdi bermek boldı.	Ata binip şah özü gidecekti Düğün zevkin, şenliğin görecekti. Buyruk kılıp halkına müjdeleyip Aşkıma o sizi verecekti.
Qız beker ötirik sözge nanadı, Jarına sälem ayıp söz saladı. “Toyımızğa Bozjigit kelsin jıldam, Küyeu qılıp toylatıp seni şaqıradı”.	Kız boşuna yalan söze inandı Yarina selam deyip mektup yazdı. “Düğünümüze Bozyiğit gelsin çabuk Koca kılıp seni severek çağırdı.”
Jigit şaqırğanda toyğa keldi, jigitke köp araq	Yiğidi çağırduğında düğüne geldi,

berip mas qıldılar, onı öltirerge aql qosqanda joldası qızğa habar berdi.	yiğide çok şarap verip sarhoş ettiler. Onu öldürmeye danışdığında yoldaşı kıza haber verdi.
– Köp duşpanın işinde Qayrap alar jarı joq, Süyemin dep tolganda, Ayırıp alar jarı joq.	– Çok düşmanın içinde Bileyecek yarı yok. Seviyorum dediyse Ayıracak yarı yok.
Şın jarım dep siz üşin Basın bulsız satar ol. Tiriliktin jolında Ne qılsan da qılar ol.	Öz yarım diye siz için, Başın bedava satar o. Yaşamının yolunda Ne kılsan da kılar o.
Sizdin üşin tuğan bir adam Öltirsen de quln-dı. Kärip bas[ı] kesilse, Sizdin üşin kesiler. Keudeden bas üzilse, Sizdin üşin üziler.	Sizin için doğan bir adam Öldürsen de kölendir. Garip başı kesilse Sizin için kesilir. Gövdeden baş koparsa Sizin için koparrı.
Aytsa sözi bul edi, Bir patşanın ulı edi, Mın-mın asker attansa, Bäri onnı qulı edi. Dünie-mülki bar edi, Bir özine zar edi. Sonday patşa bitilmes, Köringennin jarı edi. Qay erligin aytayın, Qanşa aytsam da tausılmas. Jalgızı edi bir hannın, Süyegin jurtn tanımas. Mas bolğanda käriptin Älin eşkim suramas.	Söyleyen sözü bu idi Bir padişahın oğlu idi, Bin asker yola çıksa Hepsi onun kölesiydi. Servet-mülkü var idi Tek başına zar idi. Böyle şahzade eksik Her canın hayaliydi. Hangi erligin diyeyim Kaç söylesem de hiç bitmes. Yalnızı idi bir emirin Kemiğin halkı tanımaz. Sarhoş olsa bu garip Halin kimse soramaz.
Köp işinde ne qılsın, Aqqa moyın usındı,	Halk içinde ne yapsın Haka boynun sunardı

<p>Moyın usnğan jigittin Öler küni bolıptı. Sizden sebep bolmasa, Öler küni juq-tı.</p>	<p>Boynun sunan yiğidin Ölür günü yetişmiş. Sizden neden olmasa Ölür günü yakında.</p>
<p>Ötirik jardın dosı emen, Meni tağı qostay bar! Bizdi birge öltirsın, Äkenin sözün qostay bar! Şın süygen jar bolsan, Ümitindi üzbey bar! Buringı ötken dostay bar, Dostın sözün qostay bar! Şın könlınmen jar bolsan, Jarındı tez izdey bar, Qılış basın kespey bar! Jarda peyilin bar bolsa, Ümitindi üzbey bar!</p>	<p>Yalan yarın dostu değılim Beni gene takdir et! Bizi beraber öldürsün Babanın sözün onayla! Gerçek seven yar isen Ümidini kesmeyin! Eskide geçen dost gibi, Dostun sözün onayla, Gerçek gönülle yar isen Yarını tez arayın, Kılıç basın kesmesin! Yarda lütfun var ilse, Ümidini kesmeyin!</p>
<p>Qurbandığın jıqpay bar, Duşpanından qorıqpay bar, Jar qayğısın oylay bar! Is ötken son payda joq, Nayzaların suqpay bar! Bügin eske almasan, Ötkennen son toylay bar! Dert başka tüsken son, Qılış basın kesken son, Siz jarğa men ne aytayın Keudeden bas üzgen son.</p>	<p>Kurbanlığın yıkmayın, Düşmanından korkmayın, Yar kayğısın düşünün! İşten sonra fayda yok, Mızrakların sokmayın! Bugün hatırlamazsan Geçtikten sonra kutlayın! Dert başa düşdükten sonra, Kılıç basın kestikten sonra, Siz yara ben ne diyeyim Gövdeden baş koptuktan sonra.</p>
<p><i>Qızdın jurtına barganı</i></p>	<p><i>Kızın yurtuna vardığı</i></p>
<p>Qız baqır esitken son turdı deydi, Jügirip toyğa taman jürdi deydi. Ölsem jardın sonında öleyin dep, Sälem berip toy üyge kirdi deydi.</p>	<p>Kız mahzun duyduktan sonra durmuşdur, Koşarak düğüne yakın geldi dedi. Ölsem yarın sonunda öleyim diye</p>

	Selam verip düğüne girdi dedi.
Esikten kirip köpke sälem berdi, Köp äsker türegelip orn berdi. Bozjigit mas bolıptı esin bilmey, Ötirik toy bolğanın endi bildi.	Kapıdan girip hepsine selam verdi, Çok asker kalkarak ona yer verdi. Bozyiğit sarhoştı bilinçi gitti, Yalan düğün olduğun şimdi bildi.
Äkesi otr eken tömen qarap, Mas jigittin bolmaydı älin surap. Eki közi jigitte köp äskerdin, Pışaq penen qolna qanjar alıp.	Babası oturmuş aşığa bakıp, Sarhoş yiğidin olmaz halin sorman. İki gözü yiğitte var askerin, Pıçak ile eline hançer almış.
Bozjigit jar keldi dep tanmaydı, Araq penen şarapqa qarını toydı. Esi ötkenin beşara bilip alıp, Aynalıp köp äskerdi bir qaraydı.	Bozyiğit yar geldi diye tanmadı, İçki ile şaraba karnı doydu. Aklı gittiğin biçare anlıyor, Şaşırıp çok askere bakıyordu.
Qız baqır bu sumdıqtı bildi deydi, Äkesine zar enirep keldi deydi. Jar üşin köp aldında tize bügip, Bastadı äkesine sözdi deydi.	Kız mahzun bu olayı bildi dedi, Babasına ağlayarak geldi dedi. Yar için halk önünde dize büküp Başladı babasına sözü dedi.
Jasın tögip aldında qız jılaydı, Bir jar üşin jalınıp zar enireydi. Jarımın jalğız qanı qala ma dep, Mun aytıp köp aldında jır jılaydı.	Yaşın döküp önüne kız ağladı, Bir yar için yalvarıp ağlıyordu. Yarimin yalnız kanı kalır mı diye, Gammın anlatıp hepsine söyledi.
<i>Qızdın jılap aytqanı</i>	<i>Kızın ağlayarak dediği</i>
– Sälem berdik, äkeler, Quttı bolsın toynız! Köp halıqtı jüpsız, Quttı bolsın oynınız! Şın könılmen toy bolsa, Qoy, qozıdan soynız. Duşpan bolsa arada, Azat etip qoynız!	– Selam verdim babalar, Kutlu olsun düğünün, Tüm halkı toplamışsın, Kutlu olsun oyunun! Gönül veren düğün ise Koyun, kuzudan kesin. Düşman varsa arada, Onları serbest bırakın!
Ädil patşa toy qılsa, Alla üşin dep oy qılsa, Bay işinde zarlını	Adil şah düğün yapsa, Allah için diye düşünse, Zengin içinden fakiri

<p>Azat qılsa kerek-ti. Bügingi kün jaqsı kün, Tutqın adam bar bolsa, Qutılarga zar bolsa, Azat etin, jaqsılar! Buzıq bolsa toymız, Jalğan bolsa oyımız, Azat qılıp jalğızdı, Biz paqırdı soymız!</p>	<p>Serbest bırakmak gerekir. Bugünkü gün iyi gün Esir adam var ise Kurtulmayı isterse, Serbest bırakın, insanlar! Kadayı ise düğünün, Yalan ise fikriniz, Serbest bırak yalnız Biz fakiri kesiniz!</p>
<p>Burnğı ötken düniede Kisi soyıp toy qılğan, Esitpedim, körmedim Munday jaman oy qılğan. Ölim kerek deseniz, Adam etin jeseniz, Bu zarlını qutqarıp, Biz paqırdı soymız!</p>	<p>Eskide geçmiş dünyada, Kişi kesip düğün kılınmış, Dinlemedim, görmedim Böyle kötü düşünen. Ölüm gerek dersiniz Adam etin yeseniz Bu mahzunu kurtarıp Biz fakiri kesiniz!</p>
<p>Köp işinde bu özi Azday bolğan bir kəriip, Alıp jürgen qasında Joldası joq bir kəriip. Sırım ayıp mundasar, Joldası joq bir kəriip, El-jurtınan ayrılğan, Jartı jandı bir kəriip.</p>	<p>Halk içinde tek özü Yalnız olan bir garip, Beraber olan yanında Yoldaşı yok bir garip. Sırım söyler dertleşir Yoldaşı yok bir garip. Öz yurdundan ayrılan Yarım gönül bir garip.</p>
<p>Alla Tağala jazğan son, Kimder tar bolmaydı. Köp elinen ayrılса, Kimder zarlı bolmaydı.</p>	<p>Allahın alınyazısı Kimlere dar olmaz. Ahalinden ayrılса Kimler zar olmayacak.</p>
<p>Men jılaymın, tileymın Äke menen şeşeden, han qasında otrğan Biler menen ağadan.</p>	<p>Ben ağlarım, dilerim Baba ile anneden, Şah yanında oturmuş Yargıçlarla ağabeyden.</p>

<p>Aytqan sözge könseniz, Surağanım berseniz, Kenesi jaqsı äkemiz, Sözim maqul körseniz.</p>	<p>Sözümü anlasanız Sorduğumu verseniz, Fikri güzel babamız Sözümü makul görseniz.</p>
<p>Meyman bolıp kelgenmin, Qalağanım berer me?! Süygen jardan ayrıltpas, Uldı äkeden ayrıltpas! E, jurttımnın jaqsılar[ı], Sizden surap jılaymın, Bu bir kelgen jigitti Azat qıl dep tileymin. Munı azat qılsanız, Bar malımdı beremin. Qolınızğa su quyıp, Kündey qızmet qılayın.</p>	<p>Konuk olup gelmişim İstediğimi verir mi? Seven yardan ayırmaz, Oğlu babadan ayırmaz! Eh, halkımın iyileri Sizlerden sorup ağlarım Bu bir gelen yiğitti Azat edin diye dilerim Bunu azat etseniz, Tüm malımı veririm. Elinize su döküp Köle gibi hizmet kılarım.</p>
<p>Qız baqır jarınan ayrılmaydı, «Jarımdı azat qıl» dep köp jılaydı. han özi tömen qarap jerdi şuqıp, Qızının bu sözine qayrılmaydı.</p>	<p>Aciz kız yarından ayrılmazdı, “Yarımı azat kıl” diye çok ağladı. Emir ise yere bakarak durdu, Kızının bu sözünü dinlemedi.</p>
<p>Aqılsız bäre [bir]dey sanırau boldı, Qız sözün esitpestey menireu boldı. Äkesi men jurttınan qız tünilip, Közinen aqqan jasqa aldı toldı.</p>	<p>Akılsız hepsi aynı sağır oldu, Kız sözün dinlemeden boğuk oldu. Kız babasıyla halkına öfkeledi Gözünden akan yaşa önu doldu.</p>
<p>Jılap-enirep jarında eki közi, Üy işinde aynalıp bir qaraydı. Qayda ketken bayının bar joldası, Köp duşpannın işinde jan joldası.</p>	<p>Ağlayarak can yarin arıyordu Ev içinde dönerek bakıyordu. Kocasının tüm yoldaşı nerede Çok düşmanın içinde can yoldaşı.</p>
<p>– Zar-särgardan bir käreip Älin bilmes bolar ma?! Jılap qızı kelgende, Közün salmas bolar ma?! Jurt işinde jalğızdı</p>	<p>Zar ağlayan bir garip Gücün bilmez olur mu? Ağlayıp kız gelirse Hiç bakmaz olur mu? Halk içindeki yalnızı</p>

<p>Esirik etpes bolar ma?! Köp jasağan äkeler, Biler menen ağalar, Kenes jaqsı sözinen Ayrılmastay bolar ma?</p>	<p>Tutkulu etmez olur mu? Çok yaşayan babalar, Yargıçlarla ağabeyler, Aklı iyi sözünden Ayrılmayacak olur mu?</p>
<p>Aqılsızğa söz aytsan, Kökiregine qonbas-tı. Raqımsızğa söz aytsan, Ne aytsan da bolmas-tı.</p>	<p>Akılsıza söylersen, Düşüncesine girmezdir. Merhametsize söylersen Ne dersende olmazdır.</p>
<p>Közi joq handardın Sanırau bolar küni eken. Aqlı joq şaldardın, Soqır bolar küni eken.</p>	<p>Gözü yok şahların Sağır olur günü imiş. Aklı yok yaşlıların Kör olur günü imiş.</p>
<p>Zamanaqır bolğança Aşılmasın köziniz! Duşpannan jau bolğanda, Şın bolmasın sözünüz! Küniniz mundı bolğanda, Qayırsızğa kez bolınız! Zarlı künge qalsanız, Sanırau jurtaq kez bolınız!</p>	<p>Kıyamet kopana kadar, Açılmasın gözünüz! Düşmandan hasım olursa Gerçek olmasın sözünüz! Günün gamlı olduğunda, Hayırsızla görüşünüz! Zarlı günde kalsanız Sağır halkla görüşünüz!</p>
<p>Malınızdı alğan joq, Könliniz eş qalğan joq, Äkenizdi öltirip, Moynma qılış salğan joq. Nayza, qılış janğa alıp, Balta, pısaq qolğa alıp, Äkenizdi öltirgen Duşpanınız bu emes. Ayıbı joq adamın Qanın tökken bu emes.</p>	<p>Malınızı alan yok Gönlünüz kırılmamış. Babanızı öldürüp Boynuna kılıç salan yok. Mızrak, kılıç yana alıp Balta, pıçak ele alıp, Babanızı öldüren Düşmanınız bu değil. Ayıbı yok adamın Kanın dökken bu değil.</p>
<p>Qız beşara jurtnan tünilipti, Jarına jaqmıraq ünilipti.</p>	<p>Kız halkından hayali kırılmıştır Yarına yakın dikkatle bakmıştır.</p>

<p>Äkesi men jurtınan därmen tappay, Közinen qandı jası tögılıpti.</p>	<p>Babasıyla halkından derman bulmadan, Gözünden kanlı yaşı dökülmüştür.</p>
<p><i>Qızdın jigítke bergen jauabı</i></p>	<p><i>Kızın yiğíte verdiğı cevap</i></p>
<p>– Oybay, jigít, quanba bul oynğa, Şaytan kirgen qoyınğa. Aqılındı jımasan, Qılış jeter boyma. Oybay, jigít, mas jigít, Aqılındı jı, jigít! Jan şıǵuǵa jetipti, Köp işinde az jigít. Bozjigitim, közin aş! Äuelden qosqan jar keldi, Sekirip turıp esik aş! Qılış şappay basındı, Zarlanıp jarın kelgende, Jılap kelgen jarının Jurtı tilin almaydı. Qattı er han äkem Qızına közin salmaydı.</p>	<p>– Ah, yiğidim sevinme şu oyundur, Şeytan girmiş kucaǵa. Aklını toplamazsan, Kılıç dayar boynuna. Ah, yiğít, sarhoş yiğít Aklını topla, yiğít! Can çıkmaya yetmiştir, Çoǵunlukta az yiğít. Bozyiğitim gözün aç! Daima beraber yar geldi, Atlayarak kapıyı aç! Başı kılıç kesmeden, Aǵlayıp yar geldiğinde, Aǵlayıp gelen yarının Halk dediğın yapmadı. Babam sert er emir Kızına hiç bakmadı.</p>
<p>Jan joldası esikte jılap otr, Qudaydan aman qıl [dep] tilep otr. “han qızınan eş payda bolmas” dep, Qızdın sözün esikten tınap otr.</p>	<p>Can yoldaşı kapıda aǵlıyordu, Aman Tanrım diye dua diliyor. “Şah kızından hiç fayda olmaz” diye Kızın sözün kapıdan duyuyordu.</p>
<p>Beyşara bildi endi bolmağanın, Äkesi qızdın sözün almağanın. “Dosımın jüzin men köreyin” dep, Üyge kirdi qurban qılıp janın.</p>	<p>Biçare bildi artık olmadığın, Babası kız sözün dinlemediğın. “Dostumun yüzün ben göreyim” diye Eve girdi kurban kılıp canın.</p>
<p>Qasına dosımın jaqın keldi, Qızdan därmen bolmasın endi bildi. Ölsem birge so jerde öleyin dep, Şıbın janın dosı üşin qurban kıldı.</p>	<p>Yanına dostunun yakın geldi, Kızdan derman olmayacağını bildi. Ölsem beraber orada öleyim diye, Kendi canını dostu için kurban kıldı.</p>

<p>Mas bolıp dosına qaramaydı, Eşqaysı munın halin suramaydı. «Dosımın qulağına jır jırlayın, Tek otırıp şıǵum jaramaydı».</p>	<p>Sarhoş olup dostuna bakmadı Kimse bunun durumun sormuyordu. “Dostumun kulağına şiir okuyayım Tek oturup gittiğim uygun değil”.</p>
<p><i>Bozjigitke dosı jırlap aytqanı</i></p>	<p><i>Bozyiğide dostunun söylediği</i></p>
<p>– Bir şärdin işinde, Bir jürgenge uqsaysın. Qay jerdikisin, oybay, jigit, Bir körgenge uqsaysın. Men elimnen alıspın, Äke-şeşe körmespin. Sen elinde han edin, Ärbir iske dana edin. Özindey bolǵan kärepike Tuǵan son dana edin. Bilep edin jurtındı, Şıqpas jerge tüsipsin. Qus qutqarmas qarşıǵa, Jaman jolǵa ketipsin. Tilep bolmas duşpannan, Bir qorlıqqa tüsipsin. Mandayman ter aǵıp, Qayǵılı [küyge] tüsipsin. Teren jerge barıpsın, Janǵan otqa tüsipsin. Egiz tuǵan bala edin, Bir künderde zar edin, Bir saǵat ta şı[damay]. Aman bol, jan dosım, Endi qayda körermin? Burıńıday birigip, Endi qayda turarmin.</p>	<p>– Bir şehir içinde, Benimle oldun sanki. Nereden geldin ah, yigitim Beraber gördük belki. Ben yurdumdan uzağım Baba-anne görmeyecem. Sen yurtunda şah idin Herbir işe deha idin. Şimdi galiba garıbsın Doğduğunda dehaydın. Halkna hizmet etmiştin Çıkmaz yere düşmüşsün. Şahin kurtarmaz kuşu Kötü yola gitmişsin. Düşmana vermeyecek Bir alaya düşmüşsün. Alından ter akıp, Kederli hale düşmüşsün. Derin yere varmışsın Yanan ateşe düşmüşsün. İkiz doğan çocuktun Bir günlere zar idin, Bir saat sabr etmedin. Salim olun, can dostum Artık nerede görürüm? Geçmiş gibi beraber Artık nerede dururum.</p>

Qiyamet kün bolğanda, Körsem sonda, körermin.	Kıyamet koptuğunda Görürsem orada görürüm.
Qasmda jan joldası jir jrladı, Törde otrğan han qızı zar eniredi. Jan joldası bu jir[dı] esitken son, Közin aşıp dosına bir qaradı.	Yanımda can yoldaşı şir dedi, Emir kızı oturup çok ağlıyordu. Can yoldaşı aşığı duyduktan sonra Gözün açıp arkadaşına bir baktı.
Közin aşıp bu jigit dosın kördi, Qaşuğa qız ben jigit maqul kördi. Duşpanın qayla qıların bilgen son, Mas bolğan jigitke aql kirdi.	Gözün açıp bu yiğit dostun gördü Kaçmaya kızla yiğit anlaştılar. Düşmanın hilesin bildikten sonra Sarhoş olan yiğide akıl geldi.
“İä, Alla” dep atına minip aldı, Üydegi köp duşpandar toymay qaldı. Dosa men ekeui atqa minip, Nayza men qılıştarın qolına aldı.	“Ya, Allah” diye atına binerdi, Evdeki çok düşmanlar doymuyordu. Dostuyla beraber ata binip Mızrak ile kılıçların eline aldı.
«han qız» aman-esen barın, – dedi, On künde äzir bolın jarım», dedi. Bulardın qaşqanın bilgennen son, “Tez barıp onun basın alın” dedi.	“Emir kızı” sağ salım gidin, dedi, Yarım on günde hazır olun”, dedi. Bunların kaçtuğın bildikten sonra “Tez varıp onun başın alın” dedi.
Köp asker bir-birine tığladı, Bizlerden qaşsa ol ne qıladı? Üzenginin on jağın qığan eken, Minemin dep atnan jığladı.	Çok asker birbirine gizlenirdi Bizlerden kaçarsa o ne yapar? Üzenginin sağ tarafın kesmişdir Bineyim diye atından yere düştü.
Bozjigit joldasmen ketip qaldı, Artnan köp asker qumaq boldı. Sansız asker atına minip alıp, Artnan jete almay turıp qaldı.	Bozyiğit yoldaşıyla yola çıktı Ardından çok asker kovacaktı. Sayısız asker atına binerek Sonuna yetişemedi dura kaldı.
Bar edi bir patşanın ulı e[n]di, Köp edi altın-kümis bulı edi. han ulına qızın bermek bolğan, Arası bir ayşılıq jolı edi.	Var idi bir emirin oğlu artık Fazla idi altın-gümüş parası. Şah oğluna kızın verecekti Arasında bir aylık yol var idi.
Bir jadyar keldi, habar aldı, Köp asker jüip turğan alıp bardı. Mın kisi qasına joldas qılıp,	Bir macar geldi, haber aldı, Fazla asker toplayıp götürdü. Bin kişi yanına yoldaş kıldı

Kelgen, körgen adam tan qaldı.	Gelip, gören kişiler şaşırdı.
han aldına keldi de sälem berdi, han kelgenin jaqsı körip älik aldı. «Kerek künimizde boldın küyeuim» dep, Özinin janında oğan orn berdi.	Şah önüne geldi ve selam verdi Şah geldiğin sevinip selamın aldı. “Gerek günümüzde oldun kocam” diye, Kendi yanından oturacak yer verdi.
han turıp: – Balam, endi otr, – dedi, Qızımı uäde qıldım bılıtır, – dedi. Aramızğa bir duşpan kirgen eken, Basın kesip sen mağan keltir, – dedi.	Şah kalkıp, “Oğlum artık otur”, dedi “Geçen sene kızımı verdim” dedi. “Aramıza bir düşman karışmıştır Başın kesip sen bana getir”, dedi.
– Taqsır han, ruqsat bersen men barayın, Basın kesip sizge men keltireyin. Atına ruqsat alıp mindi deydi, Köp äsker meninmenen men alayın.	– Emirim izin versen ben gideyim, Size ben başın kesip getireyim. Atına izin alıp bindi dedi, Fazla asker yanına ben alayım.
Atına ruqsat alıp mindi deydi, Köp äskerdin qırılğanın kördi deydi. Äskerden bes jüz kisi qaytqan eken, Aldında aşu qılıp turdı deydi.	Atına izin alıp bindi, dedi, Askerlerin can verdiğin gördü dedi. Askerden beş yüz kişi geri dönmüş Önünde sinirlenip durdu dedi.
Köp äsker: – Biz urısqa bardıq, – deydi, Mın kisi ortamızğa aldık, – deydi. Jartımızdı ol bizdin qırıp saldı, Küşimiz bizdin jetpey qaldıq, – deydi.	Askerler “Biz savaşa vardık”, dedi, “Bin kişi ortamıza aldık” dedi “O bizim yarımımızı öldürdü Gücümüz bizim hiç yetmedi”, dedi.
Aldına kez kelgenin qırıp saldı, Öz artına joldasın turğızıp saldı. Küşimiz jetpey onan qaşıp kettik, Bes jüz kisi bizderden qırıp saldı.	Önüne gelenlerin canın aldı, Öz ardına yoldaşın durdurup koydu. Gücümüz yetmeden biz kaçıp gittik Bizim beş yüz kişiyi vefat etti.
<i>Han balasının jauabı</i>	<i>Emir oğlunun cevabı</i>
– han qızın bılıtır bizge uäde qılğan, Eki han bir-birine quda bolğan. Munşa elin qırdırıp hannın özi, Bizdi äuelde şaqırmay qata qılğan.	– Şah kızın geçen sene söz vermişti, İki şah birbirine dünür olan. Bunca halkın öldürüp şahın özü Bizi evvel çağırmadan hata yapmış.
Köriniz, sizge qızıq körseteyin, Oqpenen basın onun üze atayın!	Bakınız size bir şey göstereyim Okum ile başına onun atayım.

Ekeünün birdey basm kesip alıp, hanşanızğa aparıp körseteyin.	İkisinin bir anda kafasını kesip Sultan hanıma götürüp göstereyim.
Köp asker birge endi jürdi deydi, Qarasın beşarannın kördi deydi. Bozjigit tasqa bir oq atqan eken, Tasqa oğı kezinen battı deydi.	Asker artık beraber gitti dedi, Biçareyin izlerin gördü dedi. Bozyiğit taşa bir ok attığında, Oku taşın dibine girmiş dedi.
Bu da endi bir oq attı deydi, Tasqa oğı ortasman battı deydi. Öz küşinin kem ekenin bilgen[nen] son, Jurtına jarlıq ayıp qayttı deydi.	Bu da artık bir ok attı dedi, Ok taşın ortasından delip geçti. Öz gücünün azlığını bilince Halkına emir verip döndü dedi.
– Bizden qaşıp endi ol kelmes, – deydi, Bu şarige endi ol enbes, – deydi. hanşanız bizbenen qosılğan son, Kelse de it qurlı körmes, – deydi.	– Bizden kaçıp artık o gelmez, dedi Bu şehire artık o girmez, dedi. Sultan hanım bize geldikten sonra Gelirse de ona iyi bakmaz, dedi.
Hanşan jaqsı körse, körgeñ şıǵar, Dua oqıp, basm onın burǵan şıǵar. hanşa bizdi körse, qurban bolar, Bizdi kelmes dep jürgeñ şıǵar.	Sultan hanım sevse sevmiş belki, Dua okup başın belki çevirmiş. Hanımım bizi görse kurban olur Bizi gelmez diye düşünmüş.
Köp asker körisip qaştı deydi, Ötirdik dep hanşağa ayıp keldi. Qız baqır tirilikten ümit üzbey, Süytse de künnen-künge jüzi soldı.	Çok asker görünce kaçtı dedi Hanıma öldürdük diye söyledi. Kız mahzun hayattan ümit kesmedi Yine de gündün güne yüzü soldu.
<i>Jigitterdin sözi</i>	<i>Yiğitlerin sözü</i>
Beşaralar jaralı bolǵan eken, Jan joldası qasınan qalǵan eken. Közün aşıp qarasa, tauǵa keldi, Büik tau aldında bolǵan eken.	Biçareler yaralı olmuşlardır Can yoldaşı yanından kalmıştır. Gözün açıp bakarsa dağa gelmiş Büyük dağ önünde bulunmuştur.
Közün aşıp qarasa, tauǵa keldi, Esi auy qalǵanın endi bildi. Büik taudın qasına kelip edi, Tauǵa bir asıp túsuge könül qıldı.	Gözün açıp bakarsa dağa geldi, Bayılarak kaldığın şuan bildi. Büyük dağın yanına geldiğinde Dağa çıkıp inmek aklından geçti.
Oq jaǵma qol qarısıp qalǵan eken, Duşpandar köp jaranı salǵan eken.	Ok deǵdiği eli acıyıp kalmış Duşmanlar çok yarayı salmışlardır.

Qasımda qarap tursa, joldası joq, Beysara bir jerde ölip qalğan eken.	Yanına bakıyorsa yoldaşı yok Biçare bir yerde ölmüş olabilir.
Jan joldası beysara ölgen eken, Köp duşpan işinde qalğan eken. “Tiri bolsa qasımda jürmes pe edi”, Kökiregine köp qayğı salğan eken.	Can yoldaşı biçare vefat etmiş, Çok düşmanın içinde kalmıştır. “Diri olsa yanımda yürür idi” Gövdesinde çok kaygı bulunmuştur.
Är jerde jarası bar, qan ağadı, “Bu jerde ölsüm, meni kim bağadı?” Köp jaradan ölmüdi oyna alıp, Eki közden qandı jas endi ağadı.	Her yerde yarası var kan akardı, “Bu yerde ölsüm bana kim bakardı?” Çok yaradan ölümü aklına alıp İki gözünden kanlı yaşlar akardı.
Bir jerge atın baylap tüsti deydi, Äziz jannan ümitin üzdi deydi. Jalğandıqta janımda joldasım joq, Bastadı dosım joqtap sözün deydi.	Bir yere atın bağlayıp indi dedi Aziz candan ümitin kesti dedi. Şu hayatta yanımda yoldaşım yok Başladı yas tutacak sözün dedi.
<i>Jigittin dosım joqtap julağanı</i>	<i>Yiğidin dostuna yas tuttuğu</i>
– Tozan bastı künimdi, Köp asker bastı jolımdı, Qayğı bastı könilimdi, Aşılar kün bolar ma?! Käriptikke tükende, Dosım mağan keler me?! Esime alıp joqtasam, Menin halim bilir me?! Jalğızdıqqa qosqanda, Bir körer kün bolar ma?! Burıngıday birigip, Bir jürer kün bolar ma?! Artımdağı duşpannan Qutılar kün bolar ma?! Bu qayğılı künderim Umutılar kün bolar ma?! Qarsı qarap duşpanğa, Jürsem jolım bolar ma?!	– Toz örttü güneşimi, Çok asker örttü yolumu, Kaygı kaplayan gönlümü, Açılır gün olur mu? Olduğumda garip can Dostum bana gelir mi? Hatırlayıp yas tutsam Bu halimi bilir mi? Yalnızlıkla bir olup Bir görür gün olur mu? Eskisi gibi beraber Bir yürür gün olur mu? Artımdaki düşmandan Kurtulur gün olur mu? Bu kaygılı günlerim Unutulur gün olur mu? Karşı bakıp düşmana Yürürsem yolum olur mu?

Burnğıday birigip, Bir jürer kün bolar ma?! Ayrılpın, jan dosım, Körer künim bolar ma?!	Eskisi gibi beraber Bir yürür gün olur mu? Ayrılmışım can dostum, Görür günüm olur mu?
Izdeyin desem dərmen joq, Seni qaydan tabarmın? Birge ölse arman joq, Seni qaydan tabarmın?!	Arayım dersem derman yok, Seni nereden bulurum? Beraber ölse maksat yok Seni nereden bulurum?
Dosım joqtap zar qılıp enireydi, “Körmeymin dosımdı” dep köp jılaydı. – Bük taudın basında bir qarlığaş Balasma jem berip asıraydı.	Arkadaşa yas tutup ağlıyordu, “Görmeyecem dostumu” diye inliyordu. “Büyük dağın tepesinde kırlangıç Çocuğuna yem verip besliyordu”.
Qarlığaş qarlığaşqa jem beredi, Qarında qarındaşa dem beredi. Jalğızdıqqa tüsti kəriş basım, Menin büytip jürgenim kim biledi?!	Kırlangıç kırlangıça yem verirdi, Karındaş karındaşa güç verirdi. Yalnızlığa düştü garip başım Benim şu durumumu kim bilirdi?
Jılağanım bilmeydi äkem menin, Zarlığım bilmeydi şeşem menin. Käriptikke tüsti kəriş basım, Surarğa eşkim joq menin.	Ağladığımı bilmez babam benim, Zar olduğumu bilmez annem benim. garipliğe düştü garip başım, Soracak kimsem yok benim.
Künder bizge bar eken büytip jürer, Zarlansam da eşkim joq halim surar. Öz jayımda asırağan äke-şeşem, Bolar ma tağı sizdi bir kün körer.	Bize günler varmışdır böyle yürür, Ağlasam da kimse yok halimi sorar. Beni büyüten, doyuran annem,babam Sizleri görececek bir gün gelir mi.
Ağaşın basın kesse tübi qalar, Ekeudin biri ölse, biri qalar. Jalğızın özi ölse, nesi qalar, Mingen at, kigen ton jatqa qalar.	Ağacın başın kesse kökü kalır, İki kişiden biri ölse, biri kalır. Yalnızın özi ölse neyi kalır, At ve kürkü yabancıya kalır.
Barayın desem, bolıptı jolım tuyıq, Aytayın desem, jat elde sözüm sınıq. Ne qılsa da ırıs bar, şaramız joq, Bolmas-tı payda käripten könili sınıq.	Gideyim dersem, yolum olmuşdur engel Söyleyim dersem gurbette sözüm çıkamaz.

	Ne kılsa da rızık var, çaremiz yok, Gönlü kırık garipten fayda olmaz.
Joq boldı qasımdağı jan joldasım, Jürmes jerge uşıradı kəriş basım. Tuğan jer, äke-şeşe oyğa tüsti, Ağadı qan aralas közden jasım.	Yok oldu yanımdaki can yoldaşım, Yürümez yere uğradı garip başım. Vatan, babam-annemi hatırladım Akıyor kan karışık gözden yaşım.
Bu dünienin işinde ölmey qalğan, Bolar ma oylağannın bärin alğan? Bireudin basında qayğısı bar, Onm üşin bu jırdı taup alğan.	Bu dünya içinde ölmeden kalsa Olur mu düşündüğünün hepsi gerçek? Birinin başında kaygısı var, Bu şiiri o yüzden bulup almış.
Jazdım men mundı könilim aşılın dep, Är jerde bu bir sözim şaşılın dep. Düniede türlü-türlü adam bolar, Qayğılı adam könlü basılın dep.	Yazdım ben gam gönlüm açılır diye, Her yerde bu sözlerim dağılsın diye. Dünyada türlü biçim adam olur Kaygılı adam gönlü dinmesi için.
<i>Bozjigittin Qudayğa nahs qılğanı</i>	<i>Bozyiğidin Tanrıya itiraz etmesi</i>
– Ulıardın ulı Qudayım sen, Kelip turmın aldına kedeyin men. Özin jardım qılmasan biz qılma, Jalğızdıqqa tüsippin, ne eteyin men.	– Uluların ulusu Tanrım sen, Ben fakirin önünde duruyorum. Kendin yardım etmezsen biz kuluna Yalnızlığa düştüm ne yapayım ben.
Oylaymın janım munda alar ma dep, Mundı basım bu jerde qalar ma dep. Kim ölmey qalar munda, jaralğan son, Qorqamın qul kebinsiz qalar ma dep.	Düşündüm bunda canımı alır diye, Kederli başım burada kalır mı diye. Yaraldıktan sonra kim kalır ölmeden Kokarım kul kefensiz kalır mı diye.
Quday jarlığınan qalarım joq, Jardım izdep eş qayda bararım joq. Könilime so bir jeri mun boladı, Kepil taup kör işine salarım joq.	Tanrının buyruğundan kalmam, Yardım arayıp hiç bir yere gidmem. Gönlüme o yüzden keder dolur, Kefil bulup mezara veririm yok.
On segiz mın älemdi jaratıpsın, Tas işinde qurttarğa jem beripsin. Tilermin jarlı qulın “Sultanım” dep, Jerdegi adamdarğa dem beripsin.	On sekiz bin alemi yaratmışsın Taş içinde kurtlara yem vermişsin. Diler aciz kulun Sultanım diye Yerdeki insanlara güç vermişsin.
Senen basqa eşkimge tilerim joq, Älim ne bolarmın bilerim joq.	Senden başka dileyecek kimsem yok, Halim ne olacak, bildiğim yok.

Amalım joq uşırasa ölim endi, Senen başka eşkimnen tilerim joq.	Çaresizim gelirse ölüm artık Senden başka dileyecek kimsem yok.
Äuelde biz qulındı patşa qıldın, Qulınnın datın özin bildin. Ne qılsan biz bende şaramız joq, Azap qılsan qulına aşulandı.	Evvelde biz kulunu emir kıldın, Kulunun itirazın bildin. Ne yapsan biz adam çaresiziz Kızsan eğer kuluna azap verdin.
Beyşara enirep Qudayğa nalıs qıldı, Jaratqannan basıqtı endi bildi. Beyşara nalıs aytp otır edi, Qara tışqan aldına qarısı keldi.	Biçare ağlayıp Hakka itiraz etti Tanrıdan başlığı şuan bildi. Mahzun itiraz edip otururken Kara fare önüne karşı geldi.
Tışqandı bu beyşara ustay aldı, Özindey är jerine jara saldı. Burningıdan esitken söz bar eken, Dertine bu tışqandı därker qıldı.	Fareyi bu biçare yakaladı Özü gibi her yerine yara saldı. Atalardan duyduğu sözü varmış Derdine bu fareyi şifa kıldı.
Tışqandı jipke baylap qoya berdi, Tışqan izdep är jerden şöpti jedi. Är jerden tışqan şöpti izdey-izdey, Bir şöp jep qara tışqan safâ boldı.	Fareyi ipe bağlayıp boş verdi Fare her yeri arayıp ot yedi. Fare otu her yerden arayarak Bir ot yerken kara fare şifa buldu.
Bu tışqan o şöpti jep aldı, Şöpti jep so jerde ügip saldı. Şöpten sol jerde ügip saldı, Jarası sau kisidey bola qaldı.	Bu fare o otu yiyordu, Otu yeyip orada ovurdu. Otu oradan ovup aldı Salım kişi gibi yarası geçti.
Tışqannın jegen şöbin taup aldı, Biraz jep jarağa ügip saldı. Jarasının üstine salıp edi, Jarası sau kisidey bola qaldı.	Fareyin yiyen otun bulup aldı, Biraz yiyip yaraya ovup saldı. Yarasının üstüne saldığında Yarası sağ salım kişi gibi oldu.
Quday Tağala bereket berip, dertin jazdı, Atına minip jolğa taman bastı. Bir küni qattı şaup jürdi deydi, Şärinin şetine endi aralastı.	Tanrı Teala bereket verip derdi geçti Atına binip yola kadar çıktı. Bir günü hızlı olarak koşunca, Şehirin dışına gelip girmişti.
<i>Qalğan dosımın sözi</i>	<i>Kaldığı dostunun sözü</i>
Beyşara munım dosı qalğan eken, Buğan da köp jaranı salğan eken.	Biçare bunun dostu kala kalmış, Buna da çok yara salmıştılar.

Köp askerdin işinen dosm tappay, Bayağı öz izine barğan eken.	Askerin içinden dostun bulmadan Öncedeki öz izine gitmişti.
Jeti kün dosm tappay izdep jürdi, Qızğa jarın taba almay habar berdi. han qızimen ekisi aqıdasıp, Endi kelse qaşu maqul kördi.	Yedi gün dostun bulmadan arardı Yarın bulamayan kıza haber verdi. Emir kıızıyla ikisi danışıp Gelecekse kaçmaya anlaştılar.
Qız aytadı: – Onı ap kel, – deydi, Ölgen be, tiri me,onı tap, – deydi. Bu şärdin işinde bir kempir bar, Jasırap üyine onı ap kel, – deydi.	Kız söyledi “onu getir” dedi, “Ölü mü, diri mi, onu bul”, dedi. “Şehir içinde kocakarı var Gizleyip onu evine getir” dedi.
Joldası padişanı izdey jürdi, Köp körinse atnım basım burdı. Bir töbenin basma kelip edi, Jan joldası keledi, onı kördi.	Yoldaşı padişahı arıyordu Halk görünse atnım başım çekti. Bir tepeyin başına geldiğinde Can yoldaşı gelince onu gördü.
Atına minip dosına qarsı jürdi, Bir-birine qoldasıp qolın berdi. Birin-biri körisip könıl tındı, Atqa minip ekeui şäрге bardı.	Atına binip dostuna karşı geldi Bir birine tutuşup kolun verdi. Birbirlerin görünce huzur buldu Ata binip ikisi kente gitti.
Birin-biri körisip könıl tındı, «Şäрге kireyık» dep atqa mindi. Jan dosı qız üyine jayau kelip, “Aman jarın keldi” dep habar berdi.	Birbirlerin görünce huzur buldu Kente girelim diye ata bindi. Can dostu kız evine yaya gelip “Yarın sağ geldi” diye haber verdi.
– Şüyinşige tileuindi al, kel, – dedi, Qolına altın jüzük sal, kel, – dedi. Kempirge bes mın altın dildä bermek boldım, Jarımdı barıp mağan alıp kel, – dedi.	“Müjde için istediğini al” dedi Koluna altın yüzük aldı, dedi. kadına beş bin dide verecekti, Yarimi gidip bana getirin, dedi.
Kempirge bes mın altın dildä bermek boldım, Jarımdı barıp onan körmek boldım. Endi munda kelmesin, düşpan biler, Tüzer endi kempir bizdin joldı.	Kadına beş bin dide verecektim, Yarimi varıp ondan görecektim. Artık buraya gelmesin düşman bilir Artık kadın düzeltir bizim yolu.
Är jerden düşpan bizge köz saladı, Kempirdin üyine alıp barsın dedi.	Her yerden düşman bize bakıyordu, Karıkocayı evine götür dedi.

Kempirge habar berip uade qıldım, Keşe barıp tünde turmaq boldım.	Kadına haber verip ve söz verdim Gece içinde gelmemi anlaştık.
han qızı jan dosına habar qıldı, Kempirdin üyine alıp barsın dedi. Är jerden duşpan sizge köz saladı, Tüzer endi kempir bizdin joldı.	Şah kızı can dostuna haber verdi Karıkocayın evine götür dedi. Her yerden düşman size bakacaklar Artık kadın düzeltir bizim yolu.
Şärden bireu munı kördi deydi, Bayağı qızdın jarı keldi deydi. Beşaralar kempirge kelgen eken, Körgender hanğa “aytam” dep keldi deydi.	Kentten biri bunu gördü dedi, Önceki kızın yarı geldi dedi. Biçareler kadına gelmişlerdir Görenler şaha“deriz” diye geldi dedi.
Esikten han aldına keldi deydi, Bir jumsqa kelgenin bildi deydi. “Bayağı duşpanınız eki jigıt O kempirdin üyine keldi” deydi.	Kapıdan şah önüne geldi dedi Bir iş için geldiğin bildi dedi. “Eski düşmanınız iki yiğıt O kadının evine geldi” dedi.
Bileri han aldına keldi deydi, Eki jigıt kelgenin bildi deydi. “Bu duşpannan biz qayıp qutılalıq”, Jurtın jüip endi kenes qıldı deydi.	Yargıçları şah önüne geldi dedi İki yiğıt geldiğin bildi dedi. “Bu düşmandan biz nasıl kurtulacaz” Halkın toplayarak meclis kıldı dedi.
Bayağı Zitun batır birge keldi [deydi], Küyeu bolıp şıqpaydı handan deydi. han qızın alamin dep quanadı, Sälem berip endi üyge kirdi [deydi].	Eski Zitun kahraman birlikte geldi, Padişahdan koca hiç çıkmaz dedi. Şah kızın alacam diye sevindi Selam verip artık eve girdi dedi.
– Taqsır han, ulıqsat bersen men barayın, Amal qılıp men onı öltireyin. O kempirdin üyinen tiri ustasam, Aldına süyrep munda keltireyin.	– Sultanım, izin versen ben gideyim Yolun bulup ben onu öldüreyim. Kocakarı evinden diri tutsam Önüne sürüp bunda getireyim.
– Oybay, balam, onı öltirsen, qız seniki, Bolamin duşpan ketse dosın seniki. hannan ruqsat alğan son jüred eken, Kempirdin bu üyine keldi deydi.	– Ah, oğlum onu öldürürsen kız seninki Düşman gitse olacam dostun senin. Emirden izin alınca yürümüşler Kadının bu evine geldi dedi.
hannan ruqsat alğan son jürdi deydi, Kempirdin bu üyine keldi deydi.	Emirden izin alınca gitti dedi, Kadının bu evine geldi dedi.

Bir qorjınğa toltırıp altın berip, Kempirdi aqrı aldap urdı deydi.	Bir çantaya doldurup altın verip Kadını sonunda aldamaştı dedi.
– Oybay, kempir, sağan altın mol bereyin, Ölgenşe qızmetke qul bereyin. Analardı u berip öltir, kempir, Ömirin ötpey turıp jol bereyin.	– Ah, ihtiyar sana altın bol vereyim Hizmetine dayma köle vereyim. Zehir verip onları öldür kadın Hayatın tükenmeden yol vereyim.
Tanerten turıp, kempir, as qıarsın, As işine u salıp aldırarsın. han sağan munı öltirsen, şen beredi, Bir qaum qatındarğa bas bolarsın.	Sabah kalkıp kadın kahvaltı yapın Yemek içine zehir katıp verirsın. Emir sana onu öldürsen şen verecek Bir toplum kadınlara baş olursın.
Aqrı joldan kempir azdı deydi, Bularğa endi şunqır qazdı deydi. Bazardan u satıp ap kelgen, Tanerten kempir qıldı astı deydi.	Kadın sonunda yoldan kaydı dedi Bunlara artık çunkur kazdı dedi Pazardan zehir satın almıştı Kahvaltıyı ihtiyar yaptı dedi.
Beşara bu dâriden işip saldı, Joldası bilmes munı, tısta qaldı. “Joldası joq, bârin berdim dârinin, Öltirsin” dep patşağa habar saldı. Bayağı Zıtun özi keldi deydi, Kâripten endi kegin aldı deydi. Tanerten bazarda öltirem dep, Zındağa temirlep saldı deydi.	Biçare bu ilacı alıp içti, Yoldaşı haberi yok dıŧta kaldı. “Yoldaşı yokkken tüm zehiri verdim, Öldürün” diye sultana haber saldı. Eski o Zıtun özü geldi dedi, Garipden intikamını aldı dedi. Sabahken pazarda öldüreyim diye Zindana kapatıp saldı dedi.
Saldattar patşağa habar saldı, Duşpannan hannın endi könli tındı. “Qızımdı men Zıtunge beremin” dep, Jurtına “toy qılın” dep habar saldı.	Askerler emire haber verdi, Duşmana emir artık huzur buldu. “Kızımı ben Zıtune verecem” diye Halkına “düğün kıl” diye haber saldı.
«han qızın alamın», – dep quanadı, Bu qızdı menen başka kim aladı. Bozjigit[ti] zındağa salğannan son, «Könli süyer hanıŧa» dep oy qıladı.	“Emir kızın alacam” diye sevindi, Bu kız benden başka kim alacak. Bozjigit’i zindana saldıktan sonra “Hanım gönü sever” diye düşündü.
han erten jarlıq qıldı: – Öltirin, – dep, Bazarğa alıp kelip öltirin, – dep. Duşpanımın ölgenin jurtım bilsin,	Şah sabah buyruk verdi “Öldürün” diye, “Pazara getirip öldürün diye.

Duşpan ölip qalğanda könli tınsın, – dep.	Düşmanımın öldüğün halkım bilsin, Düşman ölünce huzur bulur” diye.
Saldattar Bozjigitti alıp bardı, Bazarğa el jüldı onnan-soldı. Beysara mas bolıp aqlı joq, Ajal endi munda duşar boldı.	Askerler Bozyğıt’i götürdüler, Pazara halk toplandı her taraftan. Biçarenin sarhoş gibi aklı yok Ecel artık buraya kadar uğradı.
Joldası han qızınan qayıtıp keldi, Bir sumdıq bolğanın endi bildi. Kempirdin aşulanıp janın aldı, Qılış tutıp kempirdin basın kesti.	Yoldaşı şah kızından geri döndü, Bir bela olduğunu şimdi bildi. İhtiyarın kızarak canını aldı Kılıçla ihtiyarın başın kesti.
Kempirdin aşulanıp janın aldı, Kempirden qılış tutıp qanın aldı. Dosımın qunın senen alayın dep, Basın alıp keskilep itke saldı.	Kocakarımın canına kastetti, Kadının kılıç tutup kanın aldı. Dostumun intikamın alayım diye Başın kesip köpeğe bırakı verdi.
Beysara endi joqtap zar enireydi, Kez kelip köringennen bir suraydı. Är jerden suray-suray kelip edi, Bazarda köp el jülp şuldaydı.	Biçare artık yas tutarak ağladı Ötüne gelenlerden soruyordu. Her yerden soru sorup geldiğinde Pazarda halk toplanıp gürültü yaptı.
Bir jerde köp halıq qarasıp tur, Är jerden asuşını surasıp tur. Öltirüşi bir uüzirdin qolında tur, Asuşı tileuşimen tilesip tur.	Bir yerde çok halk bakıyordu Herkes orada cellatı soruyordu Cellat bir yargıçın yanında duruyor, Cellat idam edilenle konuşuyor.
Bireu asamın dep jip alıp tur, Bireu almas qılış qolğa alıp tur. Uüzir menen biler turdı bari, Öner qılayıq dep jarlıqşı saylanıp tur.	Biri asarım diye ip alıyor Birisi kılıçın eline alıyor. Yargıç ile vezirler herkes durdu Yeteneği yapalım diye hazırlanıyor.
Dosına jaqın kelip qadam bastı, Ne qıların bilmedi, qattı sastı. Jılap-enirep qasında turıp edi, Bir zamanda beysara közin aştı.	Dostuna yakın gelip adım attı, Ne yaparım bilmedi, şaşırırdı. Hıçkırık atarak yanında dururken Bir vakitte biçare gözün açtı.
Ayağına qarasa bayladılar, Öltiruge ornın sayladılar. Töniregine qarasa, bari duşpan,	Ayağına bakarsa bağlamışlar Öldürmeye yerin hazırladılar. Çevresine bakarsa hepsi düşman,

Kärip jan[di] şığığa qınadılar.	Garip canın almaya zorladılar.
On janında jan dosı jılap otr, Öltiruge jurt bəri şılap otr. Ajal jetse, eşkimnen dərmen bolmas, İman aytıp ölerin oylap otr.	Sağ yanında can dostu ağlıyordu Öldürmesi için hepsi sesli oldu. Ecel gelse kimseden yardım olmaz Şehadet getirip ölümü düşündü.
Beşara ölerin endi bildi, Dosma “beri kel” dep bir im qıldı. Dosma qurban edi jan joldası, Qasma jaqınraq endi keldi.	Artık mahzun öleceğin bildi, Dostuna “bunda gel” diye işaret etti. Dostuna kurban idi can yoldaşı Yanına yaklaşıp şimdi geldi.
Auzın aşıp dosma sälem ayttı: – Tirilik te endi, dosım, bizden qayttı. Ajal jannan beşara tünilgen son, Eli menen jurtına sälem ayttı.	Ağzın açıp dostuna selam dedi “dostum hayat ta artık bizden geçti”. Öleceğin biçare düşündüğünde Millet ile halkına selam dedi.
<i>Bozjigit[tin] dosına jırlağanı</i>	<i>Bozyiğit'in dostuna söylediği</i>
– Oybay, jan dosım, jaqınraq kel, Arızım sağan aytaym, Senen basqa dosım joq, Sırım kimge aytaym.	– Ah, dostum yanına yakın gelin Arzumu sana söyleyim. Senden başka dostum yok Sırımı kime söyleyim.
Qarşığa qustın qanadı Qayrılısar kün boladı, Amandasıp dosımen Ayrılısar kün boladı. Bir kün qalmas dosnan Qayrılısar kün boladı.	Şahin kuşunun kanadı Bükülür gün olacak. Selamlaşıp dostula Ayrışır gün olacak. Bir gün kalmaz dostundan Dönüşür gün olacak.
E, jan dosım, jaqın kel, Ajal bizge jetipti, Köp duşpannım işinde Dərmen bizden ketipti.	Eh, can dostum yakın gel, Ecel bize yetişmiş. Çok düşmanın içinde Derman bizden gitmiştir.
Büginnen son, jan dosım, Endi sizdi körmek joq. Bırnğıday birigip Endi birge turmaq joq.	Bugünden sonra dostum Artık sizi görmek yok. Eskisi gibi beraber Artık bize durmak yok.
Bu jerden siz qaytınız,	Bu yerden siz gidiniz

Jurtqa sälem aytınız! Jalğızının sözi dep, Bizden sälem aytınız!	Yurda selam söyleyin. Yalnızımın sözü diye Bizden selam deyiniz.
Qarşığa qustay qondırğan, Qasımda süyip otırğan, Dıdarıma toymağan, Jalğızım dep oylağan, Mundı qalğan äkeme, Zarlı bolğan şeşeme, Äkem menen şeşeme Sälem ayta köriniz!	Şahin kuşunu kondurtan, Yanımda sevip oturan, Yüzüme hiç doymayan, Yalnızım diye düşünen, Gamlı olan babama, Mahzun olan anneme, Babam ile anneme, Selam benden söyleyin!
Bala şeşeden tumaq bar, Buyrıq bolsa turmaq bar. Ajal jetken adamğa Artıq ömir sürmek joq. Qanatnan qayırılğan, Jalğızınan ayrılğan, Qayğ[ı] köp şeşeme Sabır qıl dep ayta kör.	Annede çocuk doğmak var, Buyruk olsa durmak var. Ecel gelen adama Fazla hayat sürmek yok. Kanatıyla bükülen, Yalnızından ayrılan, Kaygısı çok anneme Sabr et diye söyleyin.
Kimdi balam der ol, Kimdi men dep süyer ol? Biz esine tuskende, Janğan otqa küyer ol. Küygenine kez bolsan, Sabır qıl dep ayta kör! Basımdağı borigimdi Mundı qalğan äkeme, Qolımdağı jüzikti Zarlı bolğan şeşeme Öz qolıman bergeysin! Könlin[e] unay jürgeysin!	O kime oğlum der, O kimi ben diye sever? Biz aklına gelince, Parlak ateşe yanar o. Yandığını görürsen Sabr et diye söyleyin! Başımdaki başlığımı Gamlı kalan babama, Elimdeki yüzüğü Mahzun olan anneme Öz elinle verirsin! Onları razı kılırsın!
Basımdağı borigikti Kimese de ol umıtpas,	Basımdaki başlığı O giyme zse de unutmaz.

<p>Jalğız ulım keler dep Ol bizderdi kütpesin! Qolımdağı jüzikti Öz qolına salğaysın, Sälem ayttı dep jalğızın Şeşeme sen bergeysin! Jalğızım dep jılasa, Könilin[e] unay jürgeysin!</p>	<p>Yalnız oğlum gelir diye O bizi beklemesin! Kolumdaki yüzüğü Parmağına takarsın. Oğlu selam dedi diye Anneme sen verirsın! Çocuğum diye ağlasa Onları razı kılırsın!</p>
<p>Biz ekimiz bar edik, Eş ayrılmastay jar edik, Bir kün seni körmesek, Köreyik dep zar edik.</p>	<p>Biz ikimiz var idik Hiç ayrılmaz yar idik. Bir gün bile görmezsek Görüşmeyi isterdik.</p>
<p>Alladan pärmen jetti, Dosım, dosınnan hal ketti, Bu dünyede körmesen, Aqırette körgeymiz! Äke-şeşeden ayrılıp, Bizdin üşin, jan dosım, Köp renjip ne kördin sen? Eline sen bararsın, Äke-şeşeni körersin. Bizden habar surasa, Arzın aytıp jılasın.</p>	<p>Allahtan emir geldi, Dostum, dostundan hal gitti. Bu dünyada görmezsen Kıyamette görüşürüz! Baba-anneden ayrılıp Bizim için can dostum Kaç defa kırılmıştın? Halkına sen varırsın Baba anneni görürsün. Bizden haber sorarsa Arzunu deyip ağlarsın.</p>
<p>Barsan seni körgeyler, Qasma kelip turğaylar, Bizden habar surasa, Közi körgen joldastar, Birge jürgen mundastar, Bizdi esine alğandar, Bizden maqrum qalğandar, Bizdi körmey qalğandar Bizden habar surasa, Sälem[im]di ayatarsız.</p>	<p>Varsan seni görecek, Yanına gelip duracak, Bizden haber sorarsa Beni gören yoldaşlar Beraber olan sırdaşlar, Bizi hatırlayanlar, Bizle ilgilenmeyenler, Bizi izlemeyenler Bizden haber sorarsa Selamımı söylersin.</p>

<p>Bizden renjip qalğandar, Bizden könli qalğandar, Köp işinde bar bolsa Razı bolsın dep aytsan. Jalğız da öter dünieden, Jaman da öter dünieden. Dünie işinde armanda Zarlı da öter dünieden. Qonaq bolğan düniege, Kim ölmeydi dünieden, Sen de ötersin dünieden.</p>	<p>Bize öfkeleyenler, Bizden gönlü kalanlar, Çok işinde var ise Razı olsun diye dersin. Yalnız da geçer dünyadan Kötü de geçer dünyadan. Dünya içinde hedefle Aciz da geçer dünyadan. Konuk olan dünyaya Kim ölmeyecek dünyada, Sen de geçersin dünyadan.</p>
<i>Dosının jauabı</i>	<i>Dostunun cevabı</i>
<p>– Ayrılığın bilgenmin, Qorqa-qorqa jürgenmin. Alla ämirine dârmän joq, Moynsunıp turğanmın.</p>	<p>– Ayrılığı bilirdim, Korka korka yürürdüm. Allah emrine derman yok İtiraf edip dururum.</p>
<p>Şeşe sütün embegen, Jannan tätti süyisken, Zamanaqır bolğanda, Ayrılmayıq desken, Jannan tätti, jan dosım, Janım qurban qılsam da, Osı köptin aldında Sizdin üşin ölse de, Köp duşpannın işinen Qutılmastay kün boldı. Basqa tüsken isimiz Umılmastay kün boldı.</p>	<p>Anne sütün emmeyen, Candan tatlı sevişen, Kıyamet olduğunda Ayrılmayalım dyien Candan tatlı can dostum, Canımı kurban kılsamda Şu çoğun önünde Sizin için ölse de, Çok düşmanın içinden Kurtulamaz gün oldu. Başa düşen işimiz Unutulmaz gün oldu.</p>
<p>Jannan tätti, jan dosım, Köp kün birge jürmedim, Büginnen son aqrı Endi sizdi körmedim.</p>	<p>Candan tatlı can dostum Çoktan birlikte yürümedim Bugünden sonra asla Artık sizi görmeyecem.</p>
<p>Sen ölsen, men qaytarımın,</p>	<p>Sen ölsen, ben dönerim</p>

Arzım qayıp aytarım, Äken şıqsa aldımnan, Ne dep jauap aytarım? Şeşen şıqsa aldımnan, Ne dep jauap aytarım, Aldımda turıp zarlınsa, Ne dep jauap aytarım?	Arzımı nasıl söylerim Baban çıksa önümden Ne diye cevap veririm? Annen çıksa önümden Ne diye cavap veririm, Önümde durup ağlarsa Ne diye cevap veririm?
Äke menen şeşeden, Malı menen baladan, Kimdi ayırmas bul ölüm? Oybay, beysara dosım, Medet tile Alladan, Mağan da keler bul ölüm.	Baba ile anneden Malı ile oğuldan, Kimi ayırmaz bu ölüm? Ah, biçare dostum Aman dile Allahtan Bana da gelir bu ölüm.
<i>Bozjigittin ölgen jeri</i>	<i>Bozyığidin öldüğü yeri</i>
Beysaralar mundasıp köp turıptı, Arzın aytıp ekeui mundasıptı. Bazarda jülğan köp jamağat Bulardım sözün estip jılasıptı.	Biçareler çok durup kederleşti Arzın söyleip ikisi sırdaşmıştı. Pazarda toplanan pek cemaat Bunların sözün duyup ağlamışlar.
Bir zamanda uâziri keldi deydi, Beysaralar ölerin bildi deydi. Saldattar aldına âzir turıp, “Qılışpenen şabın” dep jarlıq qıldı.	Bir zamanda veziri geldi dedi Acizler öleceğın bildi dedi. Askerler önüne hazır durup “Kılıçınla kesin” diye buyruk verdi.
Öltirerge munı bayladılar, Qılışın ötkir qılıp qayradılar. Saldattar qılışpenen şaup edi, Ötpedi, qılış jandı qınadılar.	Öldürmeye bunu bağladılar Kılıçın keskin kılıp bilediler. Askerler kılıçla kestiğinde Kesmeden kılıç cana azap verdi.
Uâziri: – Ötkir qılış keltir, – deydi, Keşiktirmey munı tez öltir, – deydi. Betindegi perdesin aşıp jauap, Paşanın könlün şapşan tındır, – deydi.	Veziri “Keskin kılıç getir” dedi “Geç olmadan bunu tez öldür” dedi. Yüzündeki maskesin açıp koyup “Padişah gönlün hoşnut edin” dedi.
Betinde qıl perdesin soyıp aldı, Jalanaş moyınına qılış saldı. Betinde altın aydar tulımı bar,	Yüzündeki perdeyi kesti dedi Çıplak boynuna kılıcı koydu. Yanağında altın peruğu var

Körge adam bularğa tan qaladı.	Gören adam bunlara şaşırardı.
– Tek kisi emes dep oylap edik, Köp kisi ortağa alıp söylep edik. Qayteyik, zalım patşa til almadı, Öltirme beyşaranı, qoy dep edik.	– Tek kişi değil diye düşündürdük Çok kişiyle yanyana konuşurduk. Ne yapalım zalim şah dinlemedi Öldürmeyin mahzunu bırak dedik.
O jerde Zitun batır aqradı, Ärbirine “öltirin” dep şaqıradı. han jarlıgın buzuğa älin bar ma, Saldattarğa “şabın” dep aqradı.	Orada Zitun kahraman anırdı Herkese “öldürün” diye çağırdı. Şah buyruğun bozacak halin var mı Askerlere “sarm” diye anırdı.
Saldattar basın üze şaba almadı, Ilajın öltiruge taba almadı. Öltirem dep qınaptı äziz jandı, Saldattar tilin bir almadı.	Askerler başını kesip koparmadı, Öldürmeyin çözmünü bulamadı. Öldüreyim diye acıtılmış aziz canım, Askerler dediğini dinlemedi.
<i>Bozjigittin jauabı</i>	<i>Bozyiğidin cevabı</i>
– Oybay, äsker, bizge jaman söylemeniz, Qılış etim keser dep oylamanız! Tabanımnın astında almas qılış Alıp şabın, janımdı qınamanız!	– Ah, asker bize dedikodu söylemeyin Kılıç etimi keser diye korkmayın. Tabanımnın altında keskin kılıç Tez öldürün canımı zorlamayın.
Keudemdi eşkim menin üzbes deymen, Öz qılışım bolmasa, kespes deymen. Janımdı alsanız da qınamay al, Tağdır qılsa Täñirim buzbas deymen.	Başımı kimse benim kesmez dedim Öz kılıçım olmasa, kesmez dedim Canımı alırsanız zorlamayın Kader olsa Hak Tanrım bozmas dedim.
Beyşaranın etigin şeşip aldı deydi, Keudeden şaup bası[n] üzdi deydi. Altı büktep salğan almas qılış Bir şapqanda moynı[n] üzdi deydi.	Bıçareyin çizmesin aldı dedi Gövdesinden başını kesip aldı dedi. Altı kere örtülen keskin kılıç Bir vurunca boynu koştı dedi.
Äziz bası qınalıp jerge tüsti, Aq jüzi jarqrap jerge tüsti. Qasında jan joldası jilap otr, Dosman ayrılıp ümit üzdi.	Aziz başı acıyarak yere düştü Ak yüzü parlayıp yere düştü. Yanımda can yoldaşı ağlayıp otur Dostundan ayrılıp ümit kesti.
Zitun batır: – Ol onbasım, – dedi, Darğa baylap joğarı asım, – dedi.	Zitun kahraman “Kahrolsun” dedi “Darağacına bağlayıp asım” dedi.

Jurt işinde ölgeni məlim bolsın, han-hanşanın könlin bassın, – dedi.	“Halk içinde öldüğü belli olsun, Emirin gönlü huzur bulsun” dedi.
Kärip basın darğa astı deydi, Jurt bəri jılap onan qaştı deydi. hanğa jurt öltirdik dep aytıp keldi, Qutıldıq düşpannan, könlimiz tındı deydi.	Başın darağacına astı dedi Ağlayıp ondan hepsisi kaçtı dedi Şaha halkı öldüğün haber verdi Kurtulup düşmandan huzuru bulduk dedi.
“Toy qılm” dep jurtına jarlıq qıldı, Patşanın ölgenin jurt bildi. Qız baqır bu isten essiz aqıl, Mal soyıp toy endi qıldı deydi.	“Düğün yap” diye halkına buyruk kıldı Sultanın öldüğün halk bildi. Kız mahzun olaydan haberi yok, Mal kesip artık düğün yaptı dedi.
Beysara ol şärde ölip qaldı, Dosı onm qının körip qaldı. Darğa basın aşqanın körgennen son, Jılay-jılay beysara talıp qaldı.	Biçare şehirde öle kalmış Dostu ona acıyıp bakıyordu. İpe başın astığın gördükten sonra Ağlayarak biçare bayılmışdır.
Ayhay, dünie, e, dünie, Kinge opa qıldın sen?! Eskendirdey patşanı Öz qoyınna aldın sen! Neşe-neşe şaharıar Eniretip aldın sen! Fahr ğalam Muqambet, Onı tağı aldın sen.	Ah, dünya, yalan dünya Kime sadakat ettin sen? İskender gibi emiri Yer altına aldın sen! Nice nice halifeyi Ağlatarak aldın sen! Efendimiz Muhammed Onu dahil aldın sen.
Alıp-alıp toyum joq, Eş te birin qoyun joq, Qasımda jürgen jan dosım, Bügin tağı aldın sen, Ajal jetse ölgeymim!	Alarak hiç doymazsın Hatta birin koymazsın. Yanımda olan dostumu Bugün tekrar aldın sen Ecel gelse ölseydim!
<i>Qaraşaş suludın sözi</i>	<i>Güzel Karaşaş'ın sözü</i>
Qız saqtaydı joldası kele me dep, Kelip bizden bir habar ala ma dep. Qız üyine joldası kelmegen son,	Kız saklandı yoldaşı gelir mi diye Gelip bizden bir habar alır mı diye. Kız evine yoldaşı gelmedikten sonra

Qız qorıqtı bir sumdıq boldı ma dep.	Kız korktu bir bela oldu mu diye.
Kempirge han qızı keldi deydi, Kempir ölip jatır, kördi deydi. Üyine jılay-enirey qaytıp keldi, Bir sumdıq bolğanın bildi deydi.	İhtiyara şah kızı geldi dedi İhtiyar cesedin gördü dedi. Evine ağlayarak geri dönüp Bir bela olduğunu bildi dedi.
Bärin de qırıq qızdın qasına aldı, Şärden jarm izdey jürmek boldı. Tün işinde qay jerde daus boldı, Äynekten bäri kelip qulaq saldı.	Hepsin de kırk kızın yanına aldı Kentten yarin aramayı düşündü. Gece içinde nerede ses varsa Pencereden hepsi gelip duyardı.
Bir jerge kelse köp jurt toy toylaydı, Osında bolar dep qız oylaydı. Är äyneğin tübinde jır jırlaydı, Jarm joqtap beyşara zar enireydi.	Bir yere gelse halk düğün yapıyor Burada olur diye kız düşündü. Her camın yanında şiir okudu Yarına yas tutup ağlıyordu.
<i>Qaraşş suludın äynekten jırılağanı</i>	<i>Güzel Karaşşın okuduğu şiir</i>
– Tüye kelip bozdaydı, Botası onm joq pa eken?! Bota közdi Bozjigit Bu oynda joq şıgar?	– Deve gelip bağırdı, Köşeği onun yok muymuş? Köşe gözlü yiğitim Bu düğünde yok sanki?
Sür kelip mönireydi, Buzauım dep jılaydı. Beyşaranın buzau[ı] Bu oynda joq pa eken?	Sıgır gelip böğürdü Buzağım diye ağladı Biçareyin buzağı Bu düğünde yok muymuş?
Qoylar kelip manıraydı, Qozısı üşin anıraydı. Beyşaranın qozısı Bu oynda joq pa eken?	Koyunlar gelip melelerdi Kuzusu için anırırdı. Biçareyin kuzusu Bu düğünde yok muymuş?
Jılqı kelip kisineydi, Qulnım dep izdeydi. Beyşaranın qulnı Bu oynda joq pa eken?	At ta geldi kişinedi Tayım diye arardı. Biçareyin tayısı Bu düğünde yok muymuş?
Bulbul qustar sayraydı, Qızıl güli joq pa eken?! Qızıl jüzdi Bozjigit	Bülül kuşlar ötüyor Kızıl güli yok muymuş? Kızıl yüzlü Bozyiğit

Bu oynda joq pa eken?	Bu düğünde yok muymuş?
Äynekten beşara jır jrlaydı, Üy işinde jamağat jır tındaydı. Eş adam han qızı dep oylamaydı, Beşara ärkinge bir enireydi.	Camdan biçare şiir söyledi Ev içinde cemaat dinliyordu. Hiç kimse şah kızı diye düşünmedi Biçare her birine ağlıyordu.
Köp işinde bir adam bildi deydi, Beşara han qızı ekenin kördi deydi. Beşara jırın joqtap jürgen eken, Äynekten jırın jrlap jauap berdi.	Topluluktan bir kişi bildi dedi Biçare şah kızı olduğun gördü dedi. Biçare yarına yas tutup gelmiş Camdan yarı için şiir söyledi.
– Tüyeler kelip bozdaydı, Botası onn joq şığar. Bota közdi Bozjigit Bu oynda joq şığar.	– Develer gelip Bağırılar, Köşeği onun yok sanki. Köşe gözlü yigitim Bu düğünde yok sanki.
Jıqı kelip kisinese, Qulını onn joq şığar. Qulın közdi Bozjigit Bu oynda joq şığar.	At gelip kişinirse, Tayı onun yok sanki. Beygir gözlü Bozyigit Bu düğünde yok sanki.
Şiir kelip mönirese, Buzau[ı] onn joq şığar. Buzau közdi Bozjigit Bu düniede joq şığar.	Sığır gelip böğürse, Buzağı onun yok sanki. Buzağ gözlü Bozyigit Bu dinyede yok sanki.
Qoylar kelip manırasa, Qozısı onn joq şığar. Qozı közdi Bozjigit Bu oynda joq şığar.	Koylar gelip melelerse Kuzusu onun yok sanki. Kuzu gözlü Bozyigit Bu düğünde yok sanki.
Bulbul qustar sayrasa, Qızıl güli joq şığar. Qızıl jüzdi Bozjigit Bu oynda joq şığar.	Bülbül kuşlar öterse Kızıl gülü yok sanki. Kızıl yüzlü Bozyigit Bu düğünde yok sanki.
Bozjigittin tulğası Jaralağanğa uqsaydı, Dünienin дәuleti Tul qalğanğa uqsaydı.	Bozyigidin vücudun Yaralamış galiba, Dünya definesi Dul olmuştur galiba.

Jarınnan habar surasan, Qaytpas jerge ketken ol.	Yarinden haber sorarsan O dönmez yere gitmişdir.
Esitip bu sözdi qız jılap keldi, Äkesinen qız basın surap keldi. “Äkem menin an aulay barğan eken, Sauğa ber, äke” dep enirep keldi.	Duyup bu sözü kız ağlayıp geldi, Babasından kız aman soruyordu. “babam benim av avlamaya gitmiş Merhamet baba” diye ağlıyordu.
– Estip pe en, oybay, ata, An aulay ketipsin, Ötiruge batpsın, Qalın şengel işinen Bala sunqar atpsın, Jaqsı körgeñ qızına Bir sauğanı qımay ma?	– Duymuş muydun ah, dede, Av avlamaya gitmişsin, Cesetlere batmışsın Kalın otlar içinden Küçük doğan atmışsın Sevdiğin tek kızına Bir merhamet kılmaz mı?
Tuzaq qura jatpsın, Bala kiiik atpsın. Atıp alğan anınan Bizge sauğa bermey me Jaqsı körgeñ qızına Bir sauğanı qımay ma?	Tuzağını kurmuşsun, Çocuk sayga atmışsın. Attığın şu avından Bize hediye vermez mi Sevdiğin bu kızına Bir merhamet kılmaz mı?
Atqa minip şığpsın, Duşpanındı jığpsın, Dünie endi ken qaldı, Ölmes habar uğpsın. Bir kün, äke, jılarsın, Köppen duşpan bolarsın, Is ötken son payda joq, Äkem, dertti bolarsın.	Ata binip çıkmışsın Düşmanını yıkmışsın Dünya artık ferahlık Ölmes haber anmışsın. Bir gün baba ağlarsın Çokla düşman olursun İş geçince fayda yok Babam dertli olursun.
Oylağanın bildim men, Senin türlü oyn bar, Bireuge bizdi berer oyn bar, Jurt işinde toyın bar. Temir altın bolması, Bakır kühis bolmas-tı.	Düşündüğün bildim ben, Senin türlü fikrin var, Başkaya bizi vermek fikrin var, Halk içinde düğün var. Demir altın olmazdır Para gühis olmazdır

Erkim bar dep is qılma, Qızın tilin almas-tı.	Arzum var diye iş yapma Kızın seni duymazdır.
Küyeu kılğan Zitunnın Sırtın Altın Qılsanda, İşin kumis qılsanda, Öz jarımday bolmas ol. Altınğa jünin boyasan, Qarğa sunqar bolar ma? Kanatna qan jaqsan, Sunqar karga bolar ma? Jaqsı körgen kisindi Qorga qosıp getirsen, Tamam jurtka bildirsen, Öz jarımday bolar ma? Küyeu süip toy kıldın, Qızın tilindi alar ma?	Koca kılan Zitunun Dışın altın yapsanda İçin gümüş kılsanda Yarım gibi olmas o. Altına tüyün boyarsan Kargı şahin olur mu? Kanatına kan sürsende Şahin kargı olur mu? Sevdiğin o kişiyi Servetiyle getirsen Tüm millete bildirsen Yarım gibi olur mu? Koca bulup düğün yaptın Kızın seni dinler mi?
Bozjigittin süyegin Mın Zitunğa bermespin. Öz jarımın molasın Altındı üyge bermespin. sonday jardı tapsan da Eş te kabil körmespin. Akılı jok akemnin Qılğan isin qayteyin? Ölgen jarım körmesem, Tiri jürip kaytpaspin.	Bozyığidin kemiğin Bin Zituna veremem. Öz yarimin mezarın Altınlı eve veremem Öyle yarı bulsan da Hiç kabul etmeyecem. Aklı yok babamın Kılan işin ne yapayım? Ölen yarimi görmezsem Diri bende olamam.
<i>hannın qızına bergen cauabı</i>	<i>Emirin kızına verdiği cevabı</i>
- Jılama, Qız, Jılama, El işinde jaqsı köp. Elden-Elge Jüreyin, Seni oğan bereyin.	- Ağlama kız, ağlama Halk içinde iyi çok. Milletleri gezeyim Seni ona vereyim.
Tilim, balam, qayıрма, Süygeninşe qılarım.	Benim dediğimi dinle Sevdiğince kılarım.

Altyndy otau tiktirip, Qızmetşiler qoyarmin.	Altından otağ diktirip Hizmetkarlar koyarım.
Basımdağı tajimdi, Astımdağı taqtımdy, Qızım, sagan berermin. Arğımaqqa mingizip, Mın kul, balam, berermin. Mın tüyege jük artıp, Mın kün, balam, berermin. Dünie jüzi ken, balam, Tauıp alıp bir jaqsı, Süygenine berermin.	Başımdaki taçımı Altımdaki tahtımı Kızım sana veririm. Beygirime bindirip Bin köle yavrum veririm. Bin deveye yük koyup Bin köle yavrum veririm. Dünya geniş çocuğum Bulurum bir iyi adam Sevdiğine veririm.
Mal jaksısın alarsın, Süygeninge jetersin. Buzba, balam, oyındı, Qup tüzersin boyındı.	Mal iyisin alırsın Sevdiğine yetersin. Bozma kızım fikrini Kendi kendine gelirsın.
Handardan hat keledi, Bäri seni süyedi. Totı qustay jigitter Bäri seni tileydi, Seni alsam dep jılaydı. Şaqırıp alıp turğızıp, Jüzin, balam, körgizip, Köp qayğırma, jan balam, Süygenine berermin.	Şahlardan mektup gelir, Hepsi seni seviyor. Papağan gibi yiğitler Dileği sen herkesin. Seni alsam diye ağlar Çağırıp bunda alırım Yüzün sana gösterip, Çok dertlenme can kızım Sevdiğine veririm.
<i>Qaraşaş suludın sözi</i>	<i>Güzel Karaşaşın sözü</i>
– Balan könli qalğan-dı, Arbasan da bolmas ol. Nur jigitti keltirsen, Onı da qabil körmes-ti. Süyekterim sñğan son, Sılasan da bolmas ol. Jüregim janıp kül boldı,	– Kızın gönlü kırıldı Hile bulsanda değışmez. Nur yiğitti getirsen Onu da kabul görmezdir. Kemiklerim kırıldı Tedavi etsen de olmas. Yüreğm yanıp kül oldu

<p>Su kuysan da sönbes ol. Basım jerge tigen son, Kötersen de bolmas ol. Könil qustay uşqan son, Qaytıp qolğa qonbas ol. Süygen jarım ketken son, Ne qılsan da bolmas ol. İşim muzğa tolğan son, Jüregim tas bolğan son, İşim eş te bilmes ol.</p>	<p>Su kuysan da sönmez o. Başım yere değince Kaldırsan da kalkamaz. Gönlü kuşum uçunca Geri ele konamaz. Seven yarım gidince Ne yapsan da olamaz. İçim buza dolunca Yüreğim taş olunca Hiç bir şeyi bilemez.</p>
<p>Arğımaqqı mingizgen, Mın qulındı neteyin? Qul qızmeti ötken son, Künge qızmet qıldırma, Özim isimdi qıların.</p>	<p>Beygir ata bindiren Bin köleni ne yaparım? Köle hizmeti geçince Hizmet vermeden köleye Kendim işimi yaparım.</p>
<p>Altındı otau qılğanşa, Jerden mola qıların. Basındağı täjindi, Astındağı taqtındı Qolıma ustap neteyin? Taqqa otırar kisim joq, Mal jaqsısın neteyin? Maldı alar kisim joq, Elden-eldi aralap, Tapqan jaqsını neteyin? Öz tapqanım ketken son, Özge jardı neteyin?</p>	<p>Altınlı otağ kılınca Yerden mezar kılarım. Başındağı taçım, Altındağı tahtını, Koluma tutup ne yapıyım? Tahta oturur kişim yok Mal iyisin ne yapıyım? Malı alır kişim yok Halktan halkı arayıp Bulduğumu ne yapıyım? Öz bulduğum gidince Diğer yarı ne yapıyım?</p>
<p>Bizden sonğı qızındı, Qısır qalğan bidedey, Elden-eldi aralap, Elden jaqsı körinse, Oğan onı berersin.</p>	<p>Bizden sonraki kızını Yalnız olan kısra gibi, Halk için gezdirip İyi birin bulursan Onu ona verirsin.</p>
<p>Beyşara qız jılay-enirey sözi bitti,</p>	<p>Biçare kızın ağlayıp sözü bitti,</p>

<p>Äkesinin qasınan zarlap ketti. «Ölsem jarım jolında öleyin» dep, Bir zamanda şarğa jaqn jetti.</p>	<p>Babasının yanından küsüp gitti. “Ölsem yarın yolunda öleyim” diye Bir vakitte şehre yakın geldi.</p>
<p>Bir zamanda darğa asqan kördi bastı, Bir körse esi aupp jerge tüsti. Esin jüp qandı basın qolğa alıp, Qan aralas ağızdı közden jastı.</p>	<p>Ansızın darağacındaki başa baktı Gördüğü an bayılıp yere düştü. Kendin toplayıp başın kaldırıncı Kan karışık gözünden aktı yaşı.</p>
<p>– Qayran basın, han basın, Kesilgenge uqsaydı, Bası joq keudeden Üzilgenge uqsaydı. Keuden qanğa bılğanıp, Ayaq-qolın şılğanıp, Kebinin joq, körin joq, Jerde jatar er me edin?! Qanğa basın bılğanıp, Büytip jatar er me edin?!</p>	<p>– Gam başın, emir başın, Kesilene benzerdir, Kafası yok gövdeden Koparana benzerdir. Gövden kanla kirlenip Ayak, kolun bağlanıp Kefenin yok, kabir yok Yerde kalır er miydin? Kanla başın kirlenip Böyle yatar er miydin?</p>
<p>Qumğa bılğap basındı, Közden aqqan jasındı Jerge ağızar er me edin?! Keuker basın, han basın, Altın jüzin bılğanıp, Darağa asılar er me edin? Jurtında sen han edin, Ärbir iske dana edin. Duşpandardın qolına Munday bolar er me edin?!</p>	<p>Kum kiretip başını Gözden akan yaşını Yere akıtır er miydin? Büyük başın, şah başın Altın yüzün kir olup Darağacına asılır mıydın? Yurdunda sen şah idin, Herbir işe deha idin. Duşmanların kolunda Böyle kalır er miydin?</p>
<p>Qaraqattay közderin, Qızıl güldey jüzderin, Baldan tätti sözderin, Bir körüge zar boldım. Aytsam sözüm jetpes-ti, Qayğın esten ketpes-ti.</p>	<p>Üzüm gibi gözlerin, Kızıl gül gibi yüzün, Badan tatlı sözlerin Muhtaç oldum bakmaya. Söylersem sözüm yetmez Kaygın aklımdan gitmez.</p>

<p>Als jolğa ketipsin, Şaqırsam da kelmessin. Öz jolında ketipsin, Zar qılsam da bilmessin. Sizden dünïe ötipti, Men de artınnan ötermin. Sen aldında bolmasan, Bu dünïeni ne etermin?</p>	<p>Uzak yola gitmişsin, Çağırsam da gelmezsin. Öz yoluna gitmişsin Zar olsamda bilmezsin. Sizden dünya geçmiştir Ben de ardından geçerim Sen önümde olmazsan Bu hayatı ne yaparım?</p>
<p>Qayğın ketpes ölgense, Künde jılap jürgeşe, Bu qayğını körgense, Birge bolsam kerek-ti.</p>	<p>Kaygın bitmez ölünce, Her gün ağlayınca Bu kaygıyı görünce, Yanımda olsam gerekir.</p>
<p>Beyşara qız dünïeden qurı qaldı, Torqağa qandı basın orap saldı. Üyinen altın-kümis qolına alıp, Jarına tam turğızu oyna aldı.</p>	<p>Biçare kız dünyada yalnız kaldı, İpeğe onun başın sarıp saldı. Evinden altın-gümüş eline alıp Yarına mezar yapmayı düşündü.</p>
<p>Qasına jüz jırma qulın aldı, Altın menen kümisten mola saldı. Barğanın han qızdın bilgen[nen] son, Jurtına “jülın ” dep habar saldı.</p>	<p>Yanına yüz yirmi kölesin aldı Altın ile gümüşten mezar yaptı. Emir kızının vardığın bilince, Halkına “toplannın” diye haber verdi.</p>
<p>Jurtına: – Qız qasına barın, – dedi, Neğıp jür qızım menin bilin, – dedi. Qızımın bir künde könili süyer, Qızımın qıl degenin qılın, – dedi.</p>	<p>Halkına “Kız yanına varın” dedi “N’ yapıyor kızım orada bilin” dedi. “Kızımın bir günü gönlü sever Kızımın “kıl” dediğin kılın” dedi.</p>
<p>Köp asker qız qasına keldi deydi, Bolğanın tam turğızıp kördi deydi. Qız bulardın kelgenin jaqtırmadı, Äskerdin bari qaytıp jürdi deydi.</p>	<p>Çok asker kız yanına geldi dedi Mezar yapıp olduğun gördü dedi. Kız bunlar geldiğine önemsemedi Askerin hepsi geri döndü dedi.</p>
<p>– Qızınız tam turğızıp bolğan eken, Şärden zerger jüip alğan eken. Bu şärde sonday üy tabılmas, Altın menen kümisten salğan eken.</p>	<p>– Hanım mezarı inşat etip olmuş Şehirde usta toplayıp almıştır. Tüm şehirde öyle ev bulunmaz Altın ile gümüşten inşat etmiş.</p>
<p>han qızın körüge uyaladı,</p>	<p>Emir kızın görmeye utandı,</p>

Şeşesi “jalğızım” dep zarlanadı. Qasına bir-eki adam qosşığa alıp, Şıday almay şeşesi bir baradı.	Annesi “yalnızım” diye ağladı. Yanına bir-iki kişi eşlik alıp Dayanmadan annesi gidiyordu.
Qızına jaqın kelip belin budı: – Oybay, balam, bu kün sağan qaydan tudı? Quday qosqan jarınnan zar eniretip, Aqıl[ı] joq äkenge ne qan jaudı?!	Kızına yakın gelerek söyledi “Ah, kızım bu gün sana nereden geldi?” Tanrı verdiği yarından ayıran Akılı yok babana ne gün doğdu?
Aqıl[ı] joq äkenge aytsam til almadı, Duşpandardım sözinen eş qalmadı. Qızındı jılaŭpa dep aytp edim, Qanşa aytsam da tilimdi eş almadı.	Akılı yok babana desem dinlemedi Düşmanların sözünden hiç kalmadı. Kızını ağlatma diye söylemişim, Kaç defa desemde hiç dinlemedi.
Uyalğannan qasına kele almadım, Äkennin eş aqılın bile almadım. Obalın äkene, – dep zar enireydi, – Bizdi üyde, sizdi munda oylamadı.	Utandığımdan yanına gelemedim, Babanın aklın bilerek almadım. Babana yazık, diye zar ağladı, Bizi evde, sizi bunda bırakı verdi.
“Obalın äkene dep zar enireydi, Bizdi üyde, sizdi munda oylamaydı”. Qızdın qasında jasın tögip, Kökireginde oylağan arızın ayttı.	“Babana yazık, diye zar ağladı, Bizi evde, sizi burada bırakı verdi.” Kızın yanında yaşın döküp Gövdesinde düşünen itirazın dedi.
Qızına jilap hanım munın ayttı, Qılıptı äken sağan qurban ayttı. Balası şeşesine qaramaydı, Uyalıp şeşesi üyge qayttı.	Hanımım ağlayıp derdin anlattı, Baban seni diri gömmüşdür dedi. Yavrusu annesine hiç bakmadı, Utanıp annesi eve döndü.
Qız endi tam turğızıp boldı deydi, İşinen bekitkendey qıldı deydi. Qasında qırıq qızben amandasıp, Dala, jer köz jasına toldı deydi.	Kız artık mozoleyi bitti dedi, Hayal ettiği gibi yaptı dedi. Yanında kırk kızla selamlaşıp Saha, yer göz yaşına doldu dedi.
<i>Qaraşaş suludın sözi qızdarğa jılağan</i>	<i>Güzel Karaşaşın kızlara ağlayıp dediği</i>
– Jar-jar aytqan jar-jarım, Aman bolın, qoş bolın! Bizge öter kün boldı,	– Yar-yar diyen yar-yarım, Sağ olun, hoşçakal! Bize gider gün oldu,

<p>Sizden keter kün boldı, Aman endi, qoş bolın!</p>	<p>Sizden gider gün oldu, Sağ olun, hoşçakal!</p>
<p>Bizge öter kün boldı, Jar üşin öler kün boldı, Sizge qalar kün boldı. Bizden reniş alğandar, Bizden könli qalğandar, Oymızğa alğaysız, Rıza bolın, dostarım! Burningıday bolarız, Süygen jarğa bararsız, Oynap-külip jürersiz, Aman bolın, dostarım!</p>	<p>Bize gider gün oldu Yar için ölü gün oldu Size kalır gün oldu. Bize öfkeleyenler Gönlü bizden kalanlar, Aklınıza alınız Razı olun dostlarım! Geçmiş gibi olunuz, Seven yare varımız, Oynap-gülüp yürünüz, Sağ olun dostlarım!</p>
<p>Torğayğa jem tabılar, Auruğa em tabılar, Basınız jas, dostarım, Sizge de kün tabılar. Bizden dünie ötedi, Tirilik endi bolmas-tı, Bu jalğannın işinde Eşkim ölmey qalmas-tı. Menin üşin jılamın, Mendey bir qız tabılar, Tirige jar tabılar, Ölgenge jır tabılar.</p>	<p>Serçeye yem bulunur, Hastaya şifa bulunur, Siz gençsiniz dostlarım, Size de gün bulunur. Bizden dünya geçedi, Yaşama artık olmazdır, Bu hayatın içinde Kimse ölmeden kalmazdır. Ben için ağlamayın Ben gibi kız bulunur, Diriye yar bulunur, Ölene şiir bulunur.</p>
<p>Menin jarım ötipti, Bu jalğannan ketipti, Kel desem de kelmes ol, Zar kılsam da bilmes ol, Şın jarımnan qalğam joq, Jalğan jarğa barğam joq, Bu düniede qalğam joq, Aman bolın, dostarım!</p>	<p>Benim yarım gidmişti, Bu hayattan geçmişti, Gel desem de gelmes o, Zar kılsam da bilmes o, Gerçek yardan kalmadım, Yalan yare varmadım, Bu dünyada kalmadım Sağ olun dostlarım!</p>

<i>Qızdar[dm] Qaraşaş suluğa jırlap aytqanı</i>	<i>Kızların güzel Karaşaşa söylediği</i>
<p>– Äuel Qudaydan tileymiz, Ekinşi sizden tileymiz, Biraz sabır qılınız! Arzımız bar, suraymız, Biraz tiri turınız, Biraz дәuren süriniz! Jetim bolmasa şeşeniz, Bir qat jüzin köriniz.</p>	<p>Evvel Tanrıdan dileriz İkinci sizden dileriz Biraz sabr ediniz! Arzumuz var sorarız Biraz diri durunuz, Biraz hayat sürünüz. Yetim olmasın anneniz Yüzün tekrar görünüz!</p>
<p>Joldastarın artında-ay Qozıday şulap qalmasıñ! Äke-şeşen artında-ay Tün-kün enirep qalmasıñ! Altın bizge ken saray Jerge qulap qalmasıñ! Qırıq qızdın qanadı, Siz bolarsız sanadı, Qanatımız qayırma, Özinden bizdi ayırma!</p>	<p>Yoldaşların ardındadır Kuzu gibi dağılmasıñ! Baba-annen ardındadır Gündüz gece ağlamasıñ! Altın geniş bu saray Yere düşüp kalmasıñ! Kırk kızın kanadı Siz olsanız sırası, Kanatımı büktürme Kendinden bizi ayırma!</p>
<p>Sizdin üşin el-jurtın Botaday bozdap qalmasıñ! Dünieden ümit üzbesin, Tügenindi buzbasın, Altın otau keukerin Jat qolında qalmasıñ! Meruert penen marjanın Ärkinge olja bolmasıñ! Qayt, janımız, qayt-sana, Biz paqırdı zar qılmay, Qayt, janımız, qayt-sana!</p>	<p>Sizin için milletin Deve gibi bağırmasıñ! Dünyadan ümit kesmesin, Varlığını bozmasın, Altın otağ sarayın Yabancıya kalmasıñ! İnci ile mercanın Herkesse kazanç olmasıñ! Dön, canımız, dönsene, Biz fakiri ağlatma Dön canımız, dönsene!</p>
<i>Qaraşaş suludın sözi</i>	<i>Güzel Karaşaşın sözü</i>
<p>– Bireuge ajal kelse, Ne qılsan da bolmas ol.</p>	<p>Birine ecel gelse, Ne yapsa da olmaz o.</p>

<p>Jan aluşı kelgende, Aytsan tilin almas ol. Qanşa jasqa kelsen de, Dünïe işinde qalar ol. Dünïenin дәuleti Dünïe işinde bolmas ol, Artındağı дәuletin Ärkinge olja bolar ol. Äke-şeşen qasında Zar enirep qalar ol. Jan aluşı kelgende, Kimnin tilin alar ol?</p>	<p>Azrail geldiğinde, Seni bile dinlemez. Kaç yaşına gelsen de Dünya içinde kalır o. Dünyayın varlığı Dünya içinde olmaz o. Ardındaki servetin Herkes kâr olur o. Baba-annen yanında Zar ağalayp kalır o. Azrail geldiğinde Kimseyi dinlemez o.</p>
<p>Äkeden de ketermiz, Şeşeden de ketermiz, Ajal kelse amal joq, Bu jalğannan ötermiz.</p>	<p>Babadan da gideriz, Anneden de gideriz, Ecel gelse çare yok Bu dünyadan geçeriz.</p>
<p>Qattı dertke jolıqtım, Däri işsem de tirilmen, Endi aytar sözüm joq, Sözüm qalar, özüm joq, Ajal jetse turu joq, Aman bolın, dostarım!</p>	<p>Gamla, dertle görüşüm İlaç içsem de dirilmem Artık söyler sözüm yok Sözüm kalır, özüm yok Ecel gelse durmak yok Sağ olun, dostlarım!</p>
<p>Beyşara qız jılay-jılay tamğa kirdi, Tirilikten ölgenin jaqsı kördi. Tam esigin işinen bekitken son, Öz işine özi bul pışaq urdı.</p>	<p>Bıçare kız ağlayarak eve girdi, Yaşamaktan ölmeyi seviyordu. Evin kapısını kapattıktan sonra Kendi içine keskin pıçak vurdu.</p>
<p>Qabirinde qız jarmın quşaqtaydı, Özin-özi pışaqpen pışaqtaydı. Sırtında qırıq qız saqtap otır, han qızı tısqa şıqpay uzaqtaydı.</p>	<p>Mezarında kız yarın kucakladı, Kendi kendin pıçakla pıçakladı. Dışarıda kırık kız sarıp otur, Emir kızı dışarıya çıkmadı.</p>
<p>han qızı jarmenen qosılıptı, Äziz jani keudeden üzilipti. Äkesine jurt habar aytqannan son,</p>	<p>Şah kızı yarile birlikte oldu, Aziz canı bedenden çıkıp gitti. Babasına halk haber söyleyince</p>

Qılğan han toyı endi buzılıptı.	Şahın yaptığı düğün bozulmuşdur.
han esitip jurtınan jılap keldi, Şeşesi betin jırtıp enirep keldi. Tamam jurt bu habardı esitken son, Ölgen kisinin molasına bəri keldi.	Halkından emir duyup zar ağladı, Annesi yüzün yırtıp ağlayıp geldi. Tüm halkı bu haberi duyduğunda Ölen kızının mezarına herkes geldi.
Jılasa da is ötip qalğan eken, Eki jalğız dünyeden barğan eken. hanım munday boların bilmedim dep, Öz betin özi tırnap jırtqan eken.	Ağlasa da hiç bir şey değışmedi İki yalnız dünyadan göçüp gitmiş. Hanım böyle olurun bilmedim diye Kendi yüzün kendisi yırtıp durmuş.
Tısta turıp han kızın şaqıradı, Jurtına esik aş dep aqıradı. hanım aşulanıp patşasına, Is ötken son bu endi ne qıladı?	Dışarıdan şah kızın çağırıyor Halka kapıyı aç diye haykırdı. Hanım kızarak padişahına Her şey bitince artık ne yapacak?
Köp asker tam esigin buzdı deydi, Betin aşıp kördiler qızdı deydi. Quşaqtasıp jatır eki jalğız, Körgeñ son ümitteri[n] üzdi deydi.	Asker gelip kapıyı bozdu dedi Yüzün açıp baktılar kızın dedi. Kucaklaşıp yatır iki yalnız Görünce umudların kesti dedi.
han kızın qasında zar enireydi, Öz qolın özi tistep julqılaydı. hanım patşasına aşulanıp, “Bar sumdıq özinnen” dep jılaydı.	Şah kızın yanında zar ağlıyordu Kendi elin kendi dişleyip çekerdi. Hanım padişahına kızarak “Tüm musibet senden” diye ağladı.
han jılay-enirey üyine qayttı, “Sırtınan tam turğız” dep jarlıq ayttı. Sıqılın bu balanın bilmedim dep, Jurtınan bəri jılap könıl ayttı.	Emir ağlayarak evine döndü “Dışından mezar yapın” diye emir verdi. Amacın bu çocuğun bilmedim diye Halk ağlayıp başsalğın diledi.
– Simbatın körgennen son qaytpadınız, Altın aydar tulımın aytpadınız. Simbatın körgennen son sumdıq qılsam, Sonda menin moynıma ayıp tağınız.	– Güzel yüzün görünce dönmediniz Altın peruk örgüsün demediniz. Ay yüzüne bakınca bela bulsam O zaman tüm suçlaya bilirsiniz.”
hanım hanğa: – Maqul boldın, – deydi, Jalğızındı öltirip tındın, – deydi. Endi artında qosqan kim qaladı?	Hanım şaha “razı mısın” dedi, Yalnız kızını vefat ettin, dedi. Artık arkanda beraber kim kalır?

Öle-ölgense amanat aldın, – deydi.	Ölünceye kadar emanet aldın, dedi.
Jalğız qızın öltirip tındın, – deydi, Molağa jannı alıp qoydın, – deydi. Aldında qanıñın kim boladı? Tirilikte tuqımındı joydın, – deydi.	Tek kızını vefat ettin, dedi Mezara canın alıp koydun, dedi. Artık nasıl mesutlu olacaksın? Hayattaki nesilin bitti dedi.
Beşara han ayttı: – Bilmedim, – dep, Öltirerge bazarğa kirmedim, – dep. Saqalın julıp patşa köp jılaydı, “Beşaranın sımbatın körmedim” dep.	Biçare şah dedi “bilmedim” diye Öldürmeye pazara girmedim, diye. Sakalın kusup emir çok ağladı “Aciz kızımın yüzün görmedim” diye.
Molasına han kelip jurt jürgizdi, Altın mola sırtınan tam turğızdı. “Beşara, jalğızım” dep han jılaydı, Jılağanmen ölgenin kim tirgizdi.	Mezarına emirle halk toplandı, Kabir dışından mezarı inşa etti. “Biçare kızım” diye şah ağladı, Ağlasa da ölenin kim diriltti.
O armanda ötipti, bul armanda, Bilmedim dep jılaydı handar munda. Alladan tağdır kelse şara bolmas, Dünieden ötip ketti bəri armanda.	O da gitti hedefle, bu da gitti, Bilmedim diye ağladı sultan bunda. Allahtan ölüm gelse çare olmaz Dünyadan geçip gitti hepsi amaçla.
Eki asıq birge ölip qaldı, Äkesi jurtın jüp mola saldı. Bozjigittin betin quşıp jan dosı, Dos[1] üşin jan dosı talıp qaldı.	İki aşk beraber vefat oldu, Babası halk toplayıp mezar yaptı. Bozyığıdı kucaklayıp can dostu, Dostu için can dostu bayılmıştır.
Dos[1] üşin beşara köp jılaydı, Qudayda[n] “iman qıl” dep köp tileydi. Dosım mağan amanat berip edi, Tapsırmay ölsem o qalay deydi.	Dostu için biçare çok ağladı, Tanrıdan “iman ver” diye çok diledi. Dostum bana emanet vermiş idi Yerine koymadan ölsem n’yaparım.
<i>Jigittin jırlağanı</i>	<i>Yiğidin söylediği</i>
– Men qaytuğa oy qıldım, Kimmenen jürgeymin, Kimdi dosım degeymin? Sen esime tükende, Ketkim kelmes qasınan. Jılasam da payda joq, Közden aqqan jasınan.	– Ben dönmeyi düşündüm Kimlerle gidmeliyim, Kime dost demeliyim? San aklıma gelince Gidesim gelmez yanından. Ağlasam da fayda yok, Gözden akan yaşından.

Menin sensiz işken as Qızıl qanğa uqsaydı. Qaytayn desem jurtıma, Qayğın ayaq tusaydı.	Sensiz yeyen yemeğim Kızıl kana benziyor. Döneyim dersem yurtuma Kaygın beni bağlıyor.
Köpten endi ayrılğan Qazday bolıp qaldım men. Köp elinen ayrılğan, Azday bolıp qaldım men. Botası ölgen tüyedey Endi bozday qaldım men. Qulını ölgen bïedey Endi kisiney qaldım men.	Topluluktan ayrılan Kaz gibi kalmıştım ben. Çoğunluktan ayrılan Az gibi olup kaldım ben. Yavrusu ölen deve gibi bağrarak kaldım ben. Tayı ölmüş at gibi Kişineyip kaldım ben.
Janın Aqqa tapsırdım, Jarın birge qasında. Jalğızdıqqa jılaymın, Köp qayğı bar basımda. Öleyin dep oylasam, Amanatın bar qoynımda. Jüreyin dep oylasam, Jalğızdıq bar moynımda.	Canı Haka teslim ettim Yarın daima yanında. Yalnızlığa ağlarım Çok kaygı var başımda. Öleyim diye düşünsem Emanetin var elimde. Gideyim diye düşünsem Yalnızlık var boynımda.
Amanatın tapsırıp, Tiri bolsam kelermin. Jannan tätti jan dosım, Jolında men ölermin. Qutıldınız dünieden, Ekeu bolıp birlenip, Joldasma[n] ayrılıp, Dosım qayttı zarlanıp.	Emanetin teslim edip Diri olsam gelirim. Candan tatlı can dostum, Yolunda ben ölürüm. Kurtuldunuz dünyadan İki seven bir olup, Yoldaşından ayrılıp, Dostun döndü ağlayıp.
<i>Dosının üyine barğan jeri</i>	<i>Dostunun evine gittiği an</i>
Beşaranın sözi endi bitti deydi, Jurtının jönin suray ketti deydi. Quday saqtasa bendege päle bolmas, Aman-esen jurtına bardı deydi.	Biçareyin sözü artık bitti dedi Halkının halin sorup gitti dedi. Tanrı korusa kişiye bela olmas, Sağ salim yurduna geldi dedi.

Aldında bir-eki adam kördi deydi, Jetken son jaqm, sälem berdi deydi. Eki adam öz elinin [adamı] eken, Amandasıp birge endi jürdi deydi.	Önünde bir-iki kişi gördü dedi Yakın gelince selam verdi dedi. İki adam öz halkının kişimiş Selamlaşp beraber yürüdü dedi.
– Jalğız jigit, atındı bermen ayda, Senin bizge kelgenin boldı payda. Sizderdi izdep şıqqan köp kisi edik, Jalğız jürsin, qasındağı dosın qayda?	“Yalnız yiğit, adını bunda çevir Senin bize geldiğin fayda oldu. Sizleri arayıp çok kişi çıkmıştık Yalnızsın yanındaki dostun nerede?”
<i>Jigittin jauabu</i>	<i>Yiğittin cevabı</i>
– Qudayım jalğızdıqqa saldı, – deydi, Jan joldasım jılay-enirey qaldı, – deydi. Qudayım tağdır jetip alğan son, Jan jarımnan ayrılıp qaldım, – deydi.	Tanrım bana yalnızlık verdi, dedi Can yoldaşım ağlayarak kaldı, dedi Tanrım eceli gelip alınca, Can dostumdan ayrılıp kaldım, dedi.
Ekeui bu habardı esitti deydi, Şärge alıp munı jürdi deydi. Jalğız şärge kirgennen son, Jurt beri kelip munı kördi deydi.	İkisi bu haberi dinledi dedi Şehre bunu götürdüler dedi. Yalnız şehre girdikten sonra Halk beri gelip bunu gördü dedi.
Bastadı jigit köpke sözün deydi, Ağzıp eki közden jasın deydi. “Jalğızın han estise öler” deydi, hanğa barıp aytuğa sastı deydi.	Başladı yiğit sözün halka dedi Akıtıp iki gözden yaşın dedi. “Oğlun şah duyarsa ölü” dedi Şaha diyeceğinden şaşırđı dedi.
Jılıp köp biler kenesedi, “Jalğızı patşanın” dep mundasadı. Bir aqmın bar eken jurt işinde, Jırmenen bildiruge ondasadı.	Yargıçlar toplanıp danışırđı “Padişahın oğlu” diye kederleşti. Bir aqmın varmışdır halk içinde Şiirle anlatmaya karar verdi.
Aqmın men jan dosın alıp jürdi, Köp biler sälem berip hanğa keldi. Jalğızının jan dosın körüp edi, han hanımnen ornınan jılap turdı.	Aqmın ile can dostu gelip girdi Yargıçlar selam verdi padişaha. Oğlunun can dostun gördüğünde Şahla hanım yerinden kalkıp durdu.
– Jan joldasım, jalğızım qayda? – deydi, Küyip işimiz, jalın boldı, - deydi. – Balanız jarımnen keyin qaldı, Toy bolar, üydin işin sayla deydi.	“Can dostu, yalnız oğlum nerede” dedi, “yanan içimiz ateş oldu” dedi. “Oğlunuz yarla arkamda kaldı

	Düğün olur ev için hazırla” dedi.
Balanız süygenimen keyin qaldı, Jalğızınız bizden habar saldı. Äkemiz biz barğansa jurtın jüüp, Ayamay soysın deydi toyğa maldı.	Oğlunuz seviğisi ile geri kaldı Tek oğlunuz bizden haber verdi. Babamız biz varınca halkın toplayıp Düğün için kessin dedi mallarını.
Beşsara han men hanım uanadı, Mal soyıp jülğanğa toy qıladı. Käri aqındı biler aldına alıp, Jırlauğa jırım endi oy qıladı.	Aciz emir ile hanım avundu Mal kesip topluluğa düğün yaptı. Yaşlı akını yargıçlar getirip Şiiri okumayı anlaştılar.
Biler: – Aqın, jırım jırla, – deydi, Jalğızı hannın keler, oyla, – deydi. Bügingidey toy bolmas, han estisin, Jalğızı[nı]n toyın toylap jırla, – deydi.	Yargıç “Akın şiiri oku“ dedi “Emirin yalnız oğlun düşün” dedi. Bu gibi düğün olmas, emir duysun, Şahzade için aşık söyle dedi.
han hanımmen: – Jır jırla, – deydi, Osınday munan son qayda? – deydi. Qoldarına ap kelip at pen şapan, Aqınğa sıylap onı bayla, – deydi.	Şahla hanım “aşık söyle” dedi, “Böyle bir gün gelecek mi” dedi. Ellerine tutup at ile şapan*, Ozana bunları hediyemiz, dedi. * şapan – saygılı insana verilir giyisi
han aldında käri aqın jır jırlaydı, Aytqanın qulaq salıp köp tındaydı. Jırşının surasanız esimini endi, Aqlı bar adamdar mumı andaydı.	Emir önünde yaşlı akın aşık dedi. Dediklerin ciddile dinliyordu. Bu şairin sorarsanız ismin artık Aklı var insanlar bunu anlardı.
<i>Jırşı[nın] baştağan jeri</i>	<i>Akının başladığı</i>
– Köpti körgen käri men, Biraz jırdı jırlalıq! Aspandağı torğayday Aldınızda sayralıq. Üy işinde otrğan Qulaq salın, jaqsılar, Bu jalğannan payda joq, Taqta bolın, jaqsılar! Kärinizdin sözinen Ibrat alın, jaqsılar!	– Çoğu gördüm yaşlı ben Biraz aşık söyleyim! Gökteki serçe gibi Önünüzde ötelim. Ev içinde oturan Beni dinleyin halkım, Bu dünyadan fayda yok, İyi düşünün, halkım. İhtiyarın sözünden İbret alın, iyiler!

<p>Kärilerdin eski söz, Eske almay jürmeniz. Ğalımdardın közdi söz, Könilge almay jürmeniz. Kärilerdin qayır söz, Buringıdan qalğan söz. Ğalımdardın ädil söz, Payğambardan qalğan söz, Qudaydın dosılar, Köniline alğan söz.</p>	<p>Yaşlıların eski sözün Hatırlamadan yürümeyin. Alimlerin sözine Gönül vermeden yürümeyin. Yaşlının hayır sözü Geçmişlerden kalan söz. Alimlerin adil sözü Peygamberden kalan söz. Tanrının dostları Gönlüne alan söz.</p>
<p>Dertimizge därmen joq, Qayğsızda arman joq. Dertke payda bolmasa, Jaratqannan pärmen joq.</p>	<p>Dertimize derman yok, Kaygısızda amaç yok. Derte şifa olmazsa Tanrıdan emir yokdur.</p>
<p>Mingen attan er qalar, Tapqan erden mal qalar. Er basına kün tusa, Süygen jardan ol qalar. Paşalardan taq qalar, Mergenderden jaq qalar. Er basına kün tusa, Dünienin bäri joq qalar. Ğalımdardan hat qalar, Ustalardan jat qalar, Oylap tursan, jaqsılar, Bu jalğannan kim qalar? Temirşiden tat qalar, Jürgen jerde jol qalar. Körgen jerde sol qalar, Baylarından bul qalar. Qatın bolsa tul qalar, Tapqan erden mal qalar. Altın-kümis bul qalar,</p>	<p>Binen attan er kalır Çalışkandan mal kalır. Er başına gün gelse Seven yarden o kalır. Emirlerden taht kalır, Atıcıdan ok kalır, Er başına gün gelse Dünyada yalnız yok kalır. Alımdan ilim kalır. Ustalardan oy kalır. Eğer bizler düşünsek Bu hayatta kim kalır? Demirciden pas kalır, Giden yerden yol kalır. Görmüş yerde o kalır. Kocasından eş kalır, Kadın ise dul kalır, Çalışkandan mal kalır. Altın-gümüş akçe kalır,</p>

<p>İtrey şulap talasıp, Kim köringen sol alar. Üyin bolsa bos qalar, Oynap jürgen dos qalar.</p>	<p>Köpek gibi tartışıp Gelip giden o alır. Evin ise boş kalır, Oynadığım dost kalır.</p>
<p>Tuğanmın dep quanba, Tuğan öler kün bolar. Ölgen jannın bärinen Surau surar kün bolar. Malım köp dep quanba, Maldı körmes kün bolar. Altınmenen jer tolsa, Közin salmas kün bolar. Bir özinnen başkanı Könilge almas kün bolar. Tildimin dep quanba, Til baylanar kün bolar. Küşim bar dep oylama, Küşin keter kün bolar. Düniedegi quldardın Közin salmas kün bolar. Balam bar dep quanba, Bala da qalar kün bolar. Ğalımın dep quanba, Surau alar kün bolar. Qızıl jüzge quanba, Soyılıp qalar kün bolar. Qurt-qumırsqa jülp, Toynıp qalar kün bolar.</p>	<p>Doğdum diye sevinme Doğan ölür gün olur. Ölen canının hepsinden Soru sorar gün olur. Malım çok diye sevinme Malı görmez gün olur. Altın ile yer dolsa Gözün görmez gün olur. Tek kendinden başkayı Gönüle almaz gün olur. Dilim var diye sevinme Dil bağlanır gün olur. Güçüm var diye düşünme Güçün geçer gün olur. Dünuyadaki kulların Gözü görmez gün olur. Oğlum var diye sevinme, Oğlun da kalır gün olur. Alımım diye sevinme Soru sorar gün olur. Kızıl yüze sevinme Kesilecek gün olur. Karıncalar toplanıp, Doyunacak gün olur.</p>
<p>Patşa edim dep oylasan, Eskendir men Süleymen, Olar da ötken dünieden. Balam köp dep oylasan, Jüz qırıq balanın äkesi</p>	<p>Emirdim diye düşünsen Eskendirle Süleyman, Onlar da göçtü dünyadan. Yavrum çok diye düşünsen Yüz kırk çocuğun babası</p>

<p>Adam ötken dünieden. Malım bar dep oylasan, Malı sizden köp şığar, Qarın ötken dünieden. Küşim bar dep oylasan, Qaharman men ol Äli Olar da ötken dünieden. Şeşenmin dep oylasan, Neşe-neşe şeşender Söylep ötken dünieden. Neşe-neşe töreler, Neşe-neşe jaqsılar Jılap ötken dünieden.</p>	<p>Adam göçtü dünyadan. Malım var diye düşünsen Malı sizden çok olan Karun göçtü dünyadan. Gücüm var diye düşünsen Kahramanla o Ali Onlar da göçtü dünyadan. Aşığım diye düşünsen Nice nice aşıklar Deyip göçtü dünyadan. Nice nice efendi Nice nice İyiler Ağlayıp göçtü dünyadan.</p>
<p>han aldında kâri aqın jır jırlaydı, Sözdin tübin hanğa buradı endi. Jırlausı bu jerge kelgeninde, han bir turıp, ornına bir otırdı.</p>	<p>Şah önünde yaşlı akın şiir okudu Artık şiirin emire kastetti. Söylediği şiirinde anırken Şah kalkıp yerine tekrar oturdu.</p>
<p>– Aqımın, jaqsı eken jırın senin, Ölim ayıp şığadı kârin senin. Jırının öne boyı ölüm eken, Bizge qaray tayadı kârin senin.</p>	<p>“Şairim güzelmiş şiirin senin Ölüm hakkında söyledin sadece. Sözün baştan sonuna kadar ölüm Söylediklerin bizleri kastediyor”</p>
<p><i>Jırşının jauabı</i></p>	<p><i>Şairin cevabı</i></p>
<p>– Taqsır han, ölüm aytpay ne aytayın, Bu jerde ajal jetse, men qayteyin?! Adamın aqır-sonı ölüm degen, Şın aytsam, onı aytpay ne aytayın?!</p>	<p>– Sultan ölümden başka ne diyeyim, Buraya ecel gelse, ne yaparım? Adamın sonuç yolu ölüm demiş Gerçekten ondan başka ne demeliyim?</p>
<p>Jaralğan son ketermiz, Bu jalğannan ketermiz. Basqa, özge ölüm aq, Jılay-enirey ketermiz. Tağdır tausılar bolğan son, Şaramız joq, ne eteremiz?</p>	<p>Yaratılınca gideriz Bu hayattan gideriz. İnsanlara ölüm hak, Ağlayarak gideriz. Kader sonuna gelince Çaresiziz ne yaparız?</p>

<p>Ämir kelse Alladan, Moyın usınıp jatarmız. Dünie şirip kül bolıp, Qara jer bop bitermiz.</p>	<p>Emir gelse Allahtan Biz ona itaat ederiz. Dünya çürür kül olur Toprak olup gideriz.</p>
<p>Elden burın tuğan ol, Belin berik buğan ol, Äuel kelip jol aşqan, Tänrimenen söylesken Adam edi äkemiz, haua ana edi şeşemiz, Bu düniede payda joq, Olar da ötken dünieden.</p>	<p>Halktan önce doğan o, Tevekkül ederdi o, Evvel gelip yol açan Tanrıyla konuşan, Adem idi babamız, Havva ana idi annemiz, Bu dünyada fayda yok Onlarda göçtü dünyadan.</p>
<p>Topan su tasqanda, Taudan-tastan aşqanda, Är januardan alıp ol, Keme işine salıp ol, Aman-esen qalıp ol, Nuh payğambar ötken dünieden.</p>	<p>Sel suyu taşınca Dağdan, taştan geçince, Her hayvanı alan o, Gemi içine salan o, Sağ salım kalan o, Nuh peygamber göçtü dünyadan.</p>
<p>Namrud otqa atqanda Ot işinde janbadı, Şın sözinen tanbadı, Jalğız ulın İsmayıl Pıçağın qınnan alıp, Mina tauna aparıp, Qurban şalğan İbrayım, O da ötken dünieden.</p>	<p>Nemrut ateşe atsa da Ateş içinde yanmadı, Sözünden hiç dönmedi, Yalnız oğlu İsmail Pıçağın alıp kınından Mina dağna götürüp Kurban çalan İbrahim O da göçtü dünyadan.</p>
<p>On eki ul işinde, Tutqın etip jatqızıp, Rahmat etti Allası, Mısırdın boldı patşası, Jetpis jıldın sonunda-ay Jüzin kördi äkesi, Aqır ömir han bolıp,</p>	<p>On iki oğul içinden Esir bile olsa da, Rahmet etti Allahı, Mısırın oldu emiri, Yetmiş yılın sonunda Yüzün gördü babası, Emir olup nihayet</p>

Jüsip ötken dünieden.	Yüsüf göçtü dünyadan.
Jerdin jüzin alğan ol, Türli şar salğan ol, Künşığısqa barğan ol, Künbatıstı körgen ol, Ädil tuğan han edi. Jan ölimge jetkende, Jerdin jüzi buzılıp, Künnin közi tutılıp, Mängi su taba almay, Jürma toğız jasında Eskendir ötken dünieden.	Yeryüzün tüm alan o, Türlü şehir yapan o, Doğuya da giden o, Batıyı da gören o, Adil doğan şah idi. Can ölüme gelince Yerin yüzü bozulup Güneş gözü tutulup Daima suyu bulmadan, Yirmi dokuz yaşında İskender göçtü dünyadan.
Däuit ulı Süleyman, Düniede han bolğan ol. Jerdin jüzin alğan ol, Altın taqqa minip ol, Aspannan uşıp ol, Mın qatındı quşıp ol. Quday Tağala jol bergen, Ayağı joq, qolı joq, Jalğız oğan ul bergen, Bala üşin armanda, Jer jüzine han bolıp, Süleyman ötken dünieden.	Davud oğlu Süleyman, Dünyada emir olmuştı. Yerin yüzün almıştı, Altın tahta binmişti, Gökyüzünde uçmuştu, Bin hatunu olmuştı. Allah Teala yol veren Ayağı yok, kolu yok Yalnız ona oğul vermiş. Hedefi soyu olmuştur, Yer yüzüne şah olup Süleyman göçtü dünyadan.
Neşe-neşe jar alğan, handar ötken dünieden. Ibrayım men İsmayıl Zakariya men Zulğupıl, Qabil men ol Abıl, Olar da ötken dünieden.	Nice nice yar alan Şahlar geçti dünyadan. İbrahim ile İsmail Zekeriyya ile Zulkifl, Kabil ile Habil, Onlar da göçtü dünyadan.
Közsizderdi körgizgen, Ayaqsızdı jürgizgen, Jıǵılǵandı turǵızǵan	Gözsüzleri gördürten, Ayaksızı yürdürten, Düşenleri kaldırtan

Äülie ötken dünieden.	Evilya göçtü dünyadan.
Quday ämirimen aspanğa uşqan, Alla Tağala[ğa] aşıq-tı, Auzınan ot şığarıp, Jalan ayaq, jalan bası, Eki közden ağıp jası Diuanalар ötken dünieden.	Tanrın emriyle göge uçan, Allah Tealaya aşıqtı, Ağızdan ateş çıkran, Yalın ayak, yalın başı, İki gözünden akıp yaşı Dervişler göçtü dünyadan.
Mın tüyege jük artqan, Jüz atqa pul artqan, Altın taqta otrğan, Altın menen kümisti Jerdin jüzin toltrıp, Maldan zekat bermedi, Quday ämirin qılmadı, Munşa baylıq älimen İman İslam taba almay Qarın ötken dünieden.	Bin deveye yük yükleyen, Yüz ata akçe yükleyen, Altın tahta oturan, Altın ile gümüşü Yerin yüzün doldurıp, Maldan zekat vermedi. Tanrı emirin kılmadı, Bunca servet halile İman İslam bulamadan Karun göçtü dünyadan.
Äueli de Muqambet, Aqırı da Muqambet, On segiz mın ğalamnın Fahrı da Muqambet. Ümbetine zar jılap, Jarlılıq dep köp tilep, Ümbeti üşin äkesin, Tilemedi şeşesin, Qudaydan jarlıq kelgende, Qurban etip balasın, On segiz mın älemdi Onın üşin jaratqan, Payğambarımız Muqambet O da ötken dünieden.	Evveli de Muhammed, Sonuçı da Muhammed, On sekiz bin alemin Sevgilisi Muhammed. Ümmet için ağlayıp Yoksulluğun dileyen, Ümmet için babasın, Dilemedi annesin, Tanrıdan emir gelince, Kurban etti çocuğun, On sekiz bin alemini Onun için yaradan, Peygamberimiz Muhammed O da göçtü dünyadan.
Jüz jürma tört mın payğambar, Muqambetke şarırlar,	Yüz yirmi dört bin peygamber, Ve Muhammedin ümmedi,

<p>Otuz üç min sahabalar, Olar da ötken düniedən. Jer jüzine kelgənder, Men, men dep jürgənder, Min jas ömir sürgənder, Bəri de ötken düniedən.</p>	<p>Otuz üç bin sehabə, Onlar da göçtü dünyadan. Yeryüzünə gələnler, Ben, ben diyə gidenlər, Bin yaş həyat sürenlər, Hepsi de göçtü dünyadan.</p>
<p>han da ötken düniedən, Qara da ötken düniedən, Bay da ötken düniedən, Jarlı da ötken düniedən, Köp de ötken düniedən, Az da ötken düniedən, Jaman-jaqsı ayırmay, Bəri de ötken düniedən.</p>	<p>Şah da keçmiş dünyadan, Yalnız da keçmiş dünyadan, Zengin de keçmiş dünyadan, Yoksul da keçmiş dünyadan, Çok da keçmiş dünyadan, Az da keçmiş dünyadan İyi kötü fərk etmez Hepsi de göçtü dünyadan.</p>
<p>Äken senin – qara jer, Şeşen senin – qara jer, Barar jerin – qara jer, Turar jerin – qara jer.</p>	<p>Baban senin, kara yer Annen senin, kara yer Gider yerin, kara yer Kalır yerin, kara yer.</p>
<p>Kəri aqın bu jerge kəldi deydi, han sumdıq bolğanın bildi deydi. Tiriliktən son bəri ölüm, Alla əmirinə han moyın usındı deydi.</p>	<p>Yaşlı aqın böyle söyledi dedi, Şah belə olduğun bildi dedi. Hayattan sonra tek ölüm, Allah emirinə şah itaat etti dedi.</p>
<p>Aytıp jırım bu aqın turegəldi, Sözünün tütünə hağa bura kəldi. Şığındatıp jırım burıp edi, Bir söz endi aytuğa tura kəldi.</p>	<p>Söyledikten sonra bu aqın kalktı, Sözünün yönündə şahı kastetti. Aşğın söyledikten sonra şair, Bir söz daha deməyə məcbur oldu.</p>
<p>– Jaratqanın jərindəy, han ketkəngə uqsaydı. Bugün körğən tüşimdə Sarandilde* balanız O da ötkəngə uqsaydı. Onan sonğı bizdergə Kezek jetkəngə uqsaydı.</p>	<p>– Hak Tanrının buyruğu, Sultan gidmişə benziyor. Bugün gördüm rüyamda Sarandilde* oğlunuz O da keçmişə benziyor. Ondan sonra bizlərə, Sıra gəlmişə benziyor.</p>

<p>Balana, han, jılama, Bizden burın ötti dep, Bu dünieden ketti dep! Olar ketti äkege, Äke menen şeşege, Siz de bir kün bararsız Burm ötken balağa.</p>	<p>Oğlun için, ağlama, Bizden önce geçti diye, Bu dünyadan gitti diye! Onlar gitti dedeye, Baba ile anneye, Siz de bir gün gidersin Önce giden oğluna.</p>
<p>Ajal jetpey ölmek joq, Alla ämirinen qalmaq joq. Ajal jetip ölgen son, Eşkim qayıp kelmek joq. Tağdır jetse qalmaq joq, Ajal qoyıp almaq joq. Ajal jetip ölgen son, Eşkim barıp almaq joq. Ayıp arız almaq joq, Urıs-talas qılmaq joq, Jarlıqqa küş qılmaq joq, Şeşeden bir tuğan son, Eşkim ölmey qalmaq joq.</p>	<p>Ecel gelmeden ölmek yok, Allah emirinden kalmak yok. Ecel gelip öldükten sonra, Kimseye geri dönmek yok. Kader olsa kalmak yok, Ecel koyup almak yok. Ecel gelip ölünce, Kimse varıp almak yok. Deyip arız almak yok, Hiç tartışma kılmak yok, Buyruğa karşı kılmak yok, Anneden bir doğunca, Kimseye bunda kalmak yok.</p>
<p>han baqır jılasa da sabır qıldı, Jalğızının ölgenin endi bildi. hanım ulının ölgenin esitken son, Betin jırtıp, zarlanıp şaşım juldı.</p>	<p>Şah fakir ağlasa da sabır kıldı, Tek oğlunun öldüğün şuan bildi. Hanım oğlunun öldüğün duyunca Yüzün yırtıp, ağlayıp saçım söktü.</p>
<p>Könilin kâri aqm jır aytadı: – Bet jırttın, taqsır hanım, ne payda-dı? Bu ölüm burnğıdan qalğan ölüm, Ölmese bâri jandar ol qayda-dı.</p>	<p>Gönülle yaşlı şair aşık söyledi, “Yüz yırttın, hanımım ne faydadır?” Bu ölüm eskilerden kalan ölüm Ölmeyen canlar varsa nerededir.</p>
<p>Ajal jetip amal joq, Qutılığa dârmən joq. Alladan kelgen jarlıqqa Sabırsızdan jaman joq. Alla ämiri jetken son,</p>	<p>Ecel gelse çare yok, Kurtulmaya derman yok. Allahtan gelen buyruğa Sabırsızdan kötü yok. Allah emiri gelince</p>

<p>Bu jalğannan ketken son, Söylesen de payda joq. Betterindi qan qılıp, Jılasan da payda joq.</p>	<p>Bu hayattan gidince Söylesen de fayda yok. Yanağını kan kılıp Ağlasan da fayda yok.</p>
<p>Ayhay, ölim, ayhay, ölim, Äke menen şeşeden, Qarındaş penen baladan Kimdi ayırmas bu ölim?! Jurtındağı buyımnan, Üyindegi buyımnan Kimdi ayırmas bu ölim?!</p>	<p>Ah ölüm, ah ölüm, Baba ile anneden, Karındaş ile çocuktan Kimi ayırmaz bu ölüm? Halkındaki nesneden Evindeki eşyadan Kimi ayırmaz bu ölüm?!</p>
<p>Tüye qalar bozdasıp, Jıqı qalar kisinesip, Jan ayrılıp şığadı, Denemenen qoştasıp.</p>	<p>Deve kalır bağırıp, Beygir kalır kişineyip, Can ayrılıp çıkacak Bedenle vedalaşıp.</p>
<p>Ajal bir kün kelmey me, Äziz jandı almay ma?! Ne qılsa da erki bar, Qojağa qul bermey me?</p>	<p>Ecel bir gün gelmez mi, Aziz canı almaz mı? Na yapsa da özgür o, Sahibe kul vermez mi?</p>
<p>Janın sende amanat, Denen jerde amanat. Jandı denege tapsırıp, Tergeu qılıp kerek-ti. Malğa teksi qılmanız, Mal jıyarmız bergenşe, Äziz basın ötken son, Qalğan malın jatqa ölmese, Köp malımızdan payda joq, Janğa payda bolmasa, Jan ölimge jetkende, Eşbir sebep qılmasa. Dünie beyişke amanat, Aldanbanız, jaqsılar!</p>	<p>Canın sana emanet, Gövden yere emanet. Canı bedene sunup İncelemek gerekir. Mala zorluk kılmayın Mal toplarız verince, Aziz başın geçince Yabancıda malın ölmezse Çok malımızdan fayda yok, Cana fayda olmazsa, Can ölüme gelince, Hiçbir neden kılmasa. Düniya cennete emanet, Aldanmayın, iyiler!</p>

Tergeu küni bolğanda, Zarlanbanız, jaqsılar!	Soruşturma gün olunca Ağlamayın, iyiler!
Bir sağatta bolarsız, Bir sağatta bilersiz, Alla ämirine könersiz. Qanşa jasqa kelsen de, Aqır bir kün ölersiz. Mal qayğısın jemeniz, Jalğandı köp jïmanız. Balam öler demeniz, Baladan, maldan payda joq, Qapıl boldım demeniz.	Bir sağatte olursun, Bir sağatte bilirsın, Allah emirine uyursun. Kaç yaşına gelsen de, Nihayet bir gün ölürsün. Mal kayğısın yemeyin, Yalamı toplamayın, Oğlum ölür demeyin, Çocuktan, maldan fayda yok Gamsız oldum demeyin.
Qatın qalsa er tabar, Uln qalsa mal tabar, Qızın qalsa bay tabar, Jan ölinge jetkende, Kärip basın ne tabar?! Mingen atın bos qalar, Kïgen tonın qos qalar, Oynap jürgen dos qalar. Mingen atın bos qalar, Minuge er tabılar. Kïgen tonın qos qalar, Kïyuge er tabılar. Bügin tiri kisiniz Erten jerge kömiler.	Kadın kalsa er bulur, Oğlun kalsa mal bulur, Kızın kalsa yar bulur, Can ölüme gelince, Aciz başın ne bulur? Bindiğın at boş kalır, Giyen kürkün çift kalır, Oynadığın dost kalır. Bindiğın at boş kalır, Binmeye er bulunur. Giyen kürkün çift kalır, Giymeye er bulunur. Bugün yaşayan kişi Yarın yere gömülür.
Aldınızda qara jer, Neni almas dep bilersiz? Aldınızda käriniz Ne körmegen bilersiz? Men oylasam, halayıq, Ajal, ölüm qayda joq, Jalğannan payda joq.	Önünüzde kara yer, Neyi almayan bilirsın? Önünüzde ihtiyar Ne görmeyen bilirsın? Düşünürsem ahali Ecel, ölüm nerede yok, Yalandan fayda yok.

<p>Bes namazdı kütiniz, Bir ay oraza tutunuz. Ölim aq dep biliniz! Maldan zeket beriniz, Kedeyge qayır beriniz! Bay bolsanız, jaqsılar, Mekkege barıp turınız!</p>	<p>Beş namazı bekleyin, Bi ay oruç tutunuz. Ölüm hak diye biliniz, Maldan zekat veriniz! Yoksula sadaka verin! Zenginseniz ahali Mekkeye gidip geliniz!</p>
<p>Neni aytaym, jaqsılar, Aytqan sözüm alğaysız! Jrlauşı kim bolsa da, Jaqsı bata qılğaysız. hanım, sözüm alınız, Aman-esen bolğaysız. Alladan kelgen jarlıqqa Qattı sabır qılğaysız.</p>	<p>Ne diyeyim iyiler Diyen sözümü dinleyin! Söyleyen kim olsa da, İyi dua kılınız. Hanım, sözüm dinleyin Sağ salim olunuz. Allahtan gelen emire, Şiddet sabır kılınız.</p>
<p>Bir-eki kün qonaqsız, Özderiniz bilgeysiz. Qiyamet kün bolğanda, Jerge halq tolganda, Sonda sen de barğaysız, Uln anda körgeysiz. İmandı qul ujqmaқта, İmansız qul tamuқта, Ot işinde zarlanıp, Azap körer kün bolar, İmandı qul ujqmaқта, Segiz qabat ujqmaқта. Ol äke men şeşeni Körip, qosılar kün bolar, Balandı anda körgeysin. İmandı bolsan ujqmaқта Balanmenen jürgeysin, Türli-türli niğmette</p>	<p>Bir-iki gün konuksun Kendiniz bilirsiniz. Kıyamet gün olunca, Yere adam dolunca, sen de mecbur gidersin, Oğlunu da görürsün. İmanlı gül cennette, İmansız gül cehennemde, Ateş içinde ağlayıp Azap görür gün olur. İmanlı gül cennette Sekiz katlı cennette. O baba ve aneyle Görüp, birleşmek gün olur, Oğlunu orada görürsün. İmanlı olsan cennette Çocuğunla yürürsün, Türli, türli nimetle</p>

<p>Ölmeý, dâuren sürersin, Quday keşse künändi, Ken sarayda turarsın.</p>	<p>Ölmeden hayat yaşarsın, Hak affetse günahı Geniş sarayda yaşarsın.</p>
<p>Käri [aqın] endi aytıp jırın boldı, Üy işine jılıp qatın toldı. hanımnın könilin aulay kelip edi, Balasın joqtap hanım dauıs qıldı.</p>	<p>Yaşlı şair artık şiirin deyip bitti, Ev içine toplanan kadın doldu. Hanımın gönülün avutuyordu Oğlu için yas tutup ağlıyordu.</p>
<p>Belin buup jalğızın joqtap edi, Jüregi esitkennen talıp qaldı. Jalğızın joqtap hanım zar eniredi, Beysara hanım bala üşin köp jıladı.</p>	<p>Yalnız oğlun özleyerek yas tuttu, Yüreği duyunca bayılmıştı. Tek oğluna yas tutup çok ağladı, Biçare hanım oğlu için çok üzüldü.</p>
<p><i>hanımnın balasın joqtap zarlağanı</i></p>	<p><i>Hanımnın oğlu için yas tutup ağladığı</i></p>
<p>– Baurımnın parası, Eki közim qarası, Janım süygen jan balam, Seni qayda körgeymin, Kimdi balam degeymin?! Sen esime tüsipisin, Neşik şıdap jürgeymin?! Alıs jolğa ketipsin, Aytpay kettin sırrıdı, Körmeý qaldım jüzindi, Bu ne boldı, jan balam? Süymey qaldım jüzindi, Alıs jolğa ketipsin, Aytsam sälem jetpes-ti. Jannan tätti, jan balam, Qayğılı isin ketpes-ti. Qarap üyden tappasam, Qaydan seni tabarmın?</p>	<p>– Yüreğimin parçası, Gözlerimin bebeği, Canım seven can oğlum Seni nerede görecem, Kimi oğlum diyecem? Sen aklıma gelmişsin, Kaç defa dayanacam? Uzak yola çıkmışsın Söylemedin sırrını Göremedim yüzünü, Bu ne oldu can oğlum? Öpemedim yüzünü, Uzak yola çıkmışsın, Söylesem selam yetmez. Candan tatlı, can oğlum Kaygılı işin gitmezdir. Evimden bulamazsam, Nereden seni bulurum?</p>
<p>Seni qaydan izdeyin, Kimdi sen dep üskeyin? Senen başqa, jalğızım,</p>	<p>Seni nereden arayım, Kimi sen diye koklarım? Senden başka yalnızım</p>

<p>Köz körerim joq edi. Senen basqa bizderge Erkelerim joq edi. Jalğız edin, bir edin, Mın qayğğa jır edin, Endi qaytıp jüreyin, Jüzin qaytıp köreyin, Endi kimmen jüreyin, Endi kimmen turayın?! Sen esime tuskende, Qaytıp ömir süreyin?! Aşıqqanğa as bergen, Kăripterge as bergen, Dos üşin bas bergen, Jaqsı menen jamandı Tegis bilgen jalğızım, Seni qaydan tabayın?</p>	<p>Göreceğim yok idi. Senden başka bizlere Şımarık oğul yoktu. Yalnız idin, bir idin, Bin kaygımız hiç bitmez, Artık nasıl yüreyim, Yüzün nasıl göreyim, Artık kimle yüreyim, Artık kimle yaşayım? Sen aklıma gelince Nasıl hayat yaşarım? Aç olana aş verdin, Gariplere aş verdin, Dostun için baş verdin, İyi ile kötüyü, Tümün bilen yalnızım Seni nereden bulurum?</p>
<p>Mundı bolğan äkendi, Zarlı bolğan şeşendi, Buzıq bolğan könilin Kim aulaydı, şırağım? Daladağı maldarın, Üyindegi quldarın, Altın-kümis buldarın Kim qorğaydı, şırağım? Arğımaq penen tulparın, Laşın menen sunqarın, Qarşığa men tuyğının, İesi joq bolğanda, Kim ustaydı, şırağım?</p>	<p>Gamlı olan babanı, Zar ağlayan anneni, Kırık olan gönlünü Kim avutur can oğlum? Dışarıdaki malların, Evindeki kölesin Altın-gümüş parasm Kim koruyacak oğlum? Beygir ile atların, Şahin ile doğanın, Atmacayla kartalın, Sahibi yok oldunca, Kim tutacak can oğlum?</p>
<p>Malın kelip şulasa, Jurtın tappay jılasa, Äken-şeşen kelip enirese,</p>	<p>Malın gelip dağılsa Halkın bulmadan ağlasa Baban annen gelip üzülürse</p>

<p>Izdey qaydan tabaym? Bota qaldı tüyesiz, Jurtın qaldı iesiz, Äke-şeşen balasız, Izdey qaydan tabaym?</p>	<p>Nerelerden bulurum? Yavru kaldı devesiz, Yurdun kaldı sahibsiz, Anne-baban oğulsuz Nerelerden bulurum?</p>
<p>Äuelgide ketkende, Sırmıdı bizge aytpadın, Jolda keruen körgende, Qayt dese de qaytpadın. Izdegenin aldında, Jürgizbedim, jalğızım! Mın kisi barıp jiberip, Tilep edim, jalğızım. Perzent üşin Täñirige Jılap edim, jalğızım!</p>	<p>Evvel de gittiğinde, Sırmını bize demedin, Yolda kervan görünce Dön desem de dönmedin. Aradığın önünde Yürdürmedim yalnızım! Bin kişiyi gönderip Dilemiştim yalnızım. Oğlum için Tanrıya Ağlamıştım yalnızım!</p>
<p>Berip edi tilekti, Mundı qulım körsin dep, Zarlap endi ölsin dep. Kärilikte äkennin Enirey küni boldı endi. Jalğız qalıp şeşennin Zarlar küni boldı endi. Ekeu bolsan, şırağım, Ölmes edi bireuin. Kim qolında ölsen de, Qılmas pa edi suraun?!</p>	<p>Vermiş idi dileği Gamlı kulım görsün diye, Ağlayıp ölsün diye. İhtiyarken babanın, Ağlar günü geldi artık. Yalnız kalıp annenin Ağlar günü geldi artık. İki oğul olsaydın Ölmez idi biriniz. Kim elinde ölsen de, Ödetir miydi bedelin?</p>
<p>Quday nesin salmadı, Tuqım bizden qalmadı. Käri künde qor boldıq, Dertke därmen bolmadı, Endi qaytıp jüreyin, Jüzin qayda köreyin?! Jalğız uldan ayrılıp,</p>	<p>Tanrı bize vermedi Soyunumuz kalmadı. Bu günlerde hor gördü Derde derman olmadı. Artık nasıl gideyim Yüzün nasıl göreyim? Yalnızımdan ayrılıp</p>

Kimmen ömir süreyin?!	Kimle ömür süreyim?
Köz aldında bar bolsan, Körmes pe edim ulımdı?! Ölgen jerde bar bolsam, Ölmes pe edim, qulnım?! Jat jurttardın işinde Qaytıp jürdin, şırağım? Duşpandardın qolında Qaytıp jürdin, şırağım?	Göz önümde var isen, Görmez miydım oğlum? Öldüğün an var olsam, Ölmez miyidim, oğlum? Yabancı halk içinde Nasıl yürüdün, oğlum? Düşmanların elinde Nasıl yürüdün oğlum?
Jurtın almay qasma, Bäle keldi basına. Qurbandığın bolmas pa em Közden aqqan jasma. Şırağımdı söndirdin, Duşpanındı tındırdın, Şeşendi jalğız qaldırdın. Bu ne qasiret, jarandar, Bu ne qayğı, jarandar?!	Halk almadan yanına, Bela geldi başına. Kurbanlığın olurdum Gözden akan yaşına. Işığımı kapattın, Düşmana huzur verdin, Anneni yalnız bıraktın. Bu ne hasret, ahali, Bu ne kayğı, ahali?
Kökirektegi janğan dert, Künnen-künge teren dert. Könilim endi tınbas-tı, Söngen şıraq janbas-tı. Jalğızımın habarı, Könilim endi tınbas-tı.	Gövdemdeki yanan dert, Günden güne derinler. Gönlüm artık huzursuz, Sönen ışık yanmazdır. Oğlumun bu haberi Gönlüm artık huzursuz.
Jurtım, endi attanın, Jalğızıma barayın! Jetim bolmasa jalğızım, Molasın barıp köreyin! Körsem, könilim tınar ma, Qasında az kün turayın!	Halkım artık gidelim Yalnızıma varayım! Öksüz değılse yalnızım Mezarın gidip göreyim! Yüreğim yatışır mı, Yanında az gün olayım!
Jetim bolmasa, jarandar, Jırlap könilim aşayın, Üş-tört kitap şığarıp,	Yalnız kalmasın milletim Ağlayıp gönül açayım. Üç-dört kitap çıkarıp

<p>Mundılarğa şaşayın. Mundi adam esitse, Biraz könili basılar. Beysara bolmasa, Bu söz qaydan tabılar? Ärbir şamnın uaqtında, Qalam aldım qolıma, Bu sözderdi jazğanşa, Tänirim saldı oyıma. Mundi ibrat alsın dep, Ölsem, sözim qalsın dep, Sözim oqığan adamdar Bizge bata bersin dep. Munsız bir Quday tur, Är bendenin munı bar. Ibrat almaq kitaptan, Şariğattın jolı bar. Däleli joq bir kitap Ibrat üşin jazıldı. Mundi adam esitse, Qayğılı könili basıldı.</p>	<p>Mahzunlara vereyim. Gamlı adam duyarsa Biraz gönlü dinecek. Biçare olmazsa Söz nereden bulunur? Herbir akşam vaktinde Kalem aldım elime, Bu sözleri yazınca Tanrım saldı oyıma. Gamlı ibret alsın diye Ölsem sözüm kalsın diye, Sözümü okuyan herkes Bize dua etsin diye. Gamsız tek Tanrı var, Her adamın gamı var. İbret almak kitaptan, Şeriatın yolu var. İspadı yok bir kitap İbret için yazıldı. Gamlı adam duyarsa Kaygılı gönlü dinerdir.</p>
<p>Jalğızbın dep jılama, Jalğız da öter dünieden, Könilin keter dünieden. Jarlımın dep jılama, Jarlı da Quday bendesi. Jalğandağı eşkimge Malı bolmas joldası. Jarlılıq jaman is bolsa, Payğambarın tiledi. Dünie, qayrat birge qıl, Dep tiledi Payğambar. Bende jarlı bolsa da,</p>	<p>Yalnızım diye ağlama, Yalnız da geçer dünyadan, Gönlün geçer dünyadan. Yoksulum diye ağlama Yoksul da Tanrı kuludur. Hayattaki kimseye Malı olmaz yoldaşı. Yoksulluk da bir sınavdır Peygamberin diledi. Dünya, çaba bir olsun, Diye diledi Peygamber. Kişi yoksul olsa da,</p>

<p>Quldıq qılsa kerek-ti. Payğambarım sözi bar, Onı bilse kerek-ti. Mın jıl burın baylardan Burın kirse kerek-ti.</p>	<p>İtaat etmesi gerekir. Peygamberin sözü var Onu bilmek gerekir. Bin yıl önce zenginden Önce girmek gerekir.</p>
<p>Qulşılıq, täube qılğanda, Alla bolsın oynız. Az ömirde payda joq, Ujmaq bolsın ornınız. Az ömirde aldanıp, Qınalıp mal tabarsız, O malğa aldanıp, Quday qulşılığın qoyarsız. Şaytan tüsse keudege, Malğa qaşan toyarsız? Bizge bermes o malın, Artınızda qalarsız. Maldı jısan aramnan, Tübinde sen ölersin. Zeketsiz mal aram-dı, Bireuge olja bolar ol.</p>	<p>İbadet, tövbe kılınca Allah olsun düşüncen. Az ömürde fayda yok, Cennet olsun yeriniz. Az ömürde aldanıp, Zahmetle mal bulursun, O mala aldanıp, Hak ibadetin bırakırsın. Şeytan düşse gövdeye Mala doyurmusunuz? Bize vermez o malın, Ardınızda kalırsın. Mal toplasan haramdan Sonunda sen ölürsün. Zekatsız mal haramdır Birisine kâr olacak.</p>
<p>Kitaptı eske almaysın, Qulağına salmaysın. Zeket, qayır bergende, Qudaydı oyğa almaysın. Soqır malın qayırğa Bergenmin dep turasın. Köringenge maqtanıp, Auzınnan eş almaysın. Jasm jüzge jetse de, Ölimdi oyğa almaysın. Qayırında payda joq, Maldan zeket bermeysin.</p>	<p>Kitabı düşünmüyorsun Kulağınla duymazsın. Zekat, hayır verince, Haki düşünmüyorsun. Körün malın zekata Vermiştim diye durursun. Rast gelene övünüp Ağızdan hiç almazsın. Yaşın yüze gelse de, Ölümi düşünmüyorsun. Bir işinde fayda yok Maldan zekat vermezsin.</p>

Qara jerge kirgenşe, Jaman joldan qalmaysın, Allanı oyğa almaysın.	Kara yere girince, Kötü yoldan kalmazsın, Allahı oya almazsın.
Namaz, oraza bolmasa, Müminderge payda joq. Bir kün tergeu bolarsın. Qulşılığın sanalıp, Tarazığa salarsın. Tarazıda kem bolsa, Onı qaydan alarsın? Payğambarlar aldında Uyalıp qor bolarsın. Janğan ottın işinde Türli azap könersin. İmandı ötsen dünieden, Ujmaq taman bararsın. Quday betin könersin, Sansız quldar qasında Ölmeý däuren süresin.	Namazla oruç olmasa, Müminlere fayda yok. Bir gün sorgu olursun. İbadetini sayılıp Teraziya salırsın. Terazida eksikse Onu nereden alırsın? Peygamberler önünde Utanıp hor olursun. Yanan ateş içinde, Türlü azap görürsün. İmanla geçsen dünyadan Cennete yakın varırsın. Tanrı yüzün görürsün, Nice kullar yanında, Ölmeden hayat geçersin.
<i>Hanımnın balasın izdey bargain</i>	<i>Hanımnın oğlun arayıp vardığı</i>
hanımnın jarlığın jurt bildi deydi, Jılıp asker on mın boldı deydi. han, hanım jalğızın köremin dep, Jasanıp attarına mindi deydi.	Hanımnın buyruğun halk bildi dedi, Toplanıp asker on bin oldu dedi. Şah, hanım oğlun görecez diye, Toplanıp atlarına bindi dedi.
Köp asker kün-tün tınbay jürdi deydi, Qırıq künde şarige keldi deydi. Bulardı körip han qorqadı, Bu asker qaydan payda boldı deydi.	Askerler gündüz-gece yürüdü dedi, Kırk günde şehire geldi dedi. Bunları görüp emir korktu Şu asker nereden fayda oldu dedi.
Bularğa elşi qılıp kisi saldı, Elşi kelip bulardan habar aldı. Bayağı jalğız jigit äkesi eken, Körgeñ eldin bari de tan qaldı.	Bunlara haberciyi gönderdiler, Elçi gelip bunlardan haber aldı. Eskideki yiğidin babasıymış Görmüş halkın hepsi de şaşırđı.
han qorqıp jurtimennen atqa mindi,	Emir korkup halkıyla ata bindi,

Kelgen han aldına qarsı keldi. “Ajal Qudaydan, sebebi bizden boldı”, Ayıbın moynına alıp arz qıldı.	Gelen şah önüne karşı geldi. “Ecel Tanrıdan nedeni bizden oldu”, Hatasın itiraf edip arz etti.
– Taqsır han, ajalı onın bizden boldı, Ne qılsa da bendesine Alla saldı. Aqılsızdıqpen bu isti qılıp edik, Ökinip jurtın bəri jılap qaldı.	– Şah sultan eceli onun bizden oldu, Ne yapsa da kuluna Tanrı kaderi. Aptallıkla bu işi yapmış idik, Pişman olaup halkın hepsi ağladı.”
Aldında ayıbımız bar, arız qıldıq, Atqa minip aldınızğa qarsı keldik. Qolınızğa qılışınız ustap tursız, Ne qılsanız da, ayıbımız bar, moyın usındıq.	Önünde suçumuz var, arız kıldık, Ata binip önünüze karşı geldik. Elinize kılıcı tutuyorsunuz, Ne yapmanız da, hatamız var boynumu sundum.
– Balama Täñirim tağdır qılğan şıǵar, Sebebi onın sizden bolğan şıǵar. Tergeuin aqirette bolsın senin, Allaǵa qılğan isin ayan şıǵar.	“Oǵluma Tanrın verdiǵi kader bu, Nedeni onun sizden olduǵu belli. Hesabın ahirette olsun senin, Allaha yaptıǵın iş belli zaten.”
hanınız: – Keştim, han! – dep, atqa mindi, Bu han keşken son könili tındı. Köp asker şarıǵe kirip bardı, Bozjigit molasına keldi deydi.	Şah sultan “affettim” diye ata bindi, Emirin gönlü sonra huzur buldu. Çok asker şehire gidiyordu Bozyiğit mezarına geldi dedi.
han, hanım molasına jaqın keldi, Üyge enbey hanım sırtta daus qıldı. Esigin aşaym dep qadam qıldı, Aşa almay jurtın bəri äziz boldı.	Şahla hanım mezara yakın geldi, İçe girmeden hanım dışta ağladı. Kapısın açaym diye adım attı Açmadan tüm halklar şaşakaldı.
Jalǵızın joqtap hanım zar jılaydı, Jalǵızın esik aşıp zar enireydi. Molasında zar enirep turdı deydi, Bala üşin qayǵırıp köp jılaydı.	Oǵula yas tutup hanım zar ağladı, Hanım kapıyı açıp zar ağladı. Mezarında zar ağlayıp durdu dedi, Oǵlu için kederlenip zar ağladı.
<i>Hanımın jılaǵan jeri</i>	<i>Hanımın ağladıǵı an</i>
– On ay seni köterip, Emşegimdi emizip, Tätti taǵam jegizip, Asıraǵan şeşen men.	– On ay seni taşıdım, Memem ile emdirdim. Tatlı yemek yedirdim, Büyüten annen ben.

<p>Şeşen tur qasında, Zar jılaydı basında, Körmes jerge ketipsin, Tur kel, balam, tur-sana, Mundı şeşendi kör-sana, halimdi bir sura-sana, Sağan keldim körgeli, Bet-auznnan süygele, Artımda kim qaladı, Qulnım kim boladı?! Seni oylap zar qılsam, Közim qanğa toladı,</p>	<p>Annen dur yanında, Zar ağladı başında, Görmez yere gitmişsin, Kalk, gel oğlum kalksana, Gamlı annene baksana, Halimi bir sorsana, Sana geldim görmeye, Yanağından öpmeye, Ardımda kim kalacak, Çocuğum kim olacak? Seni düşünüp ağlasam Gözüm kana doluyor.</p>
<p>Ayhay, balam, e, balam! Kindi balam degeymin, Kimnenen jürgeymin, Jüzin qayda körgeymin? Uqşam edi sözindi, Körsem edi jüzindi, Jılap şeşen kelgende, Bir körmeysin, jan balam, Botası ölgen tüyede, Bozday keldim, jan bala Qırq küñşilik ken jolda Izdey keldim, jan balam.</p>	<p>Ah oğlum, eh, oğlum! Kime oğlum diyecem, Kimle yürüyecem, Yüzün nerede göreyim? Anlasaydım sözünü, Görsem idi yüzünü, Ağlayıp ben gelince, Görmez misin can oğlum, Yavrusuz deve gibi, Bağıra geldim oğlum, Kırk günlük geniş yoldan Arayıp geldim, can oğlum.</p>
<p>Alla özi bergen-di, Ajal jetip alğan-dı, Şeşen jılap qalğan da, Jılasa da ne qılsın? Alla ämirine köngende, Zarlap şeşen qalğanda, Körer küni bolğanda, Bir körermin, jan balam!</p>	<p>Allah özü verdiğın Ecel gelse alırdı. Annen ağlıyorsa da, Ağlasa da ne yapsın? Allah emirin kabul ettim, Annen zar kaldığında, Görür günü olduğunda Bir görürüm can oğlum!</p>
<p>Balasın joqtap hanım talıp qaldı,</p>	<p>Hanım oğluna yas tutup bayıldı,</p>

Jılap-jılap bu hanım ümit üzdi. hanımın qayta jılap qaytqanı	Ağlayarak bu hanım ümit kesti. Hanım ağlayarak geri döndü
– Ayhay!	“Ah!”

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Nurbek Nurzhan

Doğum Yeri ve Tarihi: Kazakistan/ Merki/ 29.05.1995

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: El Farabi Üniversitesi, Gazetecilik Fakültesi.

Yüksek Lisans Öğrenimi: Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.

Bildiği Yabancı Diller

Rusça

Türkçe

İletişim

E-Posta Adresi: nurbek-95kz@mail.ru

Tarih: 11.01.2019